

نهج البلاغه را دوباره بخوانيم

۱۳۸۵/۱۴۲۷ هـ

فهرست موضوعات

م	عنوان	ص
۱	فهرس موضوعات	۳
۲	تقدیم به	۴
۳	مقدمه	۵
۴	امامت	۹
۵	عصمت	۲۷
۶	صحابه	۶۷
۷	امام علی <small>علیه السلام</small> و اهل شام	۹۸
۸	امام علی <small>علیه السلام</small> و یاران	۱۰۶
۹	قرآن و سنت از دیدگاه امام علی <small>علیه السلام</small>	۱۳۲
۱۰	دعا از دیدگاه امام علی <small>علیه السلام</small>	۱۴۹
۱۱	عبادات از دیدگاه امام علی <small>علیه السلام</small>	۱۵۸
۱۲	چند موضوع پراکنده از دیدگاه امام علی <small>علیه السلام</small>	۱۶۶
۱۳	خاتمه	۱۸۱

تقديم به

آنان که به خدا و پیامبرش ﷺ ایمان دارند.
 به آزاده‌گانی که از بندهای تقلید رهایی یافته‌اند.
 به آنان که نمی‌خواهند خدا را در حالی ملاقات نمایند که بار
 گناهان دیگران از گذشتگان را به دوش می‌کشند.
 به آنان که اهل بیت پیامبر ﷺ را دوست می‌دارند.
 و به هر شیعه‌ای که به خدا، به عنوان پروردگار و به اسلام،
 به عنوان دین، و به محمد ﷺ، به عنوان بنده و پیامبر خدا
 ایمان دارد ...
 این کتاب را که نگرشی است منصفانه به نهج البلاغه، به همه
 ایشان تقدیم می‌نمایم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

مدتهای طولانی و زیادی را با نهج البلاغه سپری کرده‌ام: شب‌ها تا دیروقت بیدار مانده و آن را مطالعه کرده‌ام، و همگام با آن حرکت نموده‌ام. جملات و عبارتهای خشمگینانه آن خشم مرا برافروخته، کلمات غمبار آن مرا اندوهگین کرده و مطالب لذت‌بخش آن مرا شاد و خوشحال نموده است.

گویا علی علیه السلام را با چشم خودم می‌دیدم که سخنرانی می‌کند و زبانش چون کوهی آتشفشانی آتش می‌فشانَد، گویا لشکری را هشدار می‌دهد، ولی نه، گویا تمام جهانیان را بیم می‌دهد. در طی مطالعه سخنان امام علی علیه السلام احساس می‌کردم که با دانشی فراوان و شمشیری برآن و فقهی پویا سر و کار دارم، البته تعجبی ندارد، زیرا علی در خانه پیامبر صلی الله علیه و آله پرورش یافته و زندگی پرماجرایی گذرانده است. زندگی‌اش آکنده از تلاش و کوشش و جنگ و جهاد بوده است. آری او همواره مشغول کار و فعالیت بود و هرگز خسته نمی‌شد.

نسلهای مختلفی را مشغول دیده بود و زندگی‌اش توشه‌ای گرانبها از تجارب روزگاران شرک و کفر و ایمان و اسلام را با

خود حمل می‌کرد. آن حضرت پدیده نفاق را مشاهده و عقب‌نشینی دوستانش را نظارت کرده بود و روزگار چنان بر او شوریده و دگرگون شده بود که می‌گفتند: (علی در جنگ مهارت ندارد). او ناخواسته با برادران دینی‌اش وارد جنگ شد. تغییر اوضاع مردم را دید و مشاهده نمود که هوی و هوس با هواپرستان چه کرده است ... . زندگی پرماجریش هرگز روی آرامش به خود ندید.

همواره صفحات این کتاب بزرگ را ورق می‌زدم و احساس می‌کردم، نه فقط صفحات یک کتاب بزرگ را، و بلکه زندگی یک بزرگمرد را ورق می‌زنم. در طی مطالعه این کتاب به امر شگفت‌انگیزی برخوردم! آری آنچه مرا به تعجب واداشت این بود که امام علی علیه السلام - آن مرد بزرگ - سخنی می‌گوید که آنچه در کتابهای شیعه آمده، کاملاً مخالف آن است. دیدن چنین چیزی مدّت‌ها فکرم را به خود مشغول کرد و مرا واداشت که کتابهای شیعه را با دقت مطالعه و حاشیه‌ها و توضیحاتشان را بررسی نمایم. اما بیش از پیش متعجب شدم و به این نتیجه رسیدم که باید گفته‌ها و عملکردهای آن بزرگ‌مرد با حوصله و دقت بیشتری مطالعه و بررسی شود.

بنابراین به مطالعه این کتاب پرداخته و بارها اضطراب و آشفتگی مرا فرا گرفت، باز برای بار دوم و سوم و ... آن را مطالعه کردم، تا اینکه یقین یافتم که باید با دقت نهج البلاغه را بخوانیم و در اعماق آن فرو رویم و از چوب اندیشه امام بیرون نرویم. یکبار دیگر نهج البلاغه را خواندم و مطالبی از آن را یادداشت نمودم و با برخی افراد پیرامون مسایل زیادی بحث و مناقشه کردم تا به قرائت درست از نهج البلاغه رسیدم و اینک امروز آن را به خوانندگان عزیز تقدیم می‌دارم.

گرچه این کتابچه کوچک همه آنچه را که مشاهده نموده و خوانده‌ام، در بر ندارد. ولی از آن جهت به چاپ و نشر آن اقدام نمودم تا آن را در اختیار خوانندگان قرار دهم و خواننده بتواند آن را در زمانی اندک مطالعه نماید. و تا آن جا که توانسته‌ام از قضایای مورد مناقشه‌ای که نتیجه‌ای در بر ندارد، پرهیز کرده‌ام و به لب مطالب پرداخته‌ام که عبارت است از اینکه: چگونه باید نهج البلاغه را فهمید؟! و بر این باور هستم که هر کس با اندیشه‌ای آزاد نهج البلاغه را بخواند باید تا حدود زیادی به تفکر و عقیده اهل سنت نزدیک باشد.

من یقین دارم که راه درست همین است و باید به آن توجه نمود، چون راه دیگری برای درک درست گفته‌های این امام بزرگ وجود ندارد، امامی که یارانش او را تنها گذاشتند!

باید بگویم که این تلاش و درک من است، ادعا ندارم که در آن به کمال رسیده‌ام، گرچه شاید به مطلوب رسیده باشم. و اینجانب آماده‌ام که اگر اشتباهی از من سرزده، آن را اصلاح نمایم. و همچنین اگر کسی، جایی را که درست نفهمیده‌ام، گوشزد نماید و تذکر دهد، از آن استقبال می‌کنم و هیچگاه بر اشتباه و خطا پافشاری نخواهم کرد.

خداوند به همه ما توفیق دهد تا به حق برسیم، و از او مسئلت داریم که گفتار و کردار ما را صحیح و درست نماید. قابل ذکر است که نسخه مورد نظر اینجانب نسخه‌ایست که محمد ابوالفضل ابراهیم، آن را چاپ کرده است و همچنین شرح ابن ابی الحدید نیز مدنظر بنده بوده است.

عبدالرحمن عبدالله جمیعان

امامت

اهل تشیع معتقدند که امامت از اصول دین است، و بعضی هم می‌گویند که از ضروریات مذهب می‌باشد و همه شیعه به اتفاق معتقدند که ائمه از علی علیه السلام تا مهدی تعیین شده‌اند، به این ترتیب که پیامبر بعد از خودش علی علیه السلام را به عنوان امام تعیین کرده و هر امامی، امام بعد از خود را مشخص کرده است! بنابراین آنها می‌گویند که همه کارهای ائمه از وحی الهی سرچشمه می‌گیرد و اجتهاد و نظر شخصی نیست، از این رو بر این باورند که ائمه از خطا و اشتباه مصون و معصومند. منابع و کتابهای مختلف شیعه در گذشته و حال به صورت یکسان این نظریه و عقیده را بیان داشته‌اند، اما اینک ما گفته‌ها و تصریحات امام علی علیه السلام را در مورد امامت و خلافت با عقیده شیعه مقایسه می‌کنیم و خواهیم دید که گفته‌های امام علی علیه السلام با عقیده شیعه مخالف و متضاد است، به عنوان مثال امام علی علیه السلام می‌فرماید: «أول الدین معرفته».

«نخستین و مهم‌ترین مسئله دین شناخت خدا است»^۱.

امام در این سخن تأکید می‌کند که مهم‌ترین اصل دین و بزرگترین امر آن و آنچه دانستن آن بر هر مکلفی واجب است، شناخت خداوند و یگانه‌دانستن اوست.

(۱) شرح نهج البلاغه ۱/ ۷۲.

و تردیدی نیست که قرآن و سنت نیز تأکید زیادی بر این مسأله دارند، بنابراین شناخت امام یا امامت، مهم‌ترین مسأله در دین نیست، برای روشن‌شدن بیشتر به آنچه نهج‌البلاغه در این درباره می‌گوید، برمی‌گردیم:

۱- امام علی علیه السلام در سخنانی خطاب به کمیل بن زیاد النخعی تأکید می‌کند که: «لا تخلو الأرض من قائم لله بحجة، إما ظاهراً مشهوراً، وإما خائفاً مغموراً، لئلا تبطل حجج الله وبيئاته».

«همواره در زمین فردی خواهد بود که با حجت و دلیل برای [خدمت به دین] خدا به پا می‌خیزد و این فرد یا معروف و مشهور است و یا پنهان و گمنام. و این برای آن است که حجت‌ها و دلایل الهی از بین نروند»^۱.

سپس می‌فرماید: «أولئك الأقلون عدداً، والأعظمون عند الله قدراً، يحفظ الله بهم حججه وبيئاته، حتى يودعها نظراءهم، ويزرعها في قلوب أشباههم...».

«اینها تعدادشان اندک است و نزد خداوند مقام والایی دارند، و خداوند به وسیله آنان حجت‌ها و نشانه‌هایش را حفظ می‌نماید، و به افرادی دیگر که همانند آنها هستند، می‌سپارد و در دل کسانی دیگر که همسان آنها هستند، بذر آن را می‌کارد...».

(۱) (۱۸/۳۴۷) - ۱۴۳.

آیا شما می‌دانید که اینها چه کسانی هستند؟
 اینها علما می‌باشند نه ائمه. چنان که شیعه می‌گویند ائمه
 حجت‌های خدا روی زمین هستند!
 سپس علی علیه السلام سخنش را کامل می‌کند و می‌فرماید: «أولئك
 خلفاء الله في أرضه والدعاة إلى دينه.. آه آه.. شوقاً إلى رؤيتهم...».
 ایشان خلفای خدا در زمین و دعوتگران به سوی دین او هستند...
 آه، آه ... دوست دارم آنها را ببینم...». به این ترتیب این صحابی
 بزرگوار - علی علیه السلام - علما را می‌ستاید و از مقام والای آنها در
 دنیا و آخرت سخن می‌گوید.

و ائمه در کجای این سخن مهم علی علیه السلام ذکر شده‌اند؟!
 و ما می‌گوییم: اگر امام از سوی خدا تعیین می‌شود، نباید
 نیازی به آموختن و فراگیری علم و دانش داشته باشد، زیرا
 خداوند حکیم و آگاه او را تعلیم داده است و چنان که کتابهای
 شیعه می‌گویند به او وحی می‌شود، با این تفاوت که امام فرشته را
 نمی‌بیند. اما علی بن ابی‌طالب علیه السلام می‌فرماید: «من نصب نفسه
 إماماً، فعليه أن يبدأ بتعليم نفسه قبل تعليم غيره، وليكن تأديبه
 بسيرة قبل تأديبه بلسانه، ومعلم نفسه ومؤدبها أحق بالإجلال من
 معلم الناس ومؤدبهم». «هر کس خود را به عنوان امام قرار دهد

باید قبل از دیگران به تعلیم و تزکیه‌ی خودش بپردازد و قبل از آن که با زبان، دیگران را ادب بیاموزد باید با رفتارش به دیگران ادب یاد دهد، و کسی که خودش را تعلیم می‌دهد و به خودش ادب می‌آموزد بیشتر از کسی که معلم مردم است و به آنها ادب یاد می‌دهد، سزاوار بزرگداشت و احترام است^۱.

منظور امام علی از این جمله که «هر کس خودش را امام قرار دهد» چیست؟ آیا ایشان کسی را که خلافت را غضب کرده و به زور گرفته است، امام می‌نامد؟ به علاوه این سخن علی علیه السلام برخلاف آنچه در کتابهای شیعه آمده است مبنی بر اینکه که امام دارای علم لدنی است، تأکید می‌نماید که امام باید علم بیاموزد و به تزکیه و تربیت خود بپردازد!

۲- علی علیه السلام در یکی از نامه‌های مهم خود می‌فرماید: «أما بعد: فإن الله سبحانه بعث محمدًا صلی الله علیه وآله نذيرًا للعالمین، ومهیمنًا علی المرسلین، فلما مضى صلی الله علیه وآله تنازع المسلمون الأمر من بعده؛ فوالله ما كان یلقى فی روعی، ولا یخطر ببالی، أن العرب تزعج هذا الأمر من بعده صلی الله علیه وآله عن أهل بیته، ولا أنهم منحّوه عني من بعده، فما راعني إلا انشیال الناس علی فلان یباعونه، فأمسکت بیدی حتی رأیت

(۱۸۰/۲۲۰) (۷۱).

راجعة الناس قد رجعت عن الإسلام، يدعون إلى مَحَقِّ دین محمد ﷺ؛ فخشيت إن لم أنصر الإسلام وأهله أن أرى فيه ثلماً أو هدمًا، تكون المصيبة به عليّ أعظم من فوت ولايتكم التي إنما هي متاع أيام قلائل، يزول منها ما كان كما يزول السراب، وكما يتشّع السحاب، فنهضت في تلك الأحداث حتى زاح الباطل وزهق، واطمأن الدين وتنهه».

«اما بعد: خداوند محمد ﷺ را به عنوان بیم‌دهنده‌ای برای جهانیان و خاتم پیامبران مبعوث کرد. وقتی پیامبر ﷺ از دنیا رحلت نمود مسلمانان بعد از او اختلاف کردند؛ سوگند به خدا که هیچگاه به ذهنم خطور نمی‌کرد که عربها بعد از پیغمبر ﷺ امر خلافت را از اهل بیت او دور می‌کنند و مرا از آن کنار می‌زنند. و ناگهان دیدم که مردم به سوی فلانی هجوم آورده و با او بیعت می‌کنند. من بیعت نکردم و دست نگاه داشتم تا اینکه دیدم بعضی از مردم از دین اسلام برگشتند و می‌خواهند دین محمد ﷺ را نابود کنند. ترسیدم که اگر اسلام و مسلمین را یاری نکنم در آن رخنه‌ای ایجاد شود، یا از هم پاشد که آنگاه مصیبت برایم از دور ماندن از حکومت و زمامداری - که متاع و سرمایه روزهای اندکی است و چون سراب زود از بین می‌رود و همانند ابرها از هم

می‌پاشد - بزرگتر می‌بود، بنابراین در این حوادث به پا خاستم تا آن که باطل از بین رفت و دیگر برقرار و استوار شد»^۱.

این نامه علی علیه السلام به اهل بصره بود که وقتی مالک اشتر را به عنوان فرماندار مصر مقرر کرد این نامه را با او به مصر فرستاد. نامه بهتر از سخنرانی حفظ می‌شود و راویان آن را برای یکدیگر نقل می‌کنند، و در نقل کلمات نامه کمتر اشتباه روی می‌دهد و در نقل کلمات سخنرانی اشتباه بیشتر است، بعضی مفهوم سخنرانی را نقل می‌کنند اما نامه مکتوب و محفوظ است و قرآن و روایات با نوشتن کتابت محافظت شده‌اند.

آنچه مهم است مفاهیم این نامه می‌باشد، به کلمات آن نگاه کنید:

الف - مسلمانان بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد خلافت با یکدیگر اختلاف کردند...، علی علیه السلام نمی‌فرماید کافران یا کسانی که بعد از وفات پیامبر مرتد شدند و یا فاسقان اختلاف کردند، بلکه آنها را مسلمان می‌نامد.

سپس می‌فرماید: «به ذهنم خطور نمی‌کرد ... که بعد از او ...». خواننده عزیز! از این کلمات چه چیزی را استنباط می‌کنید؟

ب - از نامه چنین برمی آید که نصّ صریحی وجود ندارد تا امام علی علیه السلام در قضیه خلافت و امامت خود به آن استناد کند، زیرا اگر نصّی می بود علی علیه السلام آن را بیان می کرد، و چگونه آن را برای مردم نمی گفت در صورتی که در آن روز به شدّت به چنین نصّی نیاز داشت، تا یکی از مهم ترین مسایلی را که برای امت پیش آمد و سبب تفرقه آن گردید، توضیح دهد. قضیه ای که حتّی نزدیک بود اصحاب پیامبر را دچار چنددستگی کند، بنابراین وقتی امام علی علیه السلام به چنین نصّ استناد نکرده است برای این بوده که او می دانست در مورد این قضیه نصّی وجود ندارد.

ج - سپس به سخن آن بزرگوار بنگرید که می فرماید: «ناگهان دیدم که مردم به سوی فلانی هجوم آورده اند و با او بیعت می کنند...».

یعنی مردم شتابان به سوی ابوبکر رفته و با او بیعت کردند و این یعنی اینکه مردم خودشان ابوبکر را انتخاب کردند، بنابراین بیعت به زور از مردم گرفته نشد، و شمشیر بالای سر آنها نبود، بلکه در انتخاب خود آزاد بودند، و مسلمانان این را درست و خوب می دانستند.

د - و می فرماید: «بیعت نکردم و دست نگاه داشتم ... یا از هم بپاشد»، منظور امام علی از آن بعضی که از اسلام برگشتند و

می‌خواستند اسلام را نابود سازند، مرتدان و کسانی هستند که از پرداختن زکات خودداری ورزیدند. آنان که ابوبکر رضی الله عنه به کمک اصحاب با آنها جنگید. بنابراین کسانی که ابوبکر رضی الله عنه با آنها جنگید، کسانی نبودند که از بیعت کردن با ابوبکر سرباز زده باشند، بلکه آنها، همان طور که امام علی رضی الله عنه می‌فرماید، گروه‌هایی بودند که از دین اسلام برگشتند. و امکان ندارد که بگوییم منظور امام علی رضی الله عنه، ابوبکر صدیق رضی الله عنه و صحابه بوده است، زیرا امام علی رضی الله عنه با آنها همراهی کرد و برای خلافتشان، حکم یک وزیر را داشت.

۳- علی رضی الله عنه در یکی از وصیت‌نامه‌هایش می‌فرماید: «هذا ما أمر به عبد الله علي بن أبي طالب أمير المؤمنين في ماله. وإن لابي فاطمة من صدقة عليّ مثل الذي لبني عليّ، وإنني إنما جعلت القيام بذلك إلى ابني فاطمة ابتغاء وجه الله، وقربة إلى رسول الله صلی الله علیه وآله، وتكرماً لحرمة، وتشريفاً لوصلته، ويشترط على الذي...». «این فرمانی است که بنده خدا، امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب، در مورد مال و دارایی‌اش صادر می‌کند: سهم دو فرزند فاطمه به اندازه سهم دیگر فرزندان علی است، و اینکار را به دو فرزند فاطمه می‌سپارم تا از این طریق، رضایت خدا را به دست بیاورم و به خویشاوندی و حرمت پیامبر صلی الله علیه وآله احترام بگذارم و کسی که...»^۱.

ملاحظه می‌کنید که:

الف - او همه فرزندان را برابر می‌داند و بین حسن و حسین و دیگران در قضیه صدقه و سهم [ارث] فرقی نمی‌گذارد.

ب - مسئله دوم و مهم این است که می‌فرماید: «مسئولیت را به فرزندان فاطمه می‌سپارم»، آنهم نه به خاطر اینکه نصی درباره ولایت و امامت آنها وجود دارد، هرگز. بلکه برای کسب رضایت خدا چنین می‌کند.

آیا بهتر نبود که امام علی علیه السلام با استناد به نص ولایت، مسئولیت را به آنها بسپارد و در وصیت‌نامه آن را ذکر کند و به یارانش بیاموزد که به خاطر نصوص ولایت و امامت، دو فرزند فاطمه را مقدم داشته است؟!

و این وصیت است و وصیت آخرین چیزی است که هر کسی به خانواده‌اش می‌گوید و مسائل [مهم] را در آن توضیح می‌دهد. بسیاری از فقها می‌گویند که تأخیر در بیان، به خصوص در چنین قضایای مهمی جایز نیست، زیرا علی علیه السلام نمی‌دانست چه زمانی مرگ به سراغ او خواهد آمد، و حتی اگر زمان وفاتش را نیز می‌دانست، در بیان چنین امر مهمی تأخیر نمی‌کرد.

۴- امام علی علیه السلام می فرماید: «ثم جعل سبحانه من حقوقه حقوقاً افترضها لبعض الناس على بعض، فجعلها تنكافاً في وجوهها، ويوجب بعضها بعضاً، ولا يستوجب بعضها إلا ببعض، وأعظم ما افترض سبحانه من تلك الحقوق: حق الوالي على الرعية، وحق الرعية على الوالي، فريضة فرضها الله ﷻ لكل على كل، فجعلها نظاماً لألفتهم، وعزاً لدينهم، فليست تصلح الرعية إلا بصلاح الولاية، ولا تصلح الولاية إلا باستقامة الرعية، فإذا أدت الرعية إلى الوالي حقه، وأدى الوالي إليها حقها؛ عز الحق بينهم، وقامت مناهج الدين، واعتدلت معالم العدل، وجرت على أذلالها السنن، فصلح بذلك الزمان، وطمع في بقاء الدولة، ويئست مطامع الأعداء».

«سپس خداوند متعال یکی از حقوقش را حقّی قرار داده که آن را وظیفه مردم نسبت به یکدیگر می نامد. و بزرگترین حقّی که خداوند مقرر کرده است، حق زمامدار و حاکم بر رعیت و حق رعیت بر حاکم و زمامدار است، و این حق، که خداوند آن را بر همه فرض کرده است، و آن را باعث الفت و محبت مردم نسبت به یکدیگر و مایه قدرت دینشان گردانیده است، بنابراین اوضاع رعیت درست نمی شود مگر آن که حاکمان و زمامداران، خوب و صالح باشند، و حکام و زمامداران جز با صلاح و درستی رعیت، درست نخواهند شد. پس هرگاه رعیت، حق زمامدار را ادا کرد، و

زمامدار حق رعیت را به وی داد، حق میان آنها قدرت می‌گیرد و پرچم دین برپا می‌شود، نشانه‌های عدالت قد برمی‌افرازند و آنگاه بدینوسیله روزگار خوبی خواهد بود و دولت پایدار می‌ماند و دشمنان از چشم طمع‌دوختن به دولت اسلامی ناامید می‌شوند.^۱

الف - در این کلمات خوب فکر کنید: اینها کلمات بی‌معنایی نیستند، بلکه هر کس می‌خواهد خلافت و ولایت را از دیدگاه امام علی علیه السلام بفهمد، این کلمات بهترین پاسخ را به او می‌دهند و این کلمات می‌گویند که از دیدگاه علی علیه السلام، خلافت امری برآمده از نص نیست، زیرا او می‌فرماید: «رعیت جز با درست شدن حکام و زمامداران، درست نخواهد شد، و حکام و زمامداران جز با صلاح و درستی رعیت، درست نخواهند شد».

این کلمه فقط یک معنی مشخص دارد و آن اینکه حاکم و زمامدار، انسانی است غیرمعصوم، زیرا علی بن ابی طالب علیه السلام صلاح و درستی حاکم را در گرو درستی رعیت می‌داند. اگر خلیفه و حاکم با نص الهی تعیین می‌گردید، خلیفه معصوم می‌بود و در این صورت سخن علی علیه السلام بی‌معنی می‌شد، و ایشان می‌بایست بگویند: «کسانی از آل محمد که خداوند آنها را حاکم

(۹۱/۱۱).

قرار داده است، هرگز منحرف نمی‌شوند، هرچند که رعیت دچار انحراف گردد».

ب - علی علیه السلام با این کلام مشخص می‌کند که مردم باید امیری داشته باشند^۱ و اگر این امیر فرد صالحی باشد و عدالت و دستور خدا را اجرا نماید و حقوق مردم را به جا آورد، مهم نیست که چه کسی باشد.

۵- علی علیه السلام بعد از آن که برای خلافت با او بیعت شد، خطاب به طلحه و زبیر رضی الله عنهما فرمودند: «لقد نعمتما يسيراً، وأرجأتما كثيراً، ألا تخبراني أي شيء كان لكما فيه حق دفعتما عنه! أم أي قسم استأثرت عليكما به! أو أي حق رفعه إلي أحد من المسلمين ضعف عنه، أم جهلته، أم أخطأت بابه؟!»

والله ما كانت لي في الخلافة رغبة، ولا في الولاية إربة، ولكنكم دعوتوني إليها، وحلمتوني عليها، فلما أفضت إلي نظرت إلى كتاب الله، وما وضح لنا وأمرنا بالحكم به فاتبعته، وما استن النبي صلى الله عليه وآله وسلم فاقتديته، فلم أحتج إلى رأيكما، ولا رأي غيركما، ولا وقع حكم جهلته فأستشيركما وإخواني من المسلمين، ولو كان ذلك لم أرغب عنكما ولا عن غيركما.

وأما ما ذكرتما من أمر الأسوة، فإن ذلك أمر لم أحكم أنا فيه برأيي، ولا وليته هوى مني، بل وجدت أنا وأنتما ما جاء به رسوله الله ﷺ قد فرغ منه، فلم أحتج إليكما فيما فرغ الله من قسمه، وأمضى فيه حكمه، فليس لكما والله عندي ولا لغيركما في هذا عتبي، أخذ الله بقلوبنا وقلوبكم إلى الحق، وألهمنا وإياكم الصبر.

«شما دو نفر کمی ناراحت شده‌اید و خود را زیاد عقب کشیده‌اید. آیا به من نمی‌گویید شما را از کدام حقتان باز داشته‌ام؟! و در کجا چیزی را تقسیم نموده و به دیگران بیشتر از شما داده‌ام؟! و از گرفتن حق کدام مسلمان که به من مراجعه کرده، ناتوان مانده‌ام، یا حق را ندانسته‌ام و یا به خطا رفته‌ام؟! سوگند به خدا که علاقه‌ای به خلافت و حکومت نداشتیم، اما شما مرا به آن فرا خواندید و بر مسند خلافت نشاندید، و وقتی خلافت به من سپرده شد، به کتاب خدا نگاه کردم تا آنچه را که برای ما روشن است و به آن فرمان یافته‌ایم، انجام دهم و از سنت‌های پیامبر ﷺ اطاعت نمودم، از این رو به نظر شما و دیگران نیازی نداشتیم. و چنان مسئله‌ای پیش نیامده که آن را ندانسته باشم تا مجبور شوم با شما و دیگر برادران مسلمانم مشوره نمایم، و اگر چنین می‌بود از شما و دیگران روی گردان نمی‌شدم.

و اما آنچه شما درباره اسوه گفته‌اید، باید بگویم که این قضیه‌ایست که من در آن طبق رأی و میل خودم حکم نکرده‌ام، بلکه هم من و هم شما می‌بینیم که آنچه پیامبر ﷺ در این مورد با خود آورده، کار را تمام کرده است. پس من در آنچه خداوند آن را تقسیم نموده و فرمانش را درباره آن صادر کرده است، به شما نیازی نداشتم. بنابراین، سوگند به خدا! که شما و دیگران نمی‌توانید در این مورد مرا سرزنش کنید. خداوند دلهای ما و شما را به سوی حق بکشانند و به من و شما صبر و شکیبایی بدهد^۱.

تأملی در کلام مذکور علی علیه السلام

الف - در اینجا امام به طلحه و زبیر می‌فرماید: «آیا به من نمی‌گویید...» و نفرمود: شما می‌دانید که پیامبر ﷺ مرا امام و خلیفه مقرر نموده است، و هیچ روایتی در مورد امامت ذکر نکرد، در حالی که می‌خواست با آنها درباره این مسئله مناقشه کند و دلیل بیاورد، پس بهتر بود که به روایت و نصی از پیامبر ﷺ استناد کند تا حجت بر آنها تمام شود و به همین دلیل عدم استناد امام علیه السلام به روایت، دلیل واضحی بر عدم وجود روایت در این باره است.

(۱۹۸) ۷/۱۱۰.

ب- اگر نصی وجود داشت، چگونه امام علی علیه السلام از خلافت کناره‌گیری می‌کرد؟! بلکه می‌بایست امر خلافت را بدون تعلل به عهده بگیرد، نه اینکه بگوید: «سوگند به خدا! علاقه‌ای به خلافت نداشتم...» خلاصه اینکه امام علی علیه السلام خلافت را بعد از آن قبول کرد که مردم از او خواستند و او را خلیفه قرار دادند.

ج- علی علیه السلام حقیقت درخشانی را در اینجا برای ما بیان می‌کند و آن این است که مسلمان و به خصوص حاکم باید به کتاب و سنت بنگرد. و علی علیه السلام نمی‌فرماید: که باید نظر ائمه و دستورات آنها را آویزه‌گوش خود سازد.

د- سپس می‌فرماید: «به شما نیازی نداشتم...». او از آن جهت به آرا و نظر صحابه نیازی نداشت که نصوص کتاب و سنت پیش روی او بود و او را از آرا و نظرات افراد بی‌نیاز کرده بود. مفهوم سخن بعدی علی علیه السلام این است که اگر مسئله‌ای پیش بیاید که علی آن را نداند، با مسلمین مشورت خواهد کرد. و این دالّ بر این است که او معصوم نیست. آیا مگر نمی‌بینی که می‌فرماید: «و اگر چنین می‌بود از شما و دیگر برادران مسلمانم روی‌گردان نمی‌شدم» یعنی اگر مسئله‌ای پیش بیاید که آن را ندانم با مردم و همچنین با شما دو نفر مشورت می‌کنم و از شما روی‌گردان نخواهم شد.

هـ- نکته آخر اینکه با تأمل در دعای پایان کلام امام علیه السلام درمی‌یابیم که این دعا از شخص معصوم صادر نشده است.

۶- «أَيُّهَا النَّاسُ؛ إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ بِهَذَا الْأَمْرِ أَقْوَاهُمْ عَلَيْهِ، وَأَعْلَمُهُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ فِيهِ، فَإِنْ شَغِبَ شَاغِبٌ اسْتَعْتَبَ، فَإِنْ أَبَى قُوتِلَ. وَلِعَمْرِي لَنْ كَانَتْ الْإِمَامَةُ لَا تَنْعَقِدُ حَتَّى تَحْضُرَهَا عَامَةُ النَّاسِ؛ مَا إِلَى ذَلِكَ مِنْ سَبِيلٍ، وَلَكِنْ أَهْلُهَا يَحْكُمُونَ عَلَى مَنْ غَابَ عَنْهَا؛ ثُمَّ لَيْسَ لِلشَّاهِدِ أَنْ يَرْجِعَ، وَلَا لِلْغَائِبِ أَنْ يَخْتَارَ.

أَلَا وَإِنِّي أَقَاتِلُ رَجُلَيْنِ، رَجُلٌ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ، وَآخَرُ مَنَعَ الَّذِي عَلَيْهِ».

امام علیه السلام می‌فرماید: «ای مردم سزاوارترین فرد به این امر - خلافت - کسی است که از همه برای به عهده‌گرفتن آن توانمندتر است، و دستور خدا را در مورد آن از دیگران بهتر می‌داند. اگر آشوب‌گری آشوب به پا کرد او را توجیه می‌کنیم. اگر [از روی عناد] قانع و راضی نشد، با او جنگ خواهیم کرد.

به جان خودم سوگند!^۱ اگر شرط انتخاب امام، حضور تمامی مردم باشد، هرگز راهی برای تحقق آن وجود نخواهد داشت، بلکه آگاهان دارای صلاحیت و رأی، خلیفه را انتخاب می‌کنند که عمل

(^۱) جواز سوگند خوردن به جان نزد علما اختلاف افتاده است، و قول صحیح جایز نیست.

آنها نسبت به دیگر مسلمانان نافذ است، آنگاه نه حاضران بیعت‌کننده حق تجدیدنظر دارند و نه آنان که در انتخابات حضور نداشتند حق انتخاب دیگری را خواهند داشت.

آگاه باشید! من با دو کس کارزار می‌کنم، کسی که ادعای چیزی را بکند که به او تعلق ندارد، و آن کس که از ادای حق سرباز زند»^۱.

از خواننده عزیز می‌خواهم که خوب در این کلام امام علی (علیه السلام) بنگرد، معنی عبارت «سزاوارترین فرد به این امر - خلافت - کسی است که از همه برای به عهده گرفتن آن توانمندتر است، و دستور خدا را در مورد آن از دیگران بهتر می‌داند» چیست؟ یعنی علی (علیه السلام) در جمع زیادی سخنرانی کرده، می‌فرماید: «سزاوارترین مردم به این امر ...» و مرادش از امر، خلافت و امامت و حکومت است و نفرمود: سزاوارترین مردم به این امر کسانی هستند که با نص خدا و پیامبر تعیین شده‌اند و آنها ائمه اطهار اهل بیت هستند. سپس فرمود: «به جان خودم سوگند! ... انتخاب کند». معنی این جمله چیست؟ امام علی به مردم، شورا و انتخاب خلیفه را می‌آموزد، پس می‌گوید که لازم نیست همه مردم بیعت کنند، چون

(۱) ۳۲۸/۹ (۱۷۴).

چنین کاری مشکل است، و بلکه اهل حل و عقد - آگاهان دارای صلاحیت و رأی - خلیفه را انتخاب می‌کنند و سپس تأکید می‌کند: کسی که در بیعت حضور داشته است، حق ندارد بیعت خود را پس بگیرد و کسی که حاضر نبوده است حق انتخاب دیگری ندارد.

آیا در نفی امامت و نفی منصوص بودن آن نصی محکم‌تر و روشن‌تر از این وجود دارد؟

خلاصه اینکه امام علی در سخنانش هیچگاه نگفته است که امامت منصبی الهی است و در مورد آن نصی وجود دارد؛ و اگر نصی می‌بود قطعاً علی علیه السلام آن را بیان می‌کرد، زیرا او به چنین مستندی نیاز داشت، به این دلیل که نص، کردار، گفتار و رفتار او را اعتبار بیشتری می‌داد و او می‌توانست دیگران را با دلیل قانع و ساکت نماید، اما چنین نصی وجود نداشت!

عصمت

شیعه معتقدند که ائمه از همان کودکی، بلکه از بدو تولد تا پایان عمر معصوم بوده‌اند، و بر این باورند که ائمه غیب می‌دانند و هیچ اشتباه کوچک یا بزرگی از آنها سر نمی‌زند، این چیزی است که در کتابهایشان به آن تصریح شده و گذشتگان و آیندگانشان بدان معتقد بوده و خواهند بود، و امروز هیچ کسی از شیعیان منکر این عقیده نیست. ولی سخنان علی علیه السلام با عقیده به عصمت امامان در تضاد است:

۱- او در دعایی که آن را بسیار تکرار می‌کرد، می‌فرماید:
«الحمد لله الذي لم يصح بي ميتاً ولا سقيماً... ولا مأخوذاً بأسوأ عملي... ولا مرتداً عن ديني، ولا منكراً لربي...، ولا ملتبساً عقلي، أصبحت عبداً مملوكاً ظالماً لنفسي... اللهم إني أعوذ بك أن أفترق في غناك، أو أضل في هداك... اللهم إنا نعوذ بك أن نذهب من قولك، أو أن نفتن عن دينك، أو نتابع بنا أهواؤنا دون الهدى الذي جاء من عندك»^۱.

«ستایش خدایی را سزااست که شبم را به صبح آورد بی‌آنکه مرده یا بیمار باشم... و مرا به کیفر بدترین کاری که از من سرزده است، مواخذه ننمود... و نه مرا از دینش روی گردان ساخت و نه

(۱۱/۸۴) (۲۰۸).

منکر پروردگارم گردانید... و نه عظم را از دست داده‌ام... . در حالی روز را آغاز می‌کنم که بنده‌ای بی‌اختیار و بر خود ستمکارم ... بار خدایا! به تو پناه می‌آورم از اینکه در سایه بی‌نیازی تو، تهی‌دست باشم. و یا در پرتو رهنمودت، گمراه گردم ... بار خدایا به تو پناه می‌آوریم از اینکه از فرموده تو بیرون روم و یا از دین تو منحرف گردیم، یا از هواهای نفسانی خود پیروی کنیم و از هدایتی که از سوی تو آمده است پیروی نکنیم».

به این عبارات نگاه کنید: «بدترین کاری که از من سرزده است»، «بر خود ستمکارم»، (و در میان رهنمودت گمراه گردم)، (از سخت فراتر روم)، (از دین تو منحرف شوم)، «از هواهای نفسانی خود پیروی کنیم...». آیا فرد معصومی که اشتباه نمی‌کند و برخورد ستم نمی‌نماید و بیم آن نمی‌رود که دچار لغزش شود و یا مقداری از آیین الهی منحرف شود، اینگونه دعا می‌کند؟!

اگر پاسخ مثبت است، پس امام دعای بیهوده می‌کند، که هرگز چنین نیست، و اگر پاسخ منفی است، پس او معصوم نیست. آیا معصوم از گمراهی و هوای نفس می‌ترسد؟! بعضی می‌گویند: خداوند آنان را پاک نموده و به آنها ولایت تکوینی بخشیده است! اما چنین سخنی با فرموده‌های امام علیه السلام همخوانی ندارد.

۲- وقتی معصوم از سوی خدا به راه درست راهنمایی شود، نیازی به رأی و نظر مردم ندارد. و شیعه می‌گویند: شوری اعتباری ندارد، اما علی علیه السلام می‌گوید: «أعينوني بمناصحة خلية من الغش، سليمة من الريب، فوالله إني لأولى الناس بالناس». «مرا با خیرخواهی و نصیحت صادقانه یاری کنید. سوگند به خدا که از همه مردم، به رأی و مشورت مردم سزاوارترم»^۱.

آیا معصوم از مردم می‌خواهد که او را نصیحت کنند؟! و بالاتر از این، از مردم می‌خواهد که صادقانه او را نصیحت کنند؟! و او را فریب ندهند، چون او انسان است و ممکن است نصیحت دیگران و افرادی که با تظاهر به خیرخواهی او را پند می‌دهند، وی را فریب دهد، چنان که در ادامه بیان خواهد شد.

۳- به دعای زیبا و بی‌نظیر او بنگرید که چنین می‌فرماید: «احشرونا في زمرة، غير خزايا ولا نادمين، ولا ناكبين ولا ناكثين، ولا ضالين ولا مضلين ولا مفتونين». (بارخدايا! ما را با او حشر بفرما بدون آن که رسوا و پشیمان باشیم، بدون آن که منحرف و عهدشکن و گمراه باشیم، بدون آن که دیگران را گمراه کنیم و یا دستخوش فتنه قرار بگیریم»^۲.

(۱) ۲۸۴/۷ (۱۱۷).

(۲) ۱۷۳/۷ (۱۱۷).

با اینکه امام علیه السلام از زمره‌ی ده نفری است که به بهشت مرزده داده شده‌اند، اما او به این مرزده تکیه نمی‌کند، بلکه همواره از خدا می‌ترسد، از این رو هراسان است که مبدا دچار فتنه گردد و به همین علت در این دعا از خداوند می‌خواهد که او را بر دین ثابت قدم و استوار گرداند.

۴- او به یارانش می‌گوید: «فلا تكفوا عن مقالة بحق، أو مشورة بعدل، فإنني لست في نفسي بفوق أن أخطئ، ولا آمن ذلك من فعلي، إلا أن يكفي الله من نفسي ما هو أملك به مني، فإنما أنا وأنتم عبيد مملوكون لرب لا رب غيره، يملك منا ما لا نملك من أنفسنا، وأخرجنا مما كنا فيه إلى ما صلحنا عليه، فأبدلنا بعد الضلالة بالهدى، وأعطانا البصيرة بعد العمى».

«از گفتن سخن حق و مشورت عادلانه دریغ نورزید، زیرا ممکن است اشتباه کنم، مگر آن که خدا مرا از آن نگه دارد، چون من و شما بندگانی هستیم که در اختیار پروردگاریم و خداوند چنان بر ما تسلط دارد که ما خودمان بر خود چنین تسلط نداریم. خداوند ما را از وضعیت و حالتی که در آن قرار داشتیم، بیرون آورد و به آنچه که موجب صلاح بود راهنمایی کرد، و بعد از گمراهی، به ما هدایت بخشید، و بعد از آن که از دیدن حقیقت ناتوان بودیم، به ما بصیرت و بینایی عطاء کرد»^۱.

الف - امام از یارانش می‌خواهد که نسبت به او خیرخواهی نموده و او را نصیحت کنند، و از مشورت و پیشنهاد به او دریغ نورزند، زیرا او یک انسان است: گاهی اشتباه می‌کند و گاهی کارش درست است.

ب- به فرموده‌ی وی بنگرید که می‌فرماید: «ممکن است اشتباه کنم مگر آن که...» آیا چیزی هست که بیشتر از این بر معصوم‌نبودن او دلالت کند. او می‌گوید: «ممکن است اشتباه کنم و امکان اشتباه در مورد من منتفی نیست». همه این گفته‌ها بر این دلالت دارد که ایشان از یک انسان بلندمرتبه‌تر نیست: نه آفرینش طبیعی او فراتر از آفرینش انسان است، و نه عصمت الهی او را از یک انسان فراتر برده داده است.

ج- در این فرموده ایشان تأمل کنید که می‌فرماید: «و بعد از گمراهی، به ما هدایت بخشید و بعد از آن که از دیدن حقیقت ناتوان بودیم، به ما بصیرت و بینایی عطاء کرد».

۵- و پایان در نامه‌ای که به یکی از یارانش نوشته است، چنین می‌فرماید: «وَأَنَا أَسْأَلُ اللَّهَ بِسَعَةِ رَحْمَتِهِ، وَعَظِيمِ قُدْرَتِهِ عَلَىٰ إِعْطَاءِ كُلِّ رَغْبَةٍ، أَنْ يُوَفِّقَنِي وَإِيَّاكَ لِمَا فِيهِ رِضَاهُ، مِنَ الْإِقَامَةِ عَلَى الْعِذْرِ الْوَاضِحِ إِلَيْهِ وَإِلَى خَلْقِهِ، وَمِنْ حَسَنِ الثَّنَاءِ فِي الْعِبَادِ، وَجَمِيلِ الْأَثَرِ فِي الْبِلَادِ،

وتمام النعمة، وتضعيف الكرامة، وأن يختم لي ولك بالسعادة والشهادة، إنا إلى الله راغبون، والسلام على رسول الله ﷺ الطيبين الطاهرين».

«و از رحمت بیکران و قدرت بی پایان خدا که قادر به اعطای هر خواسته‌ایست، مسئلت می‌نماییم که به ما توفیق دهد تا در جهت رضایت او گام برداریم، و خدا و مخلوقاتش از ما خرسند باشند. و در میان بندگان و آبادی‌ها نام نیکی از خود به جا بگذاریم. و از خداوند می‌خواهیم که نعمت خویش را بر ما کامل بگرداند و کرامت و عزت ما را چند برابر نماید. و سرانجام ما را قرین سعادت و شهادت گرداند. ما به سوی خدا روی آورده‌ایم و درود خدا بر پیامبر ﷺ و آل پاکش باد»^۱.

خواننده عزیز! در این جملات تأمل کن که می‌فرماید: «و سرانجام ما را ...». او با ترس و امید خدا را می‌خواند و دعای او دعای فردی است که هم امیدوار است و هم هراسناک، نه دعای فرد معصومی که اشتباه نمی‌کند. و دعای او با دعای امامی که در بسیاری از کتابهای شیعه توصیف است، همخوانی ندارد.

۶- و در نامه‌ای که به المنذر بن الجارود فرستاده است، می‌گوید: «أما بعد: فَإِنَّ صَلَاحَ أَمْرِي غَرْنِي مِنْكَ، وَظَنَنْتُ أَنَّكَ تَتَّبِعُ هَدْيِي، وَتَسْلُكُ سَبِيلِي، فَإِذَا أَنْتَ فِيمَا رَقِّي إِلَيَّ عَنْكَ لَا تَدْعُ لِهَوَاكَ انْقِيَادًا... وَمَنْ كَانَ بِصِفَتِكَ فَلَيْسَ بِأَهْلٍ أَنْ يَسْدَّ بِهِ ثَغْرًا»^۱.

«اما بعد: از آن جا که پدرت فردی صالح و درستکار بود در مورد تو فریب خوردم و گمان بردم که تو از رهنمود او پیروی می‌کنی و راه او را در پیش می‌گیری، اما اطلاعاتی که درباره تو به من رسیده است بیان می‌کند که از هوای نفس خویش پیروی می‌کنی... و فردی مانند تو صلاحیت ندارد که با او، خلأئی پر شود». این نامه نشانگر این است که علی علیه السلام در مورد این مرد اشتباه کرده بود، و فریب ظاهر باوقار او را خورده و گمان برده بود که او همانند پدرش می‌باشد و از او پیروی می‌کند. ناآگاهی به واقعیت حال منذر، علی علیه السلام را فریب داد و نه الهام و نه وحی، هیچکدام دست او را نگرفتند و او را از ارتکاب چنین اشتباهی مصون نساختند^۲.

(۱) ۱۸/۵۴ (۷۱).

(۲) ۱۸/۶۲ (۷۳).

و هرگاه گروهی او را مدح و ستایش می‌کردند، می‌فرمود: «اللهم إنك أعلم بي من نفسي، وأنا أعلم بنفسي منهم، اللهم اجعلني خيراً مما يظنون، واغفر لي ما لا يعلمون».

«بار خدایا! تو مرا بهتر می‌شناسی، و من خودم را بهتر از آنها می‌شناسم. بار خدایا! مرا از آنچه گمان می‌برند، بهتر بگردان، و آنچه را که در من هست و آنها نمی‌دانند، ببامرز»^۱.

باید پرسیم که «بهتر از آنچه آنها گمان می‌برند» یعنی چه؟ و چرا امام از خدا می‌خواهد که او را ببامرزد؟! و همچنین است دعای بزرگی که امام در آن می‌فرماید: «اللهم

إني أعوذ بك من أن تحسن في لامعة العيون علانيتي، وتقبح فيما أبطن لك سريري، تحفظاً على رياء الناس من نفسي بجميع ما أنت مطلع عليه مني، فأبدي للناس حسن ظاهري، وأفضي إليك بسوء عملي، تقرباً إلى عبادك وتباعداً من مرضاتك».

«بار خدایا! از اینکه ظاهرم در چشم مردم خوب باشد و آنچه در درون دارم، زشت باشد، و فقط ظاهرم را برای مردم حفظ کنم و به مردم ظاهری خوب ارائه دهم، در حالی که کار بد انجام می‌دهم، و از اینکه خودم را به بهای دوری از رضایت تو، به بندگان نزدیک گردانم، به تو پناه می‌آورم»^۲.

(۱) ۲۵۶/۱۸ (۱۹۶).

(۲) ۱۶۷/۱۹ (۱۹۶).

امیدوارم این جملات خواننده را به تأمل وادارد.

و همچنین امام علیه السلام می فرماید: «ما أهمني أمر أمهلت بعده، حتى أصلي ركعتين وأسال الله العافية».

«هر کار مهمی که برایم پیش می آید، دو رکعت نماز می خوانم و از خداوند، عافیت و سلامتی را می جویم»^۱.

خواننده عزیز! امیدوارم در این فرموده امام علیه السلام تأمل نمایی، از این سخن برمی آید که امام علیه السلام انسانی همانند سایر انسانهاست: ناراحت و غمگین می شود، اتفاقات پیرامونش بر او پوشیده می ماند، زیرا او غیب نمی داند، ناگواری ها او را سرگردان می نمایند؛ چون که او معصوم نیست، و به یارانش می گوید: «وأما حقي عليكم فالوفاء بالبيعة، والنصيحة في المشهد والمغيب...».

«حق من بر شما این است که به بیعتی که با من نموده اید، وفادار باشید، و هم در حضور و هم در نبود من، خیرخواهم باشید...»^۲.

برای اثبات عدم عصمت این صحابی بزرگوار علیه السلام، دلایل روشن تری هم لازم است؟!

۱/ ۲۰۵/ ۱۹۰.

۲/ ۱۹۰/ ۲۰.

آری مطلبی مستدل‌تر، که بیش از این کلمات بر معصوم نبودن آن بزرگوار ﷺ دلالت می‌کند، وجود دارد که اندکی بعد به آن خواهیم پرداخت.

۷- وصیت:

وصیت علی به فرزندش حسن توصیه مهمی است و به خاطر همین اهمیت، خواستم که در پایان موضوع عصمت آن را ارائه دهم، چون که این وصیت یک امام به امامی دیگر و وصیت پدری به فرزندش، و طبق نظریه شیعه وصیت معصومی به معصوم دیگر است. در وصیت آمده است:

۱- «من الوالد الفان، المقر للزمان، المستدبر العمر، المستسلم للدهر، الذامّ للدنيا، الساكن مساكن الموتى، الظاعن عنها غداً. إلى المولود المؤمل ما لا يدرك، السالك سبيل من قد هلك، غرض الأسقام، ورهينة الأيام، ورمية المصائب، وعبد الدنيا، وتاجر الغرور، وغريم المنايا، وأسير الموت، وحليف الهموم، وقرين الأحزان، ونصب الآفات، وصريع الشهوات، وخليفة الأموات».

«از پدری که عمرش را به پایان رسانده و روزگارش را سپری نموده، دنیا را نکوهش می‌کند، و اینک در مسکن مرده‌ها سکنی گزیده و فردا از آن کوچ خواهد کرد، به فرزندی که به چیزی امید بسته که بدان نخواهد رسید، و راه کسانی را در پیش گرفته است

که هلاک شده‌اند، به فرزندی که بیماری‌ها او را نشانه گرفته‌اند، و او گرد روزهاست، و بلاها و مصائب او را هدف قرار داده‌اند و او بنده دنیا و تاجر کالای فریبنده آن است، و اسیر مرگ و هم‌پیمان ناراحتی‌ها و همراه غمها و در معرض آفت‌هاست و شهوت‌ها او را مغلوب کرده‌اند و جانشین مردگان است»^۱.

این مقدمه وصیتی بود که پدری به فرزندش توصیه می‌کند، بنابراین بسیار مهم است:

الف- خواننده محترم نیک بنگر و در این عبارات بیندیش «فرزندی که به چیزی امید بسته ... و جانشین مردگان است». آیا کسی که علی او را «بنده دنیا» و «تاجر کالای فریبنده دنیا» می‌نامد، معصوم است.

ب- و در عبارتهایی تأمل کن که قاطعانه عصمت را رد می‌کند: او فرزندش را «مغلوب شهوت‌ها» می‌نامد. چگونه؟! یا اینکه امام علیه السلام سخنانی می‌گوید که خود نمی‌فهمد و بیهوده حرف می‌زند؟!!

ج- و یا اینکه هر دو معصومند، پس سخن علی اشتباه است که می‌گوید: «شهوت‌ها او را مغلوب کرده‌اند» و شخصی که

مغلوب شهوت‌هاست، نمی‌تواند معصوم باشد، و یا اینکه علی مخاطبان خود را که یکی حسن است فریب می‌دهد و از تقیه استفاده می‌کند و می‌گوید: امام شما مغلوب شهوت‌هاست، اما درحقیقت معصوم است!

بنابراین باید در این کلام امام علیه السلام تدبّر شود، معنی سخن امام علیه السلام چیست؟

۲- سپس امام به وصیت خود به فرزندش ادامه می‌دهد: «أما بعد: فَإِنْ فِيمَا تَبَيَّنَتْ مِنْ إِدْبَارِ الدُّنْيَا عَنِّي، وَجُوحِ الدَّهْرِ عَلَيَّ، وَإِقْبَالَ الْآخِرَةِ إِلَيَّ، مَا يَزْعُمُنِي عَنْ ذِكْرٍ مِنْ سِوَايَ، وَالْإِهْتِمَامَ بِمَا وَرَائِي، غَيْرَ أَنِّي حَيْثُ تَفَرَّدَ بِي دُونَ هَمِّ النَّاسِ هَمٌّ نَفْسِي، فَصَدَّقَنِي رَأْيِي وَصَرَفَنِي عَنْ هَوَايَ، وَصَرَّحَ لِي بِمَحْضِ أَمْرِي، فَأَفْضَى بِي إِلَى جَدٍّ لَا يَكُونُ فِيهِ لَعِبٌ، وَصَدَقَ لَا يَشُوبُهُ كَذِبٌ، وَجَدْتُكَ بَعْضِي، بَلْ وَجَدْتُكَ كُلِّي، حَتَّى كَأَن شَيْئًا لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَنِي، وَكَأَنَ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي، فَعَنَانِي مِنْ أَمْرِكَ مَا يَعْنِينِي مِنْ أَمْرِ نَفْسِي، فَكُتِبَتْ إِلَيْكَ كِتَابِي هَذَا مُسْتَظْهِرًا بِهَ إِذَا أَنَا بَقِيتُ لَكَ أَوْ فَنِيتُ».

«اما بعد: پشت کردن دنیا به من و فاصله گرفتن روزگار از من و روی آوردن آخرت به من، مرا از توجه به غیر خود و توجه به پشت سر باز نمی‌دارد، اما وقتی غم مردم از میان می‌رود و تنها برای خودم غمگین می‌شوم، فکر و اندیشه‌ام با من صادقانه رفتار

می‌کند و مرا از هوای نفس دور می‌کند، و به صراحت به آنچه در مورد من است می‌پردازد، آنگاه تدبّر و تفکر مرا به چیزهایی می‌رساند که جدی بوده و شوخی‌بردار نیستند و هیچ دروغ و کذبی به آنها راه ندارد. تو پاره تن من و بخشی از وجودم و بلکه تمام وجودم هستی، چنان که اگر بلایی به تو برسد، گویا به من رسیده است. و اگر مرگ به سراغ تو بیاید، گویا مرگ من فرا رسیده است پس همان رنجی که به خاطر خود می‌برم، برای تو نیز می‌برم، از این رو این وصیت‌نامه را برایت می‌نویسم چه بمیرم و چه زنده ماندم، تو آن را به خاطر بسپار»^۱.

در فرموده علی علیه السلام خوب تأمل کنید، او می‌فرماید: «اما وقتی که ... فکر و اندیشه‌ام با من صادقانه رفتار می‌کند و مرا از هوای نفس دور می‌کند، و به صراحت به آنچه در مورد من است می‌پردازد...».

به این عبارات بنگرید: ناراحتی خودم، فکر و اندیشه‌ام، هوای نفس من، کار من و ... .

آیا معصوم هوای نفس دارد که او را به هر سو بکشاند؟

۳- «فإني أوصيك بتقوى الله - أي بني - ولزوم أمره، وعمارة

قلبك بذكره، والاعتصام بمجمله، وأي سبب أوثق من سبب بينك وبين الله، إن أنت أخذت به.

أحي قلبك بالموعظة، وأمته بالزهادة، وقوه باليقين، ونوره بالحكمة، وذلك بذكر الموت، وقرره بالفناء، وبره بفجائع الدنيا، وحدّره صولة الدهر، وفحش تقلب الليالي والأيام، واعرض عليه أخبار الماضين، وذكره بما أصاب من كان قبلك من الأولين.

وسر في ديارهم وآثارهم، فانظر فيما فعلوا؟ وعمّا انتقلوا؟ وأين حلّوا ونزلوا؟ فإنك تجدهم انتقلوا عن الأحبة، وحلّوا دار الغربة، وكأنك عن قليل قد صرت كأحدهم.

فأصلح مثواك، ولا تبّع آخرتك بدنياك، ودع القول فيما لا تعرف، والخطاب فيما لم تكلف، وأمسك عن طريق إذا خفت ضلالته، فإن الكفّ عند حيرة الضلال خير من ركوب الأهوال.

«فرزندم تو را به تقوای الهی سفارش می‌کنم، و به تو توصیه می‌کنم که از فرمان الهی اطاعت کنی و با ذکر خدا، قلب خویش را آباد گردانی، و به ریسمان الهی چنگ بزنی، که اگر رابطه خود را با خدا محکم و استوار نمایی هیچ رابطه‌ای محکم‌تر از رابطه تو با او نخواهد بود.

قلبت را با موعظه زنده کن و با زهد آن را بمیران و با یقین آن را نیرومند، و با حکمت آن را نورانی گردان. قلبت را با ذکر مرگ،

مهار و با یادآوری فنا شدن، استوار بگردان. با بلاهای دنیا به آن مهربانی و پارسایی بیاموز. آن را از ستم و تجاوز روزگار و گردش ناخوشایند شب و روز بترسان. اخبار و حکایات گذشتگان را بر قلبت عرضه کن و بلایی را که پیشینیان بدان گرفتار شده‌اند، برای آن یادآوری کن. به دیار گذشتگان برو و بنگر که چکار کرده‌اند؟ و کجا رفته‌اند؟ و در کجا اقامت گزیده‌اند؟ خواهی دید که آنها از دوستان جدا شده‌اند و در دیار غربت سکنی گزیده‌اند. گویا تو بعد از اندک زمانی به آنها خواهی پیوست و یکی از آنان خواهی شد.

پس منزل نهاییات را آباد کن و آخرت خویش را به دنیا بفروش. در مورد آنچه نمی‌دانی، چیزی نگو. جایی که موظف به سخن گفتن نیستی، سخن مگو. و در راهی که از گمراهی آن بیم‌داری، وارد مشو، زیرا دست نگاه‌داشتن در هنگام حیرت و گمراهی بهتر از سوار شدن بر [موج] خطرهاست^۱.

بیایید اندکی در این فرموده‌های امام علی علیه السلام تأمل کنیم:

الف- چرا معصومی، معصوم دیگری را وصیت می‌کند، در صورتی که می‌داند که عمل او درست است؟ و چرا علی علیه السلام

(۱) ۶۲-۶۳.

حسن عليه السلام را به تقوای الهی و اطاعت از دستورهای خداوند توصیه می‌کند و بعد به او امر می‌کند، که قلبش را با موعظه زنده کند؟

آیا مگر معصوم همواره در رفتارش یک شیوه را در پیش نمی‌گیرد؟ و آیا راه او همان راهی نیست که انحراف و گمراهی به آن راه ندارد؟ و آیا مگر جزایی است که امیال و هواهای نفسانی نمی‌توانند او را به هر سویی بکشند؟ ...

ب- در پاراگراف و بند اخیر تأمل کنید که او می‌فرماید: «منزل نهاییات را آباد کن ... خطرها». و به این ترتیب امام عليه السلام فرزندش را از فروختن آخرت به دنیا اظهارنظر در مورد چیزی که نمی‌داند، باز می‌دارد. چگونه او می‌تواند امام باشد و چیزی نمی‌داند؟ فکر کردن و تأمل بیشتر در این وصیت‌نامه را به خوانندگان منصف واگذار می‌کنم!

۴- «وأمر بالمعروف تكن من أهله، وأنكر المنكر بيدك ولسانك، وباین من فعله بجهدك، وجاهد في الله حق جهاده، ولا تأخذك في الله لومة لائم.

وخص الغمرات إلى الحق حيث كان، وتفقه في الدين، وعود نفسك الصبر على المكروه، ونعم الخلق التصبر في الحق! وألجئ نفسك في الأمور كلها إلى إلهك، فإنك تلجئها إلى كهف

حریز، ومانع عزیز.

وأخلص في المسألة لربك، فإن بيده العطاء والحرمان، وأكثر الاستخارة، وتفهم وصيتي، ولا تذهبن عنك صفحاً، فإن خير القول ما نفع، واعلم أنه لا خير في علم لا ينفع، ولا يتنفع بعلم لا يحقّ تعلّمه».

امر به معروف کن تا خود نیکوکار گردی، و بدیها را با دست و زبانت انکار کن. بکوش تا از بدکاران دور باشی. در راه خدا آنگونه که شایسته و بایسته است تلاش کن و در راه خدا از سرزنش هیچ سرزنش کننده‌ای باک نداشته باش.

به خاطر حق وارد سختی‌ها شو. دین را بیاموز. خود را به صبر و شکیبایی در برابر ناملایمات و ناخوشی‌ها عادت بده که شکیبایی در راه حق عادت پیسنیده است. در تمام کارها، خود را به خدا واگذار، که به پناهگاه مطمئن و مستحکمی دست یافته‌ای. در دعا پروردگارت را با اخلاص بخوان، که بخشیدن و محروم کردن به دست اوست و زیاد استخاره کن.

وصیت مرا به درستی دریاب و به سادگی از آن نگذر، زیرا بهترین سخن آن است که سودمند باشد. بدان! علمی که سودمند نباشد، خیری در آن نیست و دانشی که سزاوار یادگیری نیست سودی ندارد.

چه کلام زیبا و سنجیده‌ای!
این فقط یک وصیت نیست، بلکه آیین زندگی است برای همه
مسلمانان و برای همه کسانی که در آن تفکر و تأمل می‌کنند. آیینی
است که باید با آب طلا نوشته شود.

این جملات نگاه کنید:

«دین را بیاموز». این جمله علم لدنی را، که شیعه می‌گویند ائمه
از آن برخوردارند، نفی می‌کند.

«خود را به صبر و شکیبایی در برابر ناملایمات و ناخوشی‌ها
عادت بده». این اخلاق نیک را تمرین کن و خود را به آن عادت
بده. آیا فرد معصوم نیاز دارد که چنین چیزی را تمرین کند و خود
را بدان عادت دهد؟ یا اینکه این امر در سرشت او وجود دارد و
او بر آن سرشته شده است.

سپس فرمود: «زیاد استخاره کن». اگر معصوم است و اشتباه
نمی‌کند و راه راست را یافته است، پس چه نیازی به استخاره
دارد؟!

در ادامه می‌فرماید:

۵- «ورأيت حيث عناني من أمرک ما يعني الوالد الشفيق،
وأجمعت عليه من أدبك أن يكون ذلك وأنت مقبل العمر ومقبل

الدهر، ذو نية سليمة، ونفس صافية، وأن أبتدئك بتعليم كتاب الله عزّ وجلّ وتأويله، وشرائع الإسلام وأحكامه، وحلاله وحرامه، لا أجاوز ذلك بك إلى غيره، ثم أشفقت أن يلتبس عليك ما اختلف الناس فيه من أهوائهم وآرائهم مثل الذي التبس عليهم، فكان إحكام ذلك على ما كرهت من تنبيهك له، أحبّ إلي من إسلامك إلى أمر لا آمن عليك فيه الهلكة، ورجوت أن يوفقك الله فيه لرشدك، وأن يهديك لقصدك، فعهدت إليك وصيتي هذه».

«و چون هر پدر مهربانی نگران تو بودم و فکرم به تو مشغول بود، بنابراین تو را درست تربیت نمودم و تو به مرحله جوانی رسیده‌ای در حالی که دارای نیت درست و وجودی پاک هستی. و کوشیدم تا قبل از هر چیز، کتاب خدا و تفسیر آن را به تو بیاموزم و احکام اسلام و دستورات آن و حلال و حرام آن را به تو یاد دهم و به چیز دیگری نپردازم. اما ترسیدم که مبدا آنچه مردم در آن اختلاف کرده‌اند، بر تو مشتبه شود و فریب آن را بخوری، همان گونه که بر مردم شبهه‌ناک شد و فریب آن را خوردند، گرچه آگاه‌کردن تو را نسبت به این امور خوش نداشتیم، اما آگاه‌شدن و استوارماندنت را ترجیح دادم تا تسلیم هلاکت‌های اجتماعی نگردی و امیدوارم خداوند تو را دریافتن راه درست،

توفیق دهد و تو را به آنچه می‌خواهی، رهنمون کند. بنابراین وصیت خود را اینگونه تنظیم کرده‌ام^۱.

الف- منظورش از اینکه «تو دارای نیت درستی هستی» چیست؟ آیا مگر نیت معصوم تغییر می‌کند و دگرگون می‌شود که امام علی علیه السلام او را چنین توصیف می‌کند که «او دارای نیتی درست و وجودی پاک است»؟

ب- چرا پدرش قبل از همه چیز کتاب خدا را به او یاد می‌دهد؟ در صورتی که هیچ کتابی به امام یاد داده نمی‌شود، زیرا امام همه علوم و دانش‌ها را کاملاً یاد دارد. آیا معصوم به معلّم نیاز دارد؟!

ج- در این جملات تأمل کنید که می‌فرماید: «ترسیدم که ...». چگونه آنچه مردم در آن اختلاف می‌کنند، برای امامی که به نص الهی منصوب شده و از انحرافات و اشتباهات معصوم است، نیز مشتبّه می‌شود و فریب آن را می‌خورد؟!

و آنجا را بنگرید که می‌فرماید: «به امید آن که خدا تو را ...». این فرمایشات امام علیه السلام سرشار از مفاهیم و معانی انسانی است که پدری دلسوز و اندوهگین به فرزندش می‌گوید.

٦- «امام ﷺ در ادامه می فرماید: «واعلم يا بُنيّ! أن أحبّ ما أنت آخذ به من وصيتي تقوى الله، والاقتصار على ما فرضه الله عليك، والأخذ بما مضى عليه الأولون من آبائك، والصالحون من أهل بيتك، فإنهم لم يدعوا أن نظروا لأنفسهم كما أنت ناظر، وفكروا كما أنت مفكّر، ثم ردّهم آخر ذلك إلى الأخذ بما عرفوا، والإمساك عما لم يكلّفوا، فإن أبّيت نفسك أن تقبل ذلك دون أن تعلم كما علموا، فليكن طلبك ذلك بتفهّم وتعلّم، لا بتورّط الشبهات وعلق الخصومات.

وابدأ قبل نظرك في ذلك بالاستعانة بإلهك، والرغبة إليه في توفيقك، وترك كل شائبة أو لجتك في شبهة، أو أسلمتك إلى ضلالة، فإن أيقنت أن قد صفا قلبك فخشع، وتمّ رأيك فاجتمع، وكان همك في ذلك همّاً واحداً، فانظر فيما فسّرت لك.

وإن أنت لم يجتمع لك ما تحب من نفسك، وفراغ نظرك وفكرك، فاعلم أنك إنما تخبط خبط العشواء، وتتورط الظلماء، وليس طالب الدين من خبط أو خلط، والإمساك عن ذلك أمثل.»

«پسرم! بدان آنچه از وصیتم را که بکارگیری اش را بیشتر دوست دارم ترس از خدا، انجام واجبات و پیمودن راهی است که پدران و صالحان خاندانت پیموده اند. زیرا آنان آنگونه که تو در امور خویشتن نظر می کنی در امور خویش نظر می کردند، و همانگونه که تو درباره خویشتن می اندیشی، نسبت به خودشان

می‌اندیشیدند، در نهایت آنچه را [تکلیف] دانستند، به آن تمسک جستند و آنچه را بر آن مکلف نبودند، رها کردند. اگر نفس تو از پذیرفتن سرباز زند و خواهد چنانکه آنان بدانستند، بداند. پس تلاش کن تا درخواست‌های تو از روی درک و آگاهی باشد، نه آنکه به شبهات روی آوری و از دشمنی‌ها کمک‌گیری. و قبل از پیمودن راه پاکان از خداوند یاری بجوی و در راه او با اشتیاق عمل کن تا پیروز شوی و از هر کاری که تو را به شک و شبهه اندازد، یا تسلیم گمراهی کند، پرهیز.

و چون یقین کردی دلت روشن و فروتن شد و اندیشه‌ات گرد آمد و کامل گردید و اراده‌ات بر یک چیز متمرکز گشت، پس اندیشه کن در آنچه برای بیان نموده‌ام. اگر در این راه آنچه را دوست می‌داری، فراهم نشد و آسودگی فکر و اندیشه نیافتی، بدان راهی را که ایمن نیست، می‌پیمایی و در تاریکی، ره می‌سپاری، زیرا کسی که اشتباه می‌کند و در تردید و سرگردانی می‌افتد، طالب دین نیست و دست نگه‌داشتن از این کار بهتر است»^۱.

الف- خواننده عزیز و منصف و هوشیار! در این جملات تأمل کن: امام فرزندش را دستور می‌دهد تا به فرائض اکتفا کند و از

(۷۰-۷۱).

گذشتگان صالح و نیکو پیروی نمایند، و سپس به او می‌گویید که هر کاری نیاز به تفکر و تدبّر و اندیشیدن دارد، نه اینکه منتظر الهام یا وحی بماند و نه اینکه او معصوم است و همواره کارش درست خواهد بود. سپس او را از درگیر شدن با شبهات جز با فهم و دقت و تدبّر، باز می‌دارد.

ب- به بند دوّم سخنان او بنگر که می‌فرماید: «و هر آنچه تو را به شک و شبهه اندازد». شبهه همان چیزی است که درستی یا نادرستی آن و حلال بودن و حرام بودنش مشخص نیست. آیا فرد معصوم گرفتار شبهات می‌شود؟! و امیال و هواهای نفسانی و امور دیگر او را مانند سایر مردم سرگردان می‌کنند؟! اگر چنین نیست پس معنی سخن امام علیه السلام به فرزندش چیست؟!

ج- و خواننده عزیز! در بند آخر کلام امام علیه السلام که می‌فرماید: «بدان که ...»، بیندیش و آن را بر عقل خود عرضه کن و با ژرف‌نگری آن را دریاب تا این کلام والا و مهم آن مرد بزرگ را خوب بفهمی.

امام علیه السلام در ادامه می‌فرماید:

۷- «فَتَفْهَمُ يَا بُنَيَّ! وَاعْلَمْ أَنَّ مَالِكَ الْمَوْتِ هُوَ مَالِكُ الْحَيَاةِ، وَأَنَّ الْخَالِقَ هُوَ الْمَمِيتُ، وَأَنَّ الْمَفْنِيَ هُوَ الْمَعِيدُ، وَأَنَّ الْمُبْتَلِيَ هُوَ

المعافي، وأن الدنيا لم تكن لتستقرّ إلا على ما جعلها الله عليه من النعماء والابتلاء والجزاء في المعاد، أو ما شاء مما لا تعلم، فإن أشكل عليك شيء من ذلك فاحمله على جهالتك، فإنك أول ما خلقت به جاهلاً ثم علّمت، وما أكثر ما تجهل من الأمر، ويتحير فيه رأيك، ويضل فيه بصرك، ثم تبصره بعد ذلك!».

«پسرم! در وصیت من درست بیندیش و بدان کسی که مرگ در اختیار اوست، زندگی نیز به دست اوست. و پدیدآورنده موجودات همان میراننده آنهاست، نابودکننده همان است که دوباره زنده می کند، و همان که بیمار می کند، شفادهنده نیز هست. و [بدان!] که دنیا جاودانه نیست، و آنگونه که خدا خواسته، برقرار است، از عطا کردن نعمتها، انواع آزمایش، پاداش دادن در معاد و یا آنچه را که او خواسته و تو نمی دانی.

اگر درباره [فهم] جهان و تحولات روزگار مشکلی برای تو پدید آمد، آن را به عدم آگاهی و جهالت خودت ارتباط ده، زیرا تو ابتدا با ناآگاهی متولد شده ای و سپس [علوم را] فراگرفته ای و چه بسیار است آنچه را که نمی دانی و اندیشه ات در آن سرگردان است و بینش تو به آن راه ندارد، ولی بعداً آنها را فرا می گیری»^۱.

در این عبارت روشن و واضح، چند مسئله بیان شده است:
 الف- امام از پسرش می‌خواهد تا وصیت او را خوب بفهمد،
 یعنی با تمرکز و جدیت و هوشیاری به کلام و گوینده آن گوش
 فرا دهد و سخنان او را فرا بگیرد.

ب- در این جملات تأمل کن و با خرد و حضور ذهن و
 چشمانی باز، مفاهیم و معانی این عبارات را بخوان، نباید با تقلید
 چشم‌هایت را ببندی، می‌بینی که حسن علیه السلام همه چیز را نمی‌داند،
 و بلکه چیزهایی هستند که او آنها را نمی‌داند و از دیگران یاد
 می‌گیرد: «اگر درباره جهان و تحولات روزگار مشکلی برای تو
 پدید آید». معنی این جمله چیست؟ معنی‌اش این است که اموری
 وجود دارد که فهمیدن آن برای حسن علیه السلام مشکل است و او آنها
 را نمی‌داند.

ج- امام علی علیه السلام به ما می‌گوید که حسن علیه السلام مانند سایر بندگان
 خدا در حالی به دنیا آمده که چیزی نمی‌دانسته و سپس یاد گرفته
 و کم‌کم با یادگرفتن پیشرفت نموده است.

د- امام علیه السلام با این کلمات: «چه بسیار است آنچه را که
 نمی‌دانی»، قاطعانه عصمت را نفی می‌کند.

هـ- خواننده عزیز! در این کلام صحیح این مرد مهربان با فرزندش تأمل کن، بنگر که می‌فرماید: «... و تو نمی‌دانی»، «اگر درباره [فهم] جهان و تحولات روزگار مشکلی برای تو پدید آید»، «تو ابتدا ناآگاه متولد شده‌ای و سپس [علوم] را فراگرفته‌ای»، «و چه بسیار است آنچه را که نمی‌دانی و اندیشه‌ات در آن سرگردان است و بینش تو به آن راه ندارد» و ... . خواننده عزیز! منصف باش و خردی آزاداندیش و اندیشه‌ای منتقدانه داشته باش، و بدان که آنچه انسان را به بیراهه می‌کشاند شبهات و امیالش می‌باشند. نباید تقلید راه و شیوه تو باشد، بلکه باید تقلید را رها کنی و خودت قدم پیش بگذاری، زیرا خداوند به ما عقل داده تا فکر کنیم و بیندیشیم، نه اینکه تقلید کنیم و به آنچه گذشتگان ما گفته‌اند، بسنده کنیم.

۸- امام علیه السلام همچنین می‌فرماید: «فاعتصم بالذي خلقك ورزقك وسواك، فليكن له تعبدك، وإليه رغبتك، ومنه شفقتك.

واعلم يا بني! أن أحداً لم ينبئ عن الله ﷻ، كما أنبأ عليه نبينا ﷺ، فارض به رائداً، وإلى النجاة قائداً، فإنني لم ألك نصيحة، وإنك لن تبلغ في النظر لنفسك وإن اجتهدت مبلغ نظري لك».

«پسرم! بدان که هیچ کسی چون رسول الله ﷺ از خدا آگاهی نداشته است، رهبری او را پذیرا باش و برای رستگاری، راهنمایی

او را بپذیر. همانا من از هیچ اندرزی برای تو کوتاهی نکردم و تو هر چه کوشش کنی، نمی‌توانی آنگونه که من تو را می‌بینم، خودت را بشناسی»^۱.

نگاه کنید که امام عليه السلام فرزندش را برای رستگاری به پیروی از پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم سفارش می‌کند و بس.

۹- «واعلم يا بني! أنه لو كان لربك شريك لأتتك رسلة، ولرأيت آثار ملكه وسلطانه، ولعرفت أفعاله وصفاته، ولكنه إله واحد كما وصف نفسه، لا يضاده في ملكه أحد، ولا يزول أبدًا ولم يزل، أول قبل الأشياء بلا أولية، وآخر بعد الأشياء بلا نهاية، عظم أن تثبت ربوبيته بإحاطة قلب أو بصر.

فإذا عرفت ذلك، فافعل كما ينبغي لمثلك أن يفعل في صغر خطره، وقلة قدرته، وكثرة عجزه، وعظيم حاجته إلى ربه في طلب طاعته، والرغبة من عقوبته، والخشية من عقوبته، والشفقة من سخطه فإنه لم يأمرك إلا بحسن، ولم ينهك إلا عن قبيح».

«پسرم! اگر پروردگارت شریکی می‌داشت، پیامبران آن شریک نیز به سوی تو می‌آمدند و آثار قدرتش را می‌دید و کردار و صفاتش را می‌شناختی. اما خدا، خدایی است یگانه، همانگونه که خود توصیف کرده است. هیچ کس در فرمانروایی‌اش با او نزاعی

ندارد، نابودشدنی نیست و همواره بوده است، اول هر چیزی است و آغاز ندارد و آخر هر چیزی است و پایان نخواهد داشت، برتر از آن است که قدرت پروردگاری او را، فکر و اندیشه درک کند. حال که این حقیقت را دریافتی، آنچنان بکوش که سزاوار همانندهای توست که منزلت اندک، تواناییات ضعیف، ناتوانیات بسیار، اطاعت خدا را مشتاق، از عذابش ترسان و از خشم او گریزانی. زیرا خدا تو را جز به نیکوکاری فرمان نداده و جز از زشتی‌ها نهی نفرموده است»^۱.

از آن جا که علی بن ابی طالب علیه السلام اطمینانی از آینده پسرش نداشت، حتی یگانگی خدا و مبادی و اصول اولیه دین را، که هر مسلمانی می‌داند، برای او بازگو کرد. و سپس به او فرمود: «حال که این حقیقت را دریافتی» آیا فردی که معصوم است چنین چیزهایی بر او پوشیده می‌ماند، یا اینکه حسن علیه السلام مانند هر انسان دیگری به چنین تذکری نیاز دارد، و یا اینکه کلام امام بیهوده و بی‌فایده است، که هرگز چنین نیست.

امام علیه السلام در ادامه می‌فرماید:

۱۰- «یا بنی! اجعل نفسك میزاً فیما بینك وبين غيرك،

فأحبب لغيرك ما تحب لنفسك، واکره له ما تکره لها، ولا تظلم كما لا تحب أن تُظلم، وأحسن كما تحب أن يحسن إليك، واستقبح من نفسك ما تستقبحه من غيرك، وارض من الناس بما ترضاه لهم من نفسك، ولا تقل ما لا تعلم وإن قلّ ما تعلم، ولا تقل ما لا تحب أن يقال لك.

واعلم أن الإعجاب ضدّ الصواب، وآفة الألباب، فاسع في كدحك، ولا تكن خازناً لغيرك، وإذا أنت هديت لقصدك، فكن أخشع ما تكون لربك».

«فرزندم! نفس خود را میزان میان خود و دیگران قرار بده، پس آنچه را که برای خود دوست داری، برای دیگران نیز دوست بدار، و آنچه را که برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران مپسند. ستم روا مدار، همچنانکه دوست نداری به تو ستم شود. نیکوکار باش، آنگونه که دوست داری به تو نیکی کنند. آنچه را که برای دیگران زشت می‌شماری، برای خود نیز زشت بشمار. به چیزی برای مردم رضایت بده، که برای خود می‌پسندی. آنچه نمی‌دانی نگو، گرچه آنچه را که می‌دانی، اندک است. آنچه را دوست نداری به تو نسبت دهند، درباره دیگران مگو. بدان که خود بزرگبینی و غرور، مخالف راستی و افت عقل است. نهایت کوشش را در زندگی داشته باش و به فکر ذخیره سازی برای دیگران مباش.

آنگاه که به راه راست هدایت شدی، در برابر پروردگارت از هر فروتنی خاضع‌تر باش^۱.

می‌خواهم این جمله را با دقت بخوانید: «و ستم روا مدار همچنانکه دوست نداری بر تو ستم شود... آنچه را نمی‌دانی نگو». آیا به توضیحی بیشتر از این نیاز داریم؟!

۱۱- «واعلم أن أمامك طريقاً ذا مسافة بعيدة، ومشقة شديدة، وأنه لا غنى لك فيه عن حسن الارتياح، وقدر بلاغك من الزاد، مع خفة الظهر، فلا تحملن على ظهرك فوق طاقتك، فيكون ثقل ذلك وبألاً عليك، وإذا وجدت من أهل الفاقة من يحمل لك زادك إلى يوم القيامة، فيوافيك به غداً حيث تحتاج إليه فاغتنمه وحمله إياه، وأكثر من تزويده وأنت قادر عليه، فلعلك تطلبه فلا تجده. واغتنم من استقرضك في حال غناك، ليجعل قضاءه لك في يوم عسرتك.

واعلم أن أمامك عقبة كثوداً، المخفّ فيها أحسن حالاً من المثلث، والمبطئ عليها أقبح أمراً من المسرع، وأن مهبطها بك لا محالة إما على جنة أو على نار، فارتد لنفسك قبل نزولك، ووطئ المنزل قبل حلولك، فليس بعد الموت مستعجب، ولا إلى الدنيا منصرف».

بدان! راهی پرمشقت و بس طولانی در پیش‌روی داری و در این راه بدون کوشش بایسته، تلاش فراوان و اندازه‌گیری زاد و

توشه و سبکباربودن موفق نخواهی بود. بیش از تحمل خود بار مسئولیت بر دوش منه که سنگینی آن برای تو عذاب‌آور است. اگر مستمندی را دیدی که توشه‌ات تا قیامت حمل می‌کند و فردا که در آنجا به آن نیاز داری، به تو باز می‌گرداند، کمک‌کردن به او را غنیمت بشمار و زاد و توشه را بر دوش او بگذار و اگر قدرت مالی داری، بیشتر انفاق کن و همراه او بفرست، زیرا ممکن است دنبال آن بگردی و او را نیابی. اگر توانگر بودی و کسی از تو وام خواست، غنیمت شمار تا در روز سختی و تنگدستی به تو بازگرداند.

بدان که در پیش روی تو، گردنه‌های صعب‌العبوری وجود دارد، که حال سبکباران به مراتب بهتر از سنگین باران است و آنکه کُند رود حالش بدتر از شتاب گیرنده می‌باشد. و سرانجام حرکت، بهشت و یا دوزخ خواهد بود، پس برای خویش قبل از رسیدن به آخرت وسایلی مهیا ساز، و جایگاه خود را پیش از آمدنت آماده کن، زیرا پس از مرگ عذری پذیرفته نمی‌شود و راه بازگشتی وجود ندارد^۱.

امیدوارم که در بند اخیر کلام امام علیه السلام تأمل نمایید که می‌فرماید: «بدان که در پیش روی تو ...». امام به فرزندش حسن علیه السلام می‌فرماید: «کار شایسته کن تا به بهشت بروی». آیا فرد معصوم به چنین چیزی نیاز دارد؟

و می‌فرماید: «فلرب أمر قد طلبته فيه هلاك دينك لو أوتيته...». «شاید چیزی که تو می‌خواهی، اگر به تو داده شود سبب از دست رفتن دینت گردد...»^۱.

چگونه فرد معصوم چیزی را از خداوند می‌خواهد که باعث نابودی دین او می‌شود! آیا این امکان دارد؟!

۱۲- «واعلم يا بني! أنك خلقت للآخرة لا للدنيا، فكن منه -الموت- على حذر أن يدركك وأنت على حال سيئة، قد كنت تحدث نفسك منها بالتوبة، فيحول بينك وبين ذلك، فإذا أنت قد أهلكت نفسك...».

«فرزندم! بدان که تو برای جهان آخرت آفریده شده‌ای نه برای دنیا، پس مواظب باش مرگ تو در حالی فرا نرسد که تو در همان حالت بدی بمانی که همیشه می‌گفتی که با خودت می‌گفتی از آن توبه می‌کنم، اما مرگ فرصت توبه را از تو گرفت. اینجاست که تو خودت را هلاک نموده‌ای...»^۲.

(۱) ۸۷.

(۲) ۸۹.

آیا ممکن است حتی یک فرد مسلمان عادی، به هنگام مرگ در حالت بدی قرار گیرد تا چه برسد به امام معصوم؟! در غیر این صورت، چرا امام فرزندش را چنین هشدار می‌دهد؟ آیا به نظر شما سخن امام بی‌فایده و بی‌معنی است؟!

۱۳- و از جمله چیزهایی که امام علیه السلام در وصیت خود گفت، اینک: «من أكثر أهجر، ومن تفكر أبصر.

قارن أهل الخير تكن منهم، وباین أهل الشر تن عنهم.

بئس الطعام الحرام، وظلم الضعيف أفحش الظلم!

إذا كان الرفق خرقاً، كان الخرق رفقاً.

ربما كان الدواء داءً، والداء دواءً، وربما نصح غير الناصح،

وغش المستنصح.

وإياك والاتكال على المنى، فإنها بضائع النوكى، والعقل حفظ

التجارب، وخير ما جرّبت ما وعظك، بادر الفرصة، قبل أن تكون

غصة، ليس كل طالب يصيب، ولا كل غائب يثوب، ومن الفساد

إضاعة الزاد، ومفسدة المعاد، ولكل أمر عاقبة، سوف يأتيك ما قدر

لك.

التاجر بخاطر، ورب يسير أنمى من كثير!.

«هرکس زیاد نمود، ترک کرده می‌شود، و هر کس اندیشه کند،

به حقیقت می‌رسد.

با اهل خیر و نیکی همراه باش تا از زمره آنان به حساب آیی.
 از بدکاران دوری کن تا از آنان شمرده نشوی.
 بدترین غذا، خوراک حرام است و بدترین ستم، ستم بر ناتوان است.
 هرگاه مهربانی و نرمی سبب شکاف و از هم گسستگی شود،
 شکاف و از هم گسستگی نرمی خواهد بود.
 بعضی وقتها دارو، بیماری و مریضی است و گاهی بیماری،
 دارو و معالجه است.
 چه بسا فردی که خیرخواه نیست، نصیحت می‌کند و فرد
 نصیحت‌شده را فریب می‌دهد.
 از تکیه کردن بر خیال و آرزو بپرهیز، زیرا تکیه کردن بر آرزو
 سرمایه افراد نادان است.
 عقل آدمی حافظ تجربه‌هاست و بهترین تجربه همان است که
 تو را پند می‌دهد.
 قبل از آن که فرصت به پریشان حالی تبدیل شود، از آن
 استفاده کن.
 هر جوینده‌ای به هدف نمی‌رسد و از جمله تبهکاری‌ها،
 ضایع کردن توشه و از دست دادن معاد است.

هر کاری سرانجامی دارد و آنچه برایت مقدر است به دست خواهی آورد.

تاجر در خطر است و چه بسا چیزهای اندکی که خیلی با برکت‌تر از چیزهای زیاد هستند!'.^۱

امام علیه السلام می‌فرماید: «با اهل خیر و نیکی همراه باش...» و «از تکیه کردن بر خیال و آرزو بپرهیز...». علی علیه السلام او را از این باز می‌دارد که به خیال و آرزو تکیه کند و از کسانی باشد که عمل نمی‌کنند و بیهوده به خدا امیدوارند، سپس به او می‌گوید: «بهترین تجربه همان است که تو را پند می‌دهد...» و «قبل از آن که فرصت به پریشان‌حالی تبدیل شود از آن استفاده کن...».

معقول نیست چنین سخنی به فرد معصومی گفته شود که وظیفه شرعی خود را می‌داند و فراموش نمی‌کند و علم و دانش او الهی و ربّانی است!

۱۴- «لا تتخذن عدو صدیقك صديقاً فتعادي صدیقك، واحض أخاك النصيحة، حسنة كانت أو قبيحة، وتجرع الغيظ؛ فإنني لم أر جرعة أحلى منها عاقبة، ولا ألد مغبة، ولن لمن غالظك؛ فإنه يوشك أن يلين لك، وخذ على عدوك بالفضل، فإنه أحد الظفرين، وإن

أردت قطيعة أخيك فاستبق له من نفسك بقية يرجع إليها إن بدا ذلك له يوماً ما، ومن ظنّ بك خيراً فصدّق ظنه، ولا تضيعن حق أخيك اتكالاً على ما بينك وبينه، فإنه ليس لك بأخ من أضعت حقه، ولا يكن أهلك أشقى الخلق بك، ولا ترغبن فيمن زهد عنك، ولا يكونن أخوك أقوى على قطيعتك منك على صلته، ولا تكونن على الإساءة أقوى منك على الإحسان، ولا يكبرن عليك ظلم من ظلمك، فإنه يسعى في مضرتّه ونفعك، وليس جزاء من سرّك أن تسوءه».

«با دشمن دوستت، دوستی مکن چون آنگاه دوستت، دشمن تو می‌گردد. برادرت را خالصانه و صادقانه نصیحت کن. خشم خود را فرو ببر، زیرا سرانجامی نیک ندارد. با کسی که درشتی می‌کند، نرمی کن. چون امید است باعث نرمش او گردی. با دشمن خویش به خوبی رفتار کن که این خود یک پیروزی است. اگر خواستی با برادرت قطع رابطه کنی، خودت را آماده کن که اگر روزی او برگردد، بتوانی با او آشتی کنی. اگر کسی در مورد تو گمان نیک داشت به او ثابت کن که درست پنداشته است. به خاطر رابطه‌ای که با برادرت داری، حق او را ضایع مکن چون کسی که تو حق او را ضایع کنی، برادرت نیست. نباید سبب بدبختی خانواده‌ات شوی و به کسی که مورد علاقه وی نیست،

علاقه‌مند مباش. اگر برادرت در قطع رابطه نمودن از تو قوی است، تو در وصل و پیوستن به او قوی‌تر باش. و اگر او در بدی‌کردن با تو از تو قوی‌تر است تو در نیکی‌کردن با او از او قوی‌تر باش. و اگر کسی بر تو ستم کرد، نباید بر تو گران آید زیرا او خود را ضرر می‌دهد و به تو فایده می‌رساند. و پاداش کسی که تو را شاد نموده، این نیست که او را ناراحت کنی»^۱.

سپس به نصیحت ادامه می‌دهد و می‌فرماید: «استدلّ علی ما لم یکن بما قد کان، فإنّ الأمور أشباه، ولا تكوننّ ممن لا تنفعه العظة إذا بالغت فی إیلامه، فإنّ العاقل یتعظ بالآداب، والبهاائم لا تتعظ إلا بالضرب».

اطرح عنک واردات الهموم، بعزائم الصبر وحسن الیقین.
من ترک القصد جار، والصاحب مناسب، والصديق من صدق غیبه، والهوى شريك العمی، وربّ بعيد أقرب من قریب، وقریب أبعد من بعيد، والغریب من لم یکن له حبیب.
من تعدی الحق ضاق مذهبه، ومن اقتصر علی قدره کان أبقی له، وأوثق سبب أخذت به سبب بینک و بین الله سبحانه، ومن لم یبالک فهو عدوّک.

قد یكون الیأس إدراکاً إذا کان الطمع هلاکاً.

لیس کل عورة تظهر، ولا کل فرصة تصاب، وربما أخطأ البصیر
قصدہ، وأصاب الأعمى رشدہ.
آخر الشرّ، فإنک إذا شئت تعجلته، وقطیعة الجاهل تعدل صلة
العاقل.

من أمن الزمان خانه، ومن أعظمه أهانه.
لیس کلّ من رمى أصاب.
إذا تغیر السلطان، تغیر الزمان.
سل عن الرفیق قبل الطریق، وعن الجار قبل الدار». «از آنچه اتفاق افتاده، آنچه را که اتفاق نیفتاده، استنباط کن. زیرا
امور شبیه همدیگرند، و از کسانی مباش که اندرز نمی‌پذیرند مگر
آنکه خود گرفتار شوند، زیرا عاقل از آداب، پند می‌آموزد و
چهارپایان جز با چوب و کتک پند نمی‌پذیرند. با صبر و شکیبایی
و یقین ناراحتی‌ها را از خود دور کن.
هر کس میانه‌روی را رها کرد، جفا نمود. همراه آن است که
مناسب همراهی باشد، و دوست کسی است که پشت سر هم بر
دوستی بماند. هواپرستی نابینایی است. و چه بسا دوری که از
نزدیکی بهتر است، و چه بسا نزدیک و خویشی که از دور و
بیگانه، دورتر و بیگانه‌تر است. غریب کسی است که دوستی
ندارد. هرکس از حق فراتر رود در تنگنا خواهد افتاد، و هر کس

به جایگاه و اندازه‌اش بسنده کرد، آنچه دارد برایش باقی خواهد ماند. و محکم‌ترین وسیله و تکیه‌گاه، رابطه‌ات با خداست، و هر کس به تو توجه نکرد، دشمن توست.

اگر طمع هلاکت باشد ناامیدی درک درست است.

نباید هر عیبی را ظاهر کرد، و از هر فرصتی استفاده کرد، و چه بسا که فرد بینا به خطا می‌رود، و نابینا درست می‌رود.

بدی مکن. قطع رابطه با جاهل برابر است با رابطه برقرار کردن با عاقل.

هر کس از زمانه ایمن باشد، زمانه به او خیانت می‌کند.

و هر کس را که روزگار بزرگ نماید، همو خوارش خواهد کرد. تیر هر تیراندازی به هدف نمی‌خورد. و هرگاه پادشاه عوض شود زمانه هم عوض می‌شود.

قبل از راه در مورد همراه بپرس.

و قبل از خانه در مورد همسایه^۱.

این نصیحت بزرگ کاملاً برای ما توضیح می‌دهد که ائمه معصوم نیستند و دارای علم لدنی نمی‌باشند، و به ما می‌گویند: نصی وجود ندارد که ائمه را از سایر بندگان جدا نماید و می‌گویند

که آنها انسانهایی هستند همانند سایر انسانها؛ فراموش می‌کنند، به اشتباه می‌روند، نادانی بر آنها عارض می‌شود، شک می‌کنند و گاهی فریب می‌خورند.

صحابه

اصحاب پیامبر ﷺ از دیدگاه شیعه یا کافر و خارج از دایره اسلام‌اند، و یا فاسقانی هستند که از روی عمد با دستور و فرمان صریح پیامبر ﷺ مخالفت کرده‌اند، بنابراین بسیاری از شیعه اصحاب را نفرین می‌کنند و به آنها ناسزا می‌گویند. و خلفای سه‌گانه و عایشه و معاویه رضی الله عنہ را به طور خاص ناسزا و نفرین می‌کنند، و احادیث و گفته‌هایی را به ائمه نسبت می‌دهند که اصحاب در این احادیث مورد عیب‌جویی قرار گرفته‌اند و به بدترین تهمت‌ها متهم شده‌اند. اما وقتی به سخن امام علی رضی الله عنہ در نهج البلاغه نگاه کنید، می‌بینید که سخن و دیدگاه او با آنچه شیعه می‌گویند، کاملاً مخالف است.

در اینجا از صحابه به صورت کلی سخن خواهیم گفت و در مورد معاویه و اهل شام در جایی دیگر بحث خواهیم کرد:

۱- امام علی رضی الله عنہ پیامبر ﷺ و یارانش را در جنگ چنین توصیف می‌کند.

«وكان رسول الله ﷺ إذا أحمَرَّ الباس، وأحجم الناس، قدّم أهل بيته، فوقى بهم أصحابه حرَّ السيوف والأسنة».

«هرگاه جنگ شدّت می‌گرفت و مردم جلونمی‌رفتند، پیامبر ﷺ اهل بیت خود را جلو می‌آورد و بوسیله آنها اصحاب و یارانش را از تیغ شمشیرها و نیزه‌ها محافظت می‌نمود»^۱.
 آیا پیامبر ﷺ افراد فاسق یا کافر را با اهل بیت خود که عزیزترین افراد در نزد او هستند، محافظت می‌کند؟

دوست دارم در این سخنان کوتاه امام علی عليه السلام تأمل کنید، و نگاه کنید که او چرا این سخن را می‌فرماید؟ آیا این سخنان چنان که بعضی می‌گویند، تقیه بوده و یا اینکه مسئله چیز دیگری است؟
 ۲- امام در مورد بیعت چنین می‌فرماید: «إنه بايعني القوم الذين بايعوا أبا بكر وعمر وعثمان علي ما بايعوهم عليه، فلم يكن للشاهد أن يختار، ولا للغائب أن يردّ، وإنما الشورى للمهاجرين والأنصار، فإن اجتمعوا على رجل وسمّوه إماماً كان ذلك لله رضا، فإن خرج عن أمرهم خارج بطعن أو بدعة ردّوه إلى ما خرج منه، فإن أبي قاتلوه على اتباعه غير سبيل المؤمنين، وولاه الله ما تولى».

«همان گروهی با من بیعت کردند که با ابوبکر و عمر و عثمان بیعت کرده بودند و بر آن چیزی که با آنها بیعت نمودند، با من بیعت کردند، پس فردی که در بیعت حضور داشته است،

(۱) (۴۷/۱۴) (۹).

نمی‌تواند بیعت خود را پس بگیرد و کسی که حاضر نبوده حق انتخاب دیگری ندارد، و شورا فقط از آن مهاجرین و انصار است، پس اگر مهاجرین و انصار بر فردی اتفاق نمودند و او را امام نامیدند، بدانید که مورد پسند خداست. اگر فردی اعتراض کرد یا با ایجاد بدعتی علیه آن شورید، دوباره به آنچه بر آن بود، بازگردانده می‌شود، اگر نپذیرفت با او بجنگید چون راهی غیر از راه مؤمنان در پیش گرفته است»^۱.

بدون تردید این سخن امام در مورد قضیه شوری و بیعت، گرانبها و ارزشمند و اینک اندکی در این سخنان تأمل می‌کنیم:

الف- از شما می‌خواهم که در جمله: «همان گروهی با من ...» خوب تأمل کنید و به دنبال جواب این سؤال باشید که چرا امام علیه السلام فرمود: «این گروهی که با خلفای گذشته بیعت کرده‌اند همین‌ها هستند که با من بیعت نموده‌اند؟ چرا علی علیه السلام تأکید می‌کند که اینها همان افراد هستند؟ آیا این امر مهمی نیست که امام می‌خواهد آن را توضیح دهد؟ آری او می‌فرماید این بیعت‌کنندگان برخلاف گذشته اعتراض نکردند و بدعتی نیاوردند و بیعت با من نیز همین گونه بوده است.

ب- اگر فرض کنیم که علی علیه السلام با این سخنان می خواهد طرف مخالف را با دلیل ساکت کند و بگوید: اینها، هم چنان که با خلفای گذشته بیعت کردند با من نیز بیعت نمودند، پس بیعت کردن دلیلی است که باید آن را پذیرفت. به فرض اگر ما این ادعا را قبول کنیم، این سخن او را چه کار می کنید که می گوید: «شوری فقط از آن مهاجرین و انصار است»؟

امام به زبان عربی سخن می گوید و ما می دانیم که چه می گوید، (انما) حرف حصر است، مثل آیه: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (الحجرات: ۱۰).

«مؤمنان فقط با هم برادرند - یعنی اجازه ندارند از حدود برادربودن تجاوزن کنند -».

مؤمنان برادرند و دیگران از زمره آنها نیستند و برادرشان نمی باشند... . در کلام علی علیه السلام نیز مراد این است که شورای مخصوص انتخاب خلیفه در انحصار مهاجرین و انصار است. پس آنها قابل ستایش اند چون از امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم، آنان اهل این شوری هستند.

ج- امام علیه السلام می فرماید: «اگر مهاجرین و انصار بر فردی اتفاق نمودند و او را امام نامیدند، بدانید که خدا به این راضی است...»

پس اینها اگر بر فردی اتفاق کردند و او را به عنوان خلیفه برگزیدند، خداوند هم به این راضی است. برای مهاجرین و انصار چه ستایشی بزرگتر از این که آنچه آنان بر آن اتفاق نمودند خدا از آن راضی است؟

د- سپس بنگرید که می‌فرماید: «اگر فردی ...» خوب در این کلمات او تأمل کنید، سپس به ادامه بنگرید که می‌فرماید: «... اگر نپذیرفت با او بجنگید چون راهی غیر از راه مؤمنان در پیش گرفته است...» و راه مؤمنان جز راه و شیوه مهاجرین و انصار یعنی اصحاب پیامبر ﷺ چه می‌تواند باشد؟

۳- امام ﷺ در نامه‌ای به معاویه می‌فرماید: «ألا تری - غیر مخبر لك، ولكن بنعمة الله أحدث - أن قومًا استشهدوا في سبيل الله تعالى من المهاجرين والأنصار، ولكلّ فضل، حتى إذا استشهد شهيدنا قيل: سيد الشهداء، وخصّه رسول الله ﷺ بسبعين تكبيرة عند صلاته عليه!».

«آیا مگر نمی‌دانی - نمی‌خواهم تو را آگاه کنم و بلکه نعمت الهی را بیان می‌دارم - که گروهی از مهاجرین و انصار در راه خدا شهید شدند که هر یک از آنها دارای فضل و برتری بود، تا آن که شهید ما شهید شد آنگاه گفته شد او سرور شهیدان است، و پیامبر وقتی بر او نماز خواند هفتاد بار تکبیر گفت!»^۱.

در این نامه چه می بینید، در این نامه اصحاب پیامبر ﷺ ستوده شده اند و علی ؑ می فرماید: «و هر یک از آنها دارای فضل و برتری بود».

رحمت خدا بر تو باد ای ابوالحسن! که منزلت هر کسی را صریح بیان کرده ای.

امام ﷺ در نامه ای دیگر می فرماید: «وذهب المهاجرون الأولون بفضلهم...».

«و مهاجران اول با فضل و برتری که داشتند، رفتند...»^۱.

۴- امام ﷺ در توصیف شدت مبارزه و پیکار اصحاب پیامبر ﷺ با دشمنان فرموده است: «لقد كنّا مع رسول الله ﷺ نقتل آباءنا وأبناءنا وإخواننا وأعمامنا، ما يزيدنا ذلك إلا إيمانًا وتسليمًا، ومضيًا على اللقم، وصبرًا على مضض الألم، وجدًا في جهاد العدو، ولقد كان الرجل منا والآخر من عدونا يتصاولان تصاول الفحلين، يتخالسان أنفسهما، أيهما يسقي صاحبه كأس المنون، فمرة لنا من عدونا ومرة لعدونا منا، فلما رأى الله صدقنا أنزل بعدونا الكبت، وأنزل علينا النصر، حتى استقر الإسلام ملقيًا جرانه، ومتبوءًا أوطانه.

ولعمري لو كنا نأتي ما أتيتم ما قام للدين عمود، وما اخضرّ للإيمان عود، وإيم الله لتحلببها دمًا، ولتبعثها ندمًا!».

(۱۵۰/۱۱۷) - (۱۷).

«ما با پیامبر ﷺ همراه بودیم و پدران و فرزندان و برادران و عموهایمان را می‌کشتیم، و این کار جز ایمان و تسلیم و صبر و شکیبایی و جدیت در جهاد با دشمنان را بر ما نمی‌افزود. فردی از ما و فردی از دشمن به یکدیگر هجوم می‌بردند و یکدیگر را می‌طلبیدند تا یکی، حریفش را به کام مرگ بفرستد. گاهی ما بر دشمن پیروز می‌شدیم و گاهی دشمن بر ما پیروز می‌شد. وقتی خداوند صداقت ما را دید، دشمن ما را شکست داد و ما را پیروز گردانید، تا اینکه اسلام محکم و استوار گردید. به جان خودم سوگند! اگر ما آنچه را که شما می‌دهید، انجام می‌دادیم، دین و ایمانمان باقی نمی‌ماند و سوگند به خدا که آنچه شما می‌خورید خون است و پشیمانی به دنبال دارد!»^۱

آنانی که با پیامبر می‌جنگیدند و علی علیه السلام آنها را نام نبرده است، چه کسانی بوده‌اند؟ آیا اصحاب نبودند که اسلام و پیامبر را یاری نمودند؟ کجا هستند کسانی که می‌گویند اصحاب، دین و پیامبر صلی الله علیه و آله را یاری نکرده‌اند و ادعا می‌کنند که فقط امام علی علیه السلام پیامبر صلی الله علیه و آله را یاری کرده است؟ چرا اینان به سخنان امام توجه نمی‌کنند؟!

۵- امام علیه السلام با سخنی زیبا کسانی را که همراه او می جنگیدند، سرزنش می کند و اصحاب علیهم السلام را به آنها یادآوری می نماید و می فرماید: «أین القوم الذین دعوا إلى الإسلام فقبلوه، وقرءوا القرآن فأحكموه، وهيجوا إلى الجهاد فولهوا له ولله اللقاح إلى أولادها، وسلبوا السيوف أغمادها، وأخذوا بأطراف الأرض زحفاً زحفاً، وصفاً صفاً، بعض هلك، وبعض نجا، لا يبشرون بالأحياء، ولا يعزّون على الموتى، مُره العيون من البكاء، خمّص البطون من الصيام، ذبل الشفاه من الدعاء، صفر الألوان من السهر، على وجوههم غبرة الخاشعين؟! أولئك إخواني الذاهبون، فحقّ لنا أن نظماً إليهم، ونعضّ الأيدي على فراقهم!».

«کجا هستند قومی که به اسلام دعوت شدند، آنگاه آن را پذیرفتند. قرآن را خواندند و آن را حاکم نمودند. و برای رفتن به جهاد تشویق شدند، پس چون شتران تازه زایمان کرده که عاشقانه به سوی فرزندان شان می روند، مستانه به میدان جهاد شتافتند و شمشیرها را از نیام ها کشیدند، و بعضی به شهادت رسیدند و بعضی نیز نجات یافتند. زنده مانده ها را مژده نمی دادند و برای از دست دادن عزیزان تسلیت نمی گفتند. چشم هایشان از گریه سفید و پر خون بود. از بس که روزه می گرفتند شکم هایشان به کمر چسبیده بود، و لب هایشان از دعا خشکیده بود. از بیداری شب ها

رنگ‌هایشان زرد و پریده بود و غبار فروتنی بر چهره‌هایشان هویدا بود. اینان برادران من هستند که رفته‌اند، و ما حق داریم که تشنه دیدار آنها باشیم، و به خاطر جدایی‌شان انگشت حسرت به دهان بگیریم»^۱.

منظور علی علیه السلام چه کسانی هستند؟ آنها گروه زیادی‌اند، بعضی وفات یافته‌اند و بعضی زنده‌اند، آیا اینها همان چهار نفری هستند که شیعه می‌گویند، همه اصحاب مرتد شدند به جز این چهار نفر، یا اینکه عموم اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم هستند؟ فرد منصف و دوستدار علی علیه السلام جز این را نمی‌پذیرد که اینها همه اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم بوده‌اند.

۶- شایسته است که در اینجا فرموده امام علیه السلام خطاب به خوارج را، بدون دخل و تصرف، ذکر کنیم: «فَإِنْ أَيْتَمَ إِلَّا أَنْ تَزْعُمُوا أَنِّي أَخْطَأْتُ وَضَلَلْتُ، فَلَمْ تَضِلُّوا عَامَةً أُمَّةَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله و سلم بَضَلَالِي، وَتَأْخُذُونَهُمْ بِخَطِيئِي، وَتَكْفُرُونَهُمْ بِذُنُوبِي! سَيُوفِكُمْ عَلَى عَوَاقِبِكُمْ، تَضَعُونَهَا مَوَاضِعَ الْبَرِّ وَالسَّقَمِ، وَتَخْلُطُونَ مِنْ أَذْنَبِ بَيْنِ لَمْ يَذْنِبْ، وَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله و سلم رَجَمَ الزَّانِيَ الْمُحْصَنَ، ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهِ، ثُمَّ وَرَثَهُ أَهْلُهُ، وَقَتَلَ الْقَاتِلَ وَوَرِثَ مِيرَاثَهُ أَهْلُهُ، وَقَطَعَ يَدَ

السارق، وجلد الزاني غير المحصن، ثم قسم عليهما من الفيء، ونكح المسلمات، فأخذهم رسول الله ﷺ بذنوبهم، وأقام حق الله فيهم، ولم يمنعهم سهمهم من الإسلام، ولم يخرج أسماءهم من بين أهله.

ثم أنتم شرار الناس، ومن رمى به الشيطان مراميه، وضرب به تيهه.

وسيهلك في صنفان: محب مفراط يذهب به الحب إلى غير الحق، ومبغض مفراط يذهب به البغض إلى غير الحق، وخير الناس في حالاً النمط الأوسط، فالزموه والزموا السواد الأعظم، فإن يد الله على الجماعة، وإياكم والفرقة».

«اگر گمان می‌برید که من اشتباه کرده‌ام و گمراه شده‌ام، پس چرا به علت گمراهی من همه امت محمد ﷺ را گمراه می‌دانید، و آنها را به سبب خطای من مواخذه می‌کنید، و آنان را به خاطر گناه من کافر می‌شمارید! شمشیرهایتان بر دوشتان است و آن را در هر کجا به کار می‌گیرد، و گناهکار و بی‌گناه را یکسان می‌شمارید، در حالی که می‌دانید که پیامبر ﷺ، زناکار متاهل را رجم کرده و سپس بر او نماز گزارده است، و سپس خانواده‌اش از او ارث برده‌اند. و پیامبر ﷺ قاتل را می‌کشت و ارثیه‌اش را به خانواده‌اش می‌داد. دست دزد را قطع می‌کرد، و زناکار مجرد را

شلاق می‌زد و سپس از غنیمت به هر دو سهمیه می‌داد، و هر دو با زنان مسلمان ازدواج می‌کردند، پس پیامبر ﷺ آنها را به خاطر گناهشان مواخذه می‌کرد و دستور خدا را در مورد آنان اجرا می‌نمود، اما آنها را از اسلام بیرون نمی‌کرد، و نام آنان را از لیست مسلمانان حذف نمی‌نمود.

و شما بدترین مردم هستید، و به زیر سلطه شیطان درآمده‌اید و او شما را سرگردان کرده است.

دو گروه در مورد من هلاک خواهند شد: گروه اول کسانی‌اند که به صورت افراطی مرا دوست می‌دارند، و دوستی‌شاش آنها را به جایی می‌کشاند که در مورد من از حق فراتر می‌روند. و گروه دوم کسانی‌اند که بیش از حد با من دشمنی می‌ورزد و حق را زیر پا می‌گذارد، و بهترین مردم در مورد من کسانی هستند که میانه‌رو می‌باشند، پس میانه‌روی را رعایت کنید و با عموم مؤمنان همراه شوید زیرا دست خدا با جماعت است و از تفرقه بپرهیزید»^۱.

۷- و در یکی از سخنرانی‌هایش که درباره قضیه حکمین و مذمت اهل شام ایراد کرده، می‌فرماید: «جفاة طغام، عبید أفرام،

---

(۱۲۷) ۱۱۲/۸۰.

جمعوا من كل أرب، وتلقطوا من كل شوب، ممن ينبغي أن يفقه ويؤدّب، ويعلم ويدرب، ويؤلّى عليه، ويؤخذ على يديه، ليسوا من المهاجرين والأنصار، ولا من الذين تبوءوا الدار والإيمان».

«جفاکاران بی نام و نشان و بردگان کوتوله، که از هر سو جمع شده‌اند، و چنانند که علم و ادب به آنها آموخته شرف و تربیت شوند، و سرپرست داشته باشند اما دستشان را بگیرد، از مهاجران و انصار نیستند و از کسانی نیستند که خانه ایمان را آباد کرده‌اند»^۱.

علی علیه السلام می‌گوید: اینها از مهاجرین و انصار نیستند، آیا آن امام علیه السلام مهاجرین و انصار را نمی‌ستاید که می‌گوید، این جفاکاران بی نام و نشان از آنها نیستند؟!

سپس در مورد انصار می‌فرماید: «هم والله ربّوا الإسلام كما يربى الفلّو مع غنائهم بأيديهم السباط، وألستهم السلاط».

«سوگند به خدا که آنان با آن که نیازی نداشتند، اسلام را چنان در آغوش خود پرورش دادند که کره اسب پرورش داده می‌شود، بخشنده و دست و دل باز بودند و زبانهایشان بر آن بود»^۲.

چه ستایشی برای انصار از این بزرگتر است؟

(۱) ۳۰۹/۱۳ (۲۴۲).

(۲) ۱۸۴/۲۰ (۴۷۴).

امام علیه السلام می فرماید: آنها بودند که اسلام را محافظت کردند تا اینکه اسلام گسترش یافت و استوار گردید!

۸- و امام علیه السلام در جای دیگر می فرماید: «وذهب المهاجرون الأولون بفضلهم».

«مهاجران با خوبی و فضل خویش رفتند»^۱.

این را در نامه‌ای به معاویه بن ابی سفیان نوشته است.

۹- و در جای دیگری در مورد اصحاب رضی الله عنهم می فرماید: «إِنَّمَا اختلفنا عنه لا فيه».

«ما در مورد خود او - پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم - اختلاف نکردیم و بلکه در فهمیدن بعضی از امور دچار اختلاف شدیم»^۲. این جمله به این معنی است که بعد از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم اختلافی که بین او و برادران دینی‌اش پدید آمد، اختلاف سلیقه بود که امری طبیعی است، پس اختلاف آنها چنان که خودش می فرماید در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و اصول دین نبود، بلکه آنها در فهم بعضی از نصوص با هم اختلاف نظر داشتند، و این سخنان، بر این مطلب دلالت دارد که علی رضی الله عنه برادرانش را کافر و یا فاسق به حساب نمی آورد.

(۱) ۱۱۷/۱۵۰.

(۲) ۲۲۵/۲۰۰ (۲۳۲).

۱۰- امام علیه السلام در خطبه‌ای دیگر که شارح نهج البلاغه آنرا ذکر کرده، می‌فرماید: «فتولى أبو بكر تلك الأمور، فیسرّ وسدّد، وقارب واقتصد، وصحبته مناصحاً، وأطعته فيما أطاع الله فيه جاهداً، وما طمعت - أن لو حدث له حادث وأنا حيّ؛ أن يردّ إليّ الأمر الذي نازعته فيه - طمع مستيقن، ولا يئست منه يأس من لا يرجوه، ولولا خاصة ما كان بينه وبين عمر، لظننت أنه لا يدفعها عني، فلما احتضر بعث إلى عمر فولاه، فسمعنا وأطعنا وناصحنا».

«ابوبکر رضی اللہ عنہ این کارها را به عهده گرفت. او ساده‌گیری کرد و درستی و میانه‌روی نمود و من به عنوان مشاور و خیرخواه با او همراهی کردم و در آنچه او از خدا اطاعت می‌کرد، من از او اطاعت نمودم. و چنان به او چشم طمع ندوختم - اگر اتفاقی رخ دهد و من زنده باشم امری که در آن با او کشمکش داشتم به من برگردد - چنان که فرد مطمئن طمع می‌ورزد، و نه از او کاملاً ناامید بودم. اگر رابطه ویژه‌اش با عمر نبود، گمان نمی‌بردم که امر خلافت را از من دور سازد و وقتی زمان وفاتش فرا رسید به دنبال عمر فرستاد و او را خلیفه گردانید و ما از عمر رضی اللہ عنہ اطاعت کردیم و حرف او را گوش دادیم و خیرخواه او بودیم»^۱.

(۶/ ۹۴ و بعد از آن.

سپس می فرماید: «وتولى عمر الأمر، فكان مرضي السيرة، ميمون النقية...».

«عمر رضی اللہ عنہ خلافت را به عهده گرفت. او رفتاری پسندیده و خجسته داشت...».

کدام عاقل منصف و خواننده بی طرفی، از این سخنان چیزی جز ستایش دو خلیفه اول را برداشت می کند؟ حتی اگر بین آنها اختلافی وجود داشته باشد، این اختلاف در اخلاق علی رضی اللہ عنہ تأثیر نگذاشته است، و او در مورد ابوبکر و عمر واقعیت و انصاف را رعایت کرده است.

در اینجا به طور عمومی آنها را ستوده است و در جاهای زیاد دیگری، به طور ویژه آنها را می ستاید:

۱- امام رضی اللہ عنہ، عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ را می ستاید:

امام رضی اللہ عنہ در خطبه های زیادی به عمر رضی اللہ عنہ و کردارش اشاره و او را می ستاید و ما در اینجا به ذکر مطالبی اکتفا می کنیم که علی رضی اللہ عنہ در آن، عمر رضی اللہ عنہ را به صراحت ستوده است:

الف- می فرماید: «لله بلاد فلان، فلقد قوم الأود، وداوى العمد، وأقام السنة، وخلف الفتنة؛ ذهب نقي الثوب، قليل العيب، أصاب خيرها وسبق شرها.

أدّى إلى الله طاعته، واتقاه بحقه، رحل وتركهم في طرق متشعبة، لا يهتدي بها الضال، ولا يستيقن المهتدي».

«رحمت خدا بر فلانی باد. او کثری را راست نمود، بیماری را مداوا کرد، سنت را برپاداشت و فتنه بعد از او پدید آمد. او پاک بود و با عیبی اندک از دنیا رفت. از خیر آن بهره‌مند شد و قبل از آن که شرّ فتنه دامن‌گیر او شود، از جهان رخت بربست.

فرمان خدا را اطاعت نمود و به گونه شایسته‌ای تقوای الهی را رعایت کرد. از دنیا رحلت کرد و آنها - مسلمانان - را بر دو راهی گذاشت: گمراه رستگار نمی‌گردد، و رستگار مطمئن نمی‌شود»^۱.

در این سخنان امام علی علیه السلام که در مورد خلیفه دوم فرموده، تأمل کنید، او می‌گوید: «سنت را برپاداشت»، «پاک بود و با عیبی اندک از دنیا رفت»، «فرمان خدا را اطاعت کرد». آیا این سخنان امام علی علیه السلام با سزا و فحش و نفرینی که شیعه نثار عمر رضی الله عنه می‌کنند و می‌گویند حق خلافت علی رضی الله عنه را غصب کرده است، سازگار است؟

سخن چه کسی را باور کنیم؟ کسی که با آنها زندگی کرده و در زمان آنها بوده است، یا آن کسی که بعد از آنها آمده و بر آنان دروغ می‌بندد؟

ب- عمر رضی اللہ عنہ وقتی با امام علی رضی اللہ عنہ در مورد رفتن و مشارکت در جنگ با رومی‌ها مشورت کرد، علی رضی اللہ عنہ به او فرمود: «وقد توکل الله لأهل هذا الدين بإعزاز الحوزة، وستر العورة، والذي نصرهم وهم قليل لا يتصرون، ومنعهم وهم قليل لا يمتنعون، حي لا يموت. إنك متى تسر إلى هذا العدو بنفسك، فتلقهم فتنبك؛ لا يكن للمسلمين كهف دون أقصى بلادهم، ليس بعدك مرجع يرجعون إليه، فابعث إليهم رجلاً مجرباً، واحفز معه أهل البلاء والنصيحة، فإن أظهر الله فذاك ما تحب، وإن تكن الأخرى كنت ردةً للناس، ومثابة للمسلمين».

«خداوند حمایت از اهل این دین و قدرت گرفتن آنها را به عهده گرفته است، خداوندی که آنها را وقتی که اندک بودند، یاری کرد آنها را محافظت نمود، و خداوندی که هرگز نمی‌میرد. اگر خودت به جنگ این دشمن بروی و با آنها روبرو شوی و بلایی به سراغت بیاید، مسلمانان پناهگاهی جز دورترین سرزمین خود نخواهند داشت، و بعد از تو مرجعی ندارند که به سوی او بازگردند، پس فرد باتجربه‌ای را به جنگ دشمن بفرست و افرادی را که سختی کشیده‌اند و اهل رأی و نصیحت‌اند، با او بفرست. اگر خداوند آنان را پیروز گرداند که خوب است، و اگر پیروز نشوند تو پناهگاه و مرجع مسلمین خواهی ماند»^۱.

(۸/۲۹۶) (۱۳۴).

اینها سخنان علی علیه السلام در مورد عمر بن الخطاب رضی الله عنه می باشد. در این جملات تأمل کنید، علی رضی الله عنه می فرماید: «مسلمانان پناهگاهی نخواهند داشت...»، «بعد از تو مرجعی ندارد...»، «اگر خداوند آنان را پیروز گرداند ... تو پناهگاه مسلمین ...»، ببینید که چگونه منصفانه و مخلصانه سخن می گوید، و چگونه واقعیت امر را در مورد خلیفه دوم بیان می کند، گمان نمی برم که علی رضی الله عنه از روی نفاق و چاپلوسی چنین سخنانی گفته باشد، و یا تقیه کرده باشد.

ج- و وقتی عمر رضی الله عنه در مورد رفتن به جنگ با ایرانیان با او مشورت کرد، امام رضی الله عنه فرمود: «إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ لَمْ يَكُنْ نَصْرَهُ وَلَا خِذْلَانَهُ بَكْثَرَةٍ وَلَا بَقْلَةٍ، وَهُوَ دِينُ اللَّهِ الَّذِي أَظْهَرَهُ، وَجُنْدُهُ الَّذِي أَعَدَّهُ وَأَمَدَّهُ، حَتَّى بَلَغَ مَا بَلَغَ وَطَلَعَ حَيْثَمَا طَلَعَ، وَنَحْنُ عَلَى مَوْعُودٍ مِنَ اللَّهِ، وَاللَّهُ مُنْجِزُ وَعْدِهِ، وَنَاصِرُ جُنْدِهِ، وَمَكَانُ الْقِيَمِ بِالْأَمْرِ مَكَانُ النِّظَامِ مِنَ الْخَرْزِ، يَجْمَعُهُ وَيُضَمُّهُ، فَإِنْ انْقَطَعَ النِّظَامُ تَفَرَّقَ وَذَهَبَ، ثُمَّ لَمْ يَجْتَمِعْ بِحِذَافِيرِهِ أَبَدًا.

والعرب اليوم وإن كانوا قليلاً، فهم كثيرون بالإسلام، عزيزون بالاجتماع، فكن قطباً واستدر الرحى بالعرب، وأصلهم دونك نار الحرب، فإنك إن شخصت من هذه الأرض انتقضت عليك العرب من أطرافها وأقطارها، حتى يكون ما تدع وراءك من العورات، أهم إليك مما بين يديك.

إِنَّ الْأَعَاجِمَ إِن يَنْظُرُوا إِلَيْكَ غَدًا يَقُولُوا: هَذَا أَصْلُ الْعَرَبِ، فَإِذَا اقْتَطَعْتُمُوهُ اسْتَرَحْتُمْ، فَيَكُونُ ذَلِكَ أَشَدَّ لِكَلْبِهِمْ عَلَيْكَ وَطَمَعِهِمْ فِيكَ».

«این دین با تعداد زیاد لشکریان پیروزی به دست نیاورد، و کم‌بودن پیروان سبب شکست آن نشده است. این دین خداست که آن را چیره گردانده، و این لشکر الهی است که آن را آماده کرده، و گسیل داشته است، تا اینکه به هر جا که خواسته، رسیده است. خدا به ما وعده داده و خداوند به وعده‌اش وفا می‌کند و لشکر خویش را به یاری می‌فرستد. سرپرست و عهده‌دار کار همانند نخعی است که مهره‌ها در آن کشیده شده‌اند و او همه را نگه داشته است، اگر این نخ پاره شود، همه مهره‌ها از هم جدا می‌شوند و هر یک به سویی می‌روند و سپس هرگز کاملاً جمع نمی‌شوند.

عرب‌ها امروز گرچه کم هستند اما به سبب اسلام زیادند و به خاطر وحدت و یکپارچگی قدرتمندند، پس تو محور باش و عرب‌ها را گرد خود بچرخان، و به جای خودت آنها را به سوی معرکه جنگ بفرست. زیرا اگر تو از این سرزمین دور شوی، عرب‌ها از هر گوشه و کنار بر تو می‌شورند و آنگاه نگهداری از آنچه

پشت سرت هست، برایت از مقابله با آنچه پیش رو داری، مهم‌تر خواهد بود. فردا اگر عجم‌ها تو را ببینند، می‌گویند: این اصل و اساس و ریشه عربهاست، اگر آن را از بین ببرید و قطع کنید، راحت خواهید شد. بنابراین آنان بیشتر به تو حمله‌ور می‌شوند و چشم طمع به نابودی‌ات می‌دوزند»^۱.

این سخنان را امام علیه السلام به خلیفه آن روز، عمر بن الخطاب رضی الله عنه می‌گوید، این کلمات نشانگر این هستند که خلیفه به امام اعتماد دارد و امام او را دوست دارد، و نشانگر این است که از دید علی رضی الله عنه، خلیفه در جنگ چقدر مهم بوده است!

د- امام علیه السلام در جایی دیگر می‌فرماید: «وولیه‌هم وال، فأقام واستقام حتی ضرب الدین بجرانه».

«و فرمانروایی خلیفه آنان شد که کارها را سامان داد، تا اینکه دین را استوار و محکم نمود»^۲. و این فرمانروا کسی نبود جز عمر بن الخطاب رضی الله عنه.

۲- امام علیه السلام عثمان رضی الله عنه را می‌ستاید:

الف- علی رضی الله عنه در نامه‌ای که به معاویه نوشت، فرمودند: «ثم

(۱) ۹۵/۹ (۱۴۶).

(۲) ۲۱۸/۲۰ (۴۷۶).

ذکرت ما کان من أمري وأمر عثمان، فلك أن تجاب عن هذه لرحمك منه، فأینا کان أعدی له، وأهدی إلى مقاتله! أمّن بذل له نصرته فاستقعه واستكفه، أمّن استنصره فتراخی عنه وبث المنون إليه، حتی أتى قدره علیه!

كلا والله لقد ﴿يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَاسَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (الأحزاب: ۱۸).

«سپس در مورد من و عثمان گفته‌ای. تو باید پاسخ این را بدهی چون خویشاوند او هستی: کدام یک از ما دو نفر در حق او بیشتر تجاوز کرده و به دشمنان او نیکی نموده‌ایم؟ آیا کسی که او را یاری کرد ولی عثمان رضی الله عنه از او خواست تا بنشیند و دست نگاه دارد، یا کسی که عثمان رضی الله عنه از وی کمک خواست ولی او عثمان رضی الله عنه را یاری نکرد و بلایا را به سوی او گسیل داشت تا آن که دچار سرنوشت خویش شد؟

نه هرگز چنین نیست، سوگند به خدا! که «خداوند کسانی که مردم را از جنگ بازمی‌داشتند و کسانی را که به برادران خود می‌گفتند: بسوی ما بیایید (و خود را از معرکه بیرون کشید)» بخوبی می‌شناسد؛ و آنها (مردمی ضعیفند و) جز اندکی پیکار نمی‌کنند». (سوره احزاب ۱۸).

پس اگر عثمان فاسق بوده و یا خلافت را غصب کرده است، چگونه امام علی علیه السلام به خود اجازه داده که از او دفاع کند؟ و آیا جایز است که امام علی علیه السلام منحرفان و گمراهان و اهل باطل را یاری کند؟

نه، هرگز چنین نبوده، بلکه او فقط حق و اهل حق را یاری می‌کرد، و سخنی هم به پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت داده شده که مؤید این مطلب است: «علی با حق است و حق با علی است». پس آیا یاری کردن عثمان رضی الله عنه درست بوده یا نادرست؟ اگر علی باحق است و از آن جدا نمی‌شود، یاری کردن این خلیفه کار درستی بوده است، پس چرا شیعه کسی را که علی او را با شمشیرش یاری کرد، با زبانشان یاری نمی‌کنند؟ یا اینکه امام علیه السلام کار اشتباهی کرده است، پس اقتدا به او جایز نیست. و آیا اساساً جایز است که فرد معصوم کار باطل و نادرست انجام دهد؟ و یا اینکه امام علیه السلام کاری کرده که باید می‌کرد و وظیفه او بود و با شریعت مخالفت نکرده است.

ب- وقتی که شورشیان علیه عثمان شورش کردند، علی به عثمان رضی الله عنه گفت: «إِنَّ النَّاسَ وَرَائِي، وَقَدْ اسْتَسْفَرُونِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُمْ، وَوَاللَّهِ مَا أُدْرِي مَا أَقُولُ لَكَ! مَا أَعْرِفُ شَيْئًا تَجْهَلُهُ، وَلَا أَدْلِكَ عَلَيَّ»

أمر لا تعرفه!

إنك لتعلم ما نعلم، ما سبقناك إلى شيء فنخبرك عنه، ولا خلونا بشيء فنبلغكه، وقد رأيت كما رأينا، وسمعت كما سمعنا، وصحبت رسول الله ﷺ كما صحبنا، وما ابن أبي قحافة ولا ابن الخطاب بأولى بعمل الخير منك، وأنت أقرب إلى رسول الله ﷺ وشيعة رحم منهما، وقد نلت من صهره ما لم ينالا، فالله الله في نفسك! فإنك والله ما تبصر من عمى، ولا تعلم من جهل، وإن الطرق لواضحة، وإن أعلام الدين لقائمة.

فاعلم أن أفضل عباد الله عند الله إمام عادل، هُدي وهُدى، فأقام سنة معلومة، وأمات بدعة مجهولة، وإن السنن لنيرة لها أعلام، وإن البدع لظاهرة لها أعلام، وإن شر الناس عند الله إمام جائر، ضلَّ وضلَّ به، فأمات سنة مأخوذة، وأحيا بدعة متروكة!

وإني سمعت رسول الله ﷺ يقول: «يؤتى يوم القيامة بالإمام الجائر وليس معه نصير ولا عاذر، فيلقى في نار جهنم، فيدور فيها كما تدور الرحى، ثم يرتبط في قعرها». وإني أنشدك الله أن تكون إمام هذه الأمة المقتول! فإنه كان يقال: يقتل في هذه الأمة إمام يفتح عليها القتل والقتال إلى يوم القيامة، ويلبس أمورها عليها، ويبث الفتن فيها، فلا يبصرون الحق من الباطل، يموجون فيها موجًا، ويمرجون فيها مرجًا، فلا تكونن لمروان سيقة يسوقك حيث شاء بعد جلال السنن، وتقضي العمر».

«مردم پشت سر من هستند و مرا به عنوان سفیر و نماینده نزد تو فرستاده‌اند، و سوگند به خدا! که نمی‌دانم به تو چه بگویم. چیزی نیست که من بدانم و تو آن را ندانی، و شما را به چیزی راهنمایی نمی‌کنم که تو آن را نمی‌دانی. بدون تردید هر آنچه ما می‌دانیم تو نیز می‌دانی. ما بر هیچ چیزی پیشی نگرفته‌ایم که تو را از آن باخبر کنیم. به تنهایی به ما چیزی گفته نشده که آن را به تو برسانیم. هر چه ما دیده‌ایم، تو نیز دیده‌ای، و همان گونه که ما شنیده‌ایم، تو نیز شنیده‌ای. چنان که ما با پیامبر ﷺ همراه بودیم، تو هم همراه بوده‌ای. ابن ابی‌قحافة و ابن الخطاب در انجام دادن کار خیر از تو سزاوارتر نبوده‌اند، تو از نظر خویشاوندی به پیامبر ﷺ نزدیکتر هستی، تو داماد پیامبر می‌باشی که آنها نبودند، پس در مورد خودت فکر کن. سوگند به خدا! که نابینا نیستی تا راه به تو نشان داده شود، و نادان نیستی که تعلیم داده شوی. راهها روشن‌اند و نشانه‌های دین برپا هستند.

بدان که برترین بنده در نزد خدا امام عادل است که خود هدایت شده و دیگران را هدایت می‌نماید، و سنت مشخصی را برپا داشته و بدعت ناشناخته‌ای را از بین می‌برد. سنت‌ها روشن‌اند و نشانه‌هایی دارند، و بدعت‌ها آشکارند و علایمی دارند. و

بدترین مردم نزد خدا امام ستمگر است، که خود گمراه بود. و سبب گمراهی دیگران می‌گردد و سستی را که بدان عمل می‌شد، از میان برده و بدعتی را که ترک شده بود، زنده می‌کند.

و من از پیامبر ﷺ شنیدم که می‌گفت: «روز قیامت امام ستمگر در حالی که یآوری ندارد آورده شده و به جهنم انداخته می‌شود، و آنگاه در دوزخ چون سنگ آسیاب دور می‌زند و سپس به قعر آن می‌روند. تو را به خدا سوگویم که اجازه نده امام مقتول این امت گردی، و گرنه می‌گویند: در این امت امام کشته می‌شود و با کشته شدن او دروازه جنگ و کشتار تا روز قیامت گشوده خواهد شد، و کارها بر امت مشتبه می‌گردند، و فتنه‌ها در میان آن پخش می‌شوند، و آنان حق و باطل را تشخیص نمی‌دهند و وارد این فتنه‌ها می‌شوند. [ای عثمان!] عمری را گذرانده‌ای و سنّ زیادی داری، مهار خود را به دست مروان مده که به هر سو بخواهد، تو را ببرد»^۱.

باید در این پیام سیاسی بزرگ امام ﷺ که در آن عثمان را خطاب می‌نماید، تأمل کنیم. به این کلمات صادقانه بنگر و در آن تأمل کن او می‌فرماید: «چیزی نیست که من بدانم و تو آن را

ندانی، و تو را به چیزی راهنمایی نمی‌کنم که تو آن را نمی‌دانی...» یعنی عثمان و علی علیه السلام در دانش و معرفت یکسان هستند، هیچ کدام از دیگری عالم‌تر نیست. علما می‌گویند: درباره دین چیزی نیست که علی آن را بداند و عثمان نداند.

و بعد می‌فرماید: «تو می‌دانی آنچه ما می‌دانیم، ما بر هیچ چیزی پیشی نگرفته‌ایم...» در این جمله بیندیشید، علی علیه السلام می‌فرماید: دانشی وجود ندارد که فقط او، آن را از پیامبر صلی الله علیه و آله آموخته باشد و عثمان آن را نداند، بلکه عثمان دارای فکر و دانش است، و چنان نیست که بعضی می‌گویند که دانش پیامبر صلی الله علیه و آله فقط به علی علیه السلام داده شده است.

و می‌فرماید: «و پسر ابوقحافه و ابن الخطاب در انجام کارهای نیک از تو سزاوارتر نبودند...» یعنی خلفای قبل از او کار خوب انجام داده‌اند ولی با این وجود، در انجام کارهای نیک از خلیفه سوم شایسته‌تر نیستند، چون خیر و خوبی در دوران اول اسلام آسان و فراوان بود و به آن عمل می‌شد.

و می‌فرماید: «و تو از نظر خویشاوندی به پیامبر صلی الله علیه و آله نزدیکتر هستی، و تو با دختران...». بعضی می‌گویند: پیامبر دخترانش را به ازدواج عثمان در نیاورده است، و بلکه آن دو دختر فرزندان

خدیجه از شوهری دیگر بوده‌اند. اما امام علی علیه السلام با صراحت و وضوح کامل این اتهام و دروغ را رد می‌نماید و می‌فرماید: عثمان داماد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است.

به بند آخر کلام او بنگرید که می‌گوید: «تو را به خدا سوگند می‌دهم که اجازه مده امام مقتول این امت شوی...». علی علیه السلام عثمان علیه السلام را امام می‌نامد، و او را دروازه‌ای قرار می‌دهد که وقتی شکسته شود فتنه‌ها با شتاب از هر سو می‌آیند و بر این امت هجوم می‌آورند، و البته آنچه او فرمود، اتفاق افتاد.

به برادرانم می‌گویم که قبل از لب‌گشودن به فحش و ناسزا، باید تأمل کنند و بیندیشند، این امام علی علیه السلام است که شیوه و موضع خود را در مورد این اصحاب، اینگونه بیان می‌دارد. همان اصحابی که شیعه می‌گویند: آنها حق خلافت را به زور از دست علی علیه السلام گرفتند. پس پیرو راستین کسی است که در همه امور و کارهایش از امام و مقتدای خویش اطاعت می‌کند.

۳- امام علیه السلام عایشه رضی الله عنها را می‌ستاید:

عایشه همسر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم است و خداوند در مورد عفت او سخن گفته و او را مبرا دانسته و ام‌المؤمنین نامیده است. پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم عایشه را بیشتر از همه همسرانش دوست می‌داشت، اما

بعضی به او طعنه می‌زنند، و بعضی او را ناسزا می‌گویند و نفرین می‌کنند. اگر عایشه رضی الله عنها هیچ فضیلتی جز همسری پیامبر نمی‌داشت، برای حفظ حرمتش همین کافی بود و همین افتخار که پیامبر صلی الله علیه و آله شوهر و همسر او بوده، برای او کافی است. ولی می‌بینیم که افرادی بدون آن که حرمت پیامبر صلی الله علیه و آله را در نظر بگیرند و آبروی او را حفظ کنند، عایشه رضی الله عنها را دشنام می‌دهند و یا نفرینش می‌کنند، با اینکه می‌دانند که کارهای پیامبر صلی الله علیه و آله مانند کارهای دیگر انسان‌ها نیست، بلکه آن حضرت از آسمان به این ازدواج و دیگر ازدواج‌ها امر شده است، پس چگونه طعنه‌زدن به این ازدواج جایز است، در صورتی که به فرمان خدا صورت گرفته است؟! قبل از همه چیز به کلام امام علیه السلام در مورد عایشه رضی الله عنها توجه کنید:

الف- علی رضی الله عنه در مورد سیده عایشه رضی الله عنها در قضیه جنگ جمل می‌فرماید: «خرجوا یجرون حرمة رسول الله صلی الله علیه و آله كما تجر الأمة عند شرائها، متوجهین بها إلى البصرة، فحبسا نساءهما فی بیوتهما، وأبرزاً حبیس رسول الله صلی الله علیه و آله لهما ولغیرهما».

«آنها بیرون آمده‌اند و حرمت پیامبر صلی الله علیه و آله را با خود می‌کشند چنان که کنیز وقتی خریده شود، می‌شود و خریدار آن را با خود

می برد. آنها به همراه همسر پیامبر ﷺ به سوی بصره می روند، و آن دو، زنان خود را در خانه هایشان نگاه داشته اند و خانه نشین پیامبر ﷺ را همراه خود و دیگران آورده اند.^۱

علی او را حرمت پیامبر ﷺ می نامد، حرمت جایی است که نزدیک شدن به آن حرام است. این فضیلت عایشه رضی الله عنها است که بعد از وفات پیامبر ﷺ باز هم بانو و حرم پیامبر بوده است و امام طبق نصوص قرآن و سنت رفتار می کند. حال سؤال این است: آیا وقتی امام علیه السلام، عایشه رضی الله عنها را حرمت می نامد، زبان درازی و توهین به او جایز است؟

ب- امام علیه السلام در جای دیگر از عایشه رضی الله عنها یاد کرده و فرمودند: «فمن استطاع عند ذلك أن يعتقل نفسه على الله فليفعل، وإن أطعتموني فإني حاملكم إن شاء الله على سبيل الجنة، وإن كان ذا مشقة شديدة ومذاقة مريرة، وأما فلانة فأدرکها رأي النساء، وضغن غلا في صدرها كمرجل القين، ولو دعيت لتنال من غيري ما أتت إلي لم تفعل، ولها بعد حرمتها الأولى، والحساب على الله».

«هر کس از شما که می تواند خودش را در راه خدا نگاه دارد، پس چنین کند و اگر شما از من پیروی کنید، من شما را به راه

بهشت خواهم برد، گرچه این راه دارای مشقت زیاد و تلخی‌ها باشد. و اما فلانی - عایشه - رأی زنانه و خشمی که در دل او باشد دیگ می‌جوشد، او را فراگرفته است و اگر از او خواسته می‌شد که همان کاری را که با من کرده با دیگری بکند، نمی‌کرد. او هنوز دارای همان حرمت پیشین است و حساب و کتاب با خداست»^۱.

مراد از «حرمت پیشین» چیست؟ در این عبارت تأمل کنید، فکر نمی‌کنم منظور امام جز اینکه او همسر پیامبر و ام‌المؤمنین است، چیزی دیگر باشد.

آیا در مورد این قضیه مهم که افراد زیادی در مورد آن سخنان بیهوده گفته و بی‌هدف گام برداشته‌اند و به اصحاب پیامبر ﷺ و به حیثیت و حرمت او، به ناحق توهین کرده‌اند، به شرح و توضیحی بیشتر از این نیاز داریم؟!

حجت و دلیل با گفته‌ها و کلام امام علی ﷺ قائم و برپاست، پس هر کس بخواهد دوستی آل‌البیت، و دوستی پیامبر ﷺ شامل حال او شود، به کلام امام ﷺ گوش دهد. شیعه باید به کلام امام معصوم گوش فرا دهند که در آن اصحاب را ستوده و به هیچ

یک از آنان توهین نکرده است، و هیچگاه از او شنیده نشده که به یکی از اصحاب رضی الله عنه فحش و ناسزا بگوید، یا یکی از آنان را فاسق بنامد، با اینکه اگر می خواست، می توانست بگوید.

امام علی علیه السلام و اهل شام

در فصلهای گذشته پاره‌ای از مسایل مهم را پرتو سخنان علی علیه السلام توضیح دادیم، و به این نتیجه رسیدیم که این بزرگوار خودش می‌دانست و بر این باور بود که معصوم نیست و نص روشنی که بیانگر خلافت او بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله باشد، وجود ندارد. و همچنین او هیچ یک از اصحاب و به خصوص خلفا را ناسزا و نفرین نمی‌کرد و بلکه برعکس سخنان نقل شده از او به صراحت بیان می‌دارد که او آنها را افرادی پاک می‌داند و کارهایشان را می‌ستاید. در این فصل به کلام او در مورد اهل شام می‌پردازیم. بعضی برای کافرشمردن اهل شام و کسانی که با علی علیه السلام جنگیده‌اند، به حدیثی استدلال می‌کنند که در آن آمده است: «ای علی! هرکس با تو صلح کند با من در صلح و آشتی است، و هر کس با تو بجنگد با من جنگیده است».

اینک بنگریم که علی علیه السلام در مورد کسانی که علیه او شمشیر کشیده‌اند، چه می‌گوید.

۱- علی علیه السلام در بیان آنچه اتفاق افتاده، می‌فرماید: «وكان بدء أمرنا أنا التقينا بالقوم من أهل الشام، والظاهر أن ربنا واحد، ونبينا واحد، ودعوتنا في الإسلام واحدة، ولا نستزیدهم في الإيمان بالله والتصدق برسوله ولا يستزیدوننا، والأمر واحد، إلا ما اختلفنا فيه»

من دم عثمان، و نحن منه براء، فقلنا: تعالوا نداوي ما لا يدرك اليوم، بإطفاء النائرة وتسكين العامة، حتى يشتد الأمر ويستجمع، فنقوى على وضع الحق في مواضعه، فقالوا: بل نداويه بالمكابرة، فأبوا حتى جنحت الحرب وركدت، ووقدت نيرانها وحمشت.

فلما ضرستنا وإياهم، ووضعت مخالبتها فينا وفيهم، أجابوا عند ذلك إلى الذي دعوناهم إليه، فأجبناهم إلى ما دعوا، وسارعناهم إلى ما طلبوا، حتى استبان عليهم الحجة، وانقطعت منهم المَعذرة، فمن تم على ذلك منهم، فهو الذي أنقذه الله من الهلكة، ومن لجّ وتمادى، فهو الراكس الذي ران الله على قلبه، وصارت دائرة السوء على رأسه».

«آغاز کار ما چنین بود که با اهل شام درگیر شدیم در حالی که ظاهراً پروردگار ما یکی است و پیامبرمان یکی است، همه ما به اسلام دعوت می‌دهیم و در ایمان داشتن به خدا و تصدیق پیامبرش، نه بهره ما از آنان بیشتر است و نه آنها در این مورد از ما بهره بیشتری دارند، همه چیز یکی است جز اینکه در مورد خون عثمان رضی الله عنه ما با هم اختلاف نمودیم، اما در مورد خون عثمان بی‌گناه هستیم و به آنها گفتیم: بیایید با خاموش کردن آتش فتنه و آرام کردن مردم، آنچه را که امروز نمی‌توان جبران کرد، مداوا کنیم تا همه متحد شویم و قدرت به دست بگیریم و آنگاه توان احقاق

حق را داشته باشیم. آنها گفتند: ما آن را با زور مداوا می‌کنیم و نپذیرفتند، تا اینکه جنگ به پا شد و آتش آن فروزان گشت. و وقتی جنگ، ما و آنها را در زیر چنگ و دندان له کرد، پشیمان شدند و خواسته و نظر ما را پذیرفتند، ما هم خواسته آنان را قبول کردیم و شتابان آنچه را آنها خواسته بودند، پذیرفتیم. تا اینکه دلیل برایشان روشن شد و عذری برایشان باقی نماند، پس هر کس از آنها که این را پذیرفت خداوند او را از هلاکت نجات داد، و هر کس که لجاجت کرد و ادامه داد، بدبختی است که خداوند دلش را سیاه کرده است و مصیبت بر او سایه افکنده است»^۱.

الف- به سخنان علی علیه السلام بنگرید که می‌فرماید: «پروردگار ما یکی است»، «دعوت ما به اسلام یکی است» و «در ایمان داشتن به خدا و تصدیق پیامبرش نه ما از آنان بهره بیشتری نداریم و نه آنها در این مورد از ما بهره بیشتری دارند». آیا از این جمله به معنی فاسق یا گمراه شمردن و یا کافر دانستن اهل شام است؟

ب- سپس بنگرید که می‌فرماید: «در مورد خون عثمان رضی الله عنه اختلاف کردیم». پس اختلاف آنها در اصول دین نیست، و بلکه

آنها در یک قضیه اجتهادی یا سیاسی با هم اختلاف کردند که هر یک در آن دیدگاه و نظری داشت. حتی بند آخر کلام امام علیه السلام نمی گوید که امام آنان را کافر می شمرد، بلکه آنها به حقّی که با علی بود گردن نهادند، به همین خاطر در هلاکت افتادند.

۲- امام در بیان صریح دیگری نیز از کافر شمردن اهل شام پرهیز می کند: «لا تقاتلوهم حتی یبدءوکم، فإنکم بحمد الله علی حجة، وترککم إیاهم حتی یبدءوکم حجة أخرى لکم علیهم، فإذا کانت الهزيمة بإذن الله، فلا تقتلوا مدبراً، ولا تصیبوا معوراً، ولا تجهزوا علی جریح، ولا تهیجوا النساء بأذى وإن شتمن أعراضکم، وسبن أمراءکم، فإنهن ضعیفات القوی والأنفس والعقول، إن کنا لنؤمر بالكفّ عنهنّ وإنهنّ لمشرکات، وإن کان الرجل لیتناول المرأة فی الجاهلیة بالفهر أو الهراوة، فیعیر بها وعقبه من بعده».

«با آنها نجنگید مگر اینکه خودشان جنگ را آغاز کنند، شکر خدا شما بر حجت و دلیل هستید و وقتی با آنها نجنگید تا خودشان جنگ را آغاز کنند، این حجتی دیگر است. اگر به یاری خدا آنها شکست خوردند، کسی را که پا به فرار گذاشته است، به قتل نرسانید. کسی که آسیبی دیده به او آسیبی دیگر نرسانید و زخمی ها را نکشید. زنان را اذیت نکنید، گرچه شما را ناسزا بگویند و به فرماندهانتان فحش بدهند، زیرا زنان در عقل و جسم

ضعیف و ناتوان‌اند و ما فرمان داده می‌شدیم که با زنان آن وقت که مشرک بودند، کاری نداشته باشیم و اگر در زمان جاهلیت مردی به زنی آسیبی می‌رساند این کار برای او ننگ و عاری بود^۱. علی علیه السلام آنها را تنها به حق فرمان داد که زخمی‌ها را نکشند. بنگرید که می‌گوید: «در آن زمان که این زنان مشرک بودند، به ما فرمان داده می‌شد که با آنها کاری نداشته باشیم...». این جمله دلالت می‌کند که علی علیه السلام بین اهل شام و مشرکین فرق قائل بود.

۳- و بنگرید به آنچه در شرح نهج البلاغه آمده است: «إني أكره لكم أن تكونوا سبّائين، ولكنكم لو وصفتم أعمالهم وذكرتم حالهم؛ كان أصوب في القول، وأبلغ في العذر، وقلتم مكان سبكم إياهم: اللهم احقن دماءنا ودماءهم، وأصلح ذات بيننا، واهدهم من ضلالتهم، حتى يعرف الحق من جهله، ويرعوي عن الغي والعدوان من لهج به».

«در روزهای جنگ صفین امام علیه السلام وقتی گروهی از یارانش را دید که اهل شام را ناسزا می‌گویند، فرمود: «دوست ندارم که شما فحش بدهید و ناسزا بگویید، ولی اگر شما کارها و حالت آنها را بیان می‌کردید و به جای ناسزا گفتن به آنها، می‌گفتید: بارخدایا

خون‌های ما و خون‌های آنان را حفظ کن و در میان ما آشتی برقرار کن، و آنان را هدایت ده تا کسی که حق را نشناخته آن را بداند، و کسی که در گمراهی و سرکشی فرو رفته از آن بیرون بیاید، بهتر بود»^۱.

آیا اینها - شیعیان - به آنچه علی علیه السلام در مورد اهل شام فرموده، راضی‌اند و می‌توانند ناسزا نگویند و نفرین نکنند؟ و زبان‌هایشان را از آلوده شدن به توهین اصحاب رضی الله عنهم حفظ نمایند؟.

۴- و باری دیگر گفت: «أوصیکم عباد الله بتقوی الله، فإنها خیر ما تواصی به العباد، وخیر عواقب الأمور عند الله، وقد فتح باب الحرب بینکم و بین أهل القبلة، ولا یحمل هذا العلم إلا أهل البصر والصبر، والعلم بمواقع الحق، فامضوا لما تؤمرون به، وقفوا عند ما تنهون عنه، ولا تعجلوا فی أمر حتی تتبینوا، فإن لنا مع کل أمر تنکرونه غیراً».

«ای بندگان خدا! شما را به تقوای الهی توصیه می‌کنم. تقوا بهترین چیزی است که بندگان به آن توصیه می‌شوند و نزد خدا بهترین سرانجام را دارد. دروازه جنگ میان شما و اهل قبله گشوده شده است و فقط اهل بینش و صبر دارای علم و دانش هستند و

حق را می‌دانند، پس آنچه را بدان فرمان می‌یابید، اجرا کنید و از آنچه نهی می‌شوید، دست نگاه دارید و در هیچ کاری شتاب نوزید تا آن که تحقیق کنید، زیرا در مورد هر کاری که به نظر شما نادرست است ما دیدگاه دیگری داریم»^۱.

الف- «دروازه جنگ بین ما و اهل قبله گشوده شده است»
یعنی چه؟ آیا به معنی این نیست که ما همه مسلمانییم و با هم می‌جنگیم؟

ب- «... دارای علم و دانش هستند». آیا تو دوست داری از کسانی باشی که مورد نظر امام بوده‌اند، و زبانت را کنترل و از بدگویی نگه داری؟

۵- و در جای دیگر می‌فرماید: «ولكنّا إنما أصبحنا نقاتل إخواننا في الإسلام، على ما دخل فيه من الزيغ والاعوجاج، والشبهة والتأويل، فإذا طمعنا في خصلة يلمّ الله بها شعثنا، ونتداني بها إلى البقية فيما بيننا، رغبنا فيها، وأمسكنا عمّا سواها».

«ولی ما داریم با برادران مسلمان خود در اسلام می‌جنگیم، با اینکه انحرافات و شبه و تأویل آنها را فرا گرفته باشد. اگر به چیزی امید داشته باشیم که خداوند ما را از طریق آن متحد نماید

(۹/۳۳۰ (۱۷۴).

و با هم نزدیک گرداند، به آن روی می آوریم و از غیر از آن دست نگاه می داریم»^۱.

این تأکیدی بر سخنان قبلی امام است که فرمودند: با برادران مسلمان خود جنگیده ایم. شدت علاقه امام علیه السلام به وحدت و یکپارچگی، تأمل برانگیز است: «اگر به چیزی امید داشته باشیم...». آیا بعد از سخن این امام بزرگ، کسی می تواند طعنه ای به اصحاب بزند؟!

امام علی علیه السلام و یارانش

بعد از آن مواضع علی علیه السلام را نسبت به اصحاب و اهل شام بررسی نمودیم و مشاهده کردیم که چگونه امام خلفای پیش از خود را می‌ستاید. اینک به بررسی سخنان او در مورد یارانش می‌پردازیم که چگونه او خودش آنها را مذمت می‌نماید. بسیاری راضی نیستند که اصحاب و یاران علی علیه السلام مذمت شوند، بلکه آنها آنان را می‌ستایند و مقامشان را بالا می‌برند، ولی از طرفی اصحاب و یاران بزرگترین انسان - محمد صلی الله علیه و آله و سلم - را متهم می‌کنند. به راستی که چه قضاوت ظالمانه‌ای است!

۱- امام علی علیه السلام در میان یارانش به ایراد سخن پرداخته، فرمودند: «منیت بمن لا یطیع إذا أمرت، ولا یجیب إذا دعوت، لا أبا لکم! ما تنتظرون بنصرکم ربکم، أما دین یجمعکم، ولا حمیة تحمşkکم؟!»

أقوم فیکم مستصرخاً، وأنا دیکم متغوّاً؛ فلا تسمعون لی قولاً، ولا تطیعون لی أمراً، حتی تکشف الأمور عن عواقب المساءة، فما یدرک بکم ثار، ولا یبلغ بکم مرام، دعوتکم إلى نصر إخوانکم، فجر جرتم جرجرة الجمل الأسرّ، وثاقلتم ثاقل النضو الأدبر، ثم خرج إليّ منکم جنید متذائب ضعیف، كأنما یساقون إلى الموت وهم ینظرون».

«در بین کسانی گرفتار شده‌ام که وقتی فرمان می‌دهم، اطاعت نمی‌کنند. هرگاه آنان را فرا می‌خوانم، اجابت نمی‌کنند. منتظر هستید که پروردگارتان شما را یاری کند. آیا دینی نیست که شما را جمع نماید، و غیرتی نیست که شما را به جوش آورد؟! در میان شما فریاد سر می‌دهم و کمک می‌خواهم، شما سخن مرا نمی‌شنوید، و فرمانم را اطاعت نمی‌کنید، تا اینکه سرانجام کارها خراب می‌شوند، با شما نه می‌توان انتقامی را گرفت، و نه می‌توان به هدفی رسید. شما را به یاری کردن برادرانتان فرا خواندم و شما چون شتر به بد گرفته شده غرغر کردید و زمین گیر شدید، درست همانند حیوان لاغری که عقب مانده است. سپس از میان شما لشکر چنان کوچک و ضعیفی به سوی من آمد که گویا به سوی مرگ برده می‌شوند، و مرگ را با چشمان خود می‌بینند!»

این‌ها هستند یاران این امام بزرگ ... افرادی که فرمانش را گوش نمی‌دهند و همواره سرپیچی می‌نمایند. نه دین آنها را گردهم می‌آورد، و نه هیچ کسی می‌تواند بوسیله آنها انتقامی بگیرد و برای یاری کردن حق به پا نمی‌خیزند. اینها را با آنچه امام علیه السلام در مورد اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله در جنگ و خوشی و ناخوشی فرموده است، مقایسه کنید.

۲- یاران علی علیه السلام در موضعی دیگر:

امام علیه السلام را به دروغگویی متهم می‌کنند: «أما بعد يا أهل العراق! فإنما أنتم كالمرأة الحامل، حملت فلماً أتمت أملطت، ومات قيمها، وطال تأيمها، وورثها أبعدها، أما والله ما أتيكم اختياراً، ولكن جئت إليكم سوقاً، ولقد بلغني أنكم تقولون: عليّ يكذب! قاتلكم الله تعالى! فعلى من أكذب؟ أعلى الله، فأنا أول من آمن به؟ أم على نبيه، فأنا أول من صدق به؟».

«ای اهل عراق شما چون زن حامله هستید، که وقتی زمان بارداری‌اش به پایان رسد، همه چیز را از دست دهد، سرپرستش بمیرد و برای مدتی طولانی به بیوه‌گی بنشیند و دورترین خویشاوند او را به ارث ببرد. به خدا! سوگند که به میل خودم نزد شما نیامدم، بلکه به سوی شما کشانده شدم، و الآن شنیده‌ام که می‌گویید: علی دروغ می‌گوید! خداوند شما را نابود کند! بر چه کسی دروغ می‌بندم؟ آیا بر خدا دروغ می‌بندم؟ سوگند به خدا! که من اولین کسی هستم که به او ایمان آورد؟ یا بر پیامبرش صلی الله علیه و آله دروغ می‌بندم، و حال آن که من اولین کسی هستم که او را تصدیق نمودم؟»^۱.

(۶۰) ۱۲۷/۷۰.

و ما خطاب به شیعه می‌گوییم: آیا این یاران را بر اصحاب محمد ﷺ که قرآن و سنت آنان را ستوده‌اند، ترجیح می‌دهند؟!

سپس اگر فردی بیاید و ادعا کند که علی همانند یارانش بوده است، چون دوستان و یاران همانند یکدیگرند، آیا چنین سخن فاسدی را می‌پذیریم؟

۳- امام ﷺ در جایی دیگر به شدت بر یارانش خشمگین شده و می‌فرماید: «ألا وإني قد دعوتكم إلى قتال هؤلاء القوم ليلاً ونهاراً، وسراً وإعلناً، وقلت لكم: اغزوهم قبل أن يغزوكم، فوالله ما غزي قوم قط في عقر دارهم إلا ذلوا، فتواكلتم وتخاذلتم، حتى شئت عليكم الغارات وملكتم عليكم الأوطان».

«شما را شب و روز، نهانی و آشکارا به جنگ با این قوم فراخواندم و به شما گفتم: با آنان بجنگید، قبل از آن که با شما بجنگند. سوگند به خدا! هیچ قومی در داخل خانه‌شان مورد تهاجم قرار نگرفته‌اند، مگر آن که خوار شده‌اند. اما شما تنبلی کردید تا اینکه یورش‌های متعددی علیه شما انجام شد و سرزمین‌هایتان را گرفتند»^۱.

(۲/ ۷۴ و بعد از آن.

چه گروهی هستند این گروه! و چه قهرمان است این رهبر! ولی آیا این به معنی آن است که امام همراهان و یاران بدی انتخاب کرده بود؟! یا اینکه او با خروج از مدینه و آمدن به کوفه و انتخاب آن به عنوان پایتخت خود، مرتکب اشتباه شده؟ و یا اینکه یارانش را ابتدا بد تربیت شده بودند و امام ﷺ نتوانست آنان را تغییر دهد؟

۴- سپس به سرزنش آنها ادامه می‌دهد و می‌فرماید: «فهذا أخو غامد، قد وردت خيله الأنبار، وقد قتل حسان بن حسان البكري، وأزال خيلكم عن مسالحها، ولقد بلغني أن الرجل منهم كان يدخل على المرأة المسلمة والأخرى المعاهدة، فيتنزع حجلها وقُلْبها، وقلائدها ورعثها، ما تمتنع منه إلا بالاسترجاع والاسترحام، ثم انصرفوا وافرین، ما نال رجلاً منهم كُلم، ولا أريق لهم دم، فلو أن امرءاً مسلماً مات من بعد هذا أسفاً ما كان به ملوماً، بل كان به عندي جديراً!»

«این شخص غامدی است که اسبان او وارد شهر انبار شده‌اند، و او حسان بن حسان البکری را به قتل رسانده است، و اسب‌هایشان را از سرحدات دور کرده است. و به من خبر رسیده که افراد لشکر آنها بر زنان مسلمان و ذمی وارد و خلخال و گردن‌بندها و گوشواره‌های آنان را در می‌آوردند و جز ناله و زاری

و التماس، هیچ مقاومتی نبود که آنها را از این کار بازدارد. سپس با دستی پر از آن جا بازگشتند در حالی که هیچ کسی از آنها زخمی برنداشت و هیچ خونی از آنها ریخته نشد. اگر مسلمانی بعد از این واقعه، از تأسف و حسرت آن بمیرد نباید او را سرزنش کرد، بلکه به نظر من شایسته است که از تأسف بمیریم!¹.

چه خواری و ذلتی که این قوم بدان گرفتار شده‌اند! آیا اینها دینی را یاری می‌کنند و لشکر و یا پادشاهی به کمک اینها قدرت می‌گیرد؟ در مقابل، به یاران معاویه نگاه کن که چگونه فتح می‌کردند و پیروز می‌شدند. و چگونه آنها اسلام را به هر جا رساندند.

۵- امام علیه السلام به سرزنش آنها ادامه داده، می‌فرماید: «فيا عجباً! عجباً والله يميت القلب ويجلب الهم، من اجتماع هؤلاء القوم على باطلهم، وتفرقكم عن حقكم، فقبحاً لكم وترحاً حين صرتم غرضاً يرمى، يغار عليكم ولا تغرون، وتغزون ولا تغزون، ويعصى الله وترضون!»

فإذا أمرتكم بالسير إليهم في أيام الحرّ قلتم: هذه حمارة القيظ، أمهلنا يسبخ عنا الحر، وإذا أمرتكم بالسير إليهم في الشتاء قلتم: هذه

(۲/ ۷۴ و بعد از آن.

صِبَارَةَ الْقَرِّ، أَمَهْلُنَا يَنْسَلِخُ عَنَا الْبَرْدُ، كُلَّ هَذَا فِرَارٍ مِنَ الْحَرِّ وَالْقَرِّ، فَإِذَا كُنْتُمْ مِنَ الْحَرِّ وَالْقَرِّ تَفْرُونَ، فَأَنْتُمْ وَاللَّهُ مِنَ السَّيْفِ أَفْرًا!.

«جای تعجب است! سوگند به خدا! از این شگفتی، دل می‌میرد و انسان ناراحت می‌شود که این قوم بر باطل خود متحداند و شما بر حق خود گرد نمی‌آیید و متفرق هستید. زشت و نابود گردید که هدف قرار گرفته‌اید و به شما حمله می‌شود ولی شما حمله نمی‌کنید. با شما می‌جنگند ولی شما نمی‌جنگید. نافرمانی خدا می‌شود و شما می‌پسندید!

هرگاه در ایام گرما وقتی شما را به حرکت به سوی آنان فرمان دادم، گفتید این وسط تابستان است، به ما فرصت بده تا گرما کم شود، و هر گاه در زمستان از شما خواستم که به سوی آنها بروید، گفتید: این وسط و شدت زمستان و سرماست، به ما مهلت بده تا سردی برود. همه اینها برای فرار از گرما و سرما بود، پس وقتی شما از گرما و سرما فرار می‌کنید، سوگند به خدا! که شما از شمشیر بیشتر فرار خواهید کرد!»^۱.

نظرت درباره این قوم چیست؟ آنها کجا، و اصحاب پیامبر ﷺ کجا! که پیامبر ﷺ را تابستان و زمستان و در نهان و آشکارا

(۲/۷۴ و بعد از آن.

و در همه اوقات یاری کردند. علی علیه السلام، اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله را می ستاید و یاران خودش را مذمت و نکوهش می کند. حق با چه کسی است: کسی که اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله را مذمت می کند و یاران علی علیه السلام را می ستاید؟ و یا کسی که اینها را مذمت می کند و اصحاب پیامبر را می ستاید؟

۶- سپس علی علیه السلام به شدت از دست یارانش خشمگین می شود و آنها را مورد عیب جویی قرار می دهد و آنان را مذمت می کند. به کلام او توجه کنید که می فرماید: «یا أشباه الرجال ولا رجال، حلوم الأطفال وعقول ربات الحجال، لوددت أني لم أركم ولم أعرفكم.. معرفة والله جرّت ندمًا، وأعقبت سدمًا، قاتلكم الله! لقد ملأتم قلبي قيحًا، وشحتتم صدري غيظًا، وجرعتموني نغب التهمام أنفاسًا، وأفسدتم علي رأيي بالعصيان والخذلان، حتى لقد قالت قریش: إن ابن أبي طالب رجل شجاع ولكن لا علم له بالحرب، لله أبوهم! وهل أحد منهم أشد لها مراسًا، وأقدم فيها مقامًا مني! لقد نهضت فيها وما بلغت العشرين، وهأنذا قد ذرّفت على الستين! ولكن لا رأي لمن لا يطاع!» «یا أشباه الرجال ولا رجال، حلوم الأطفال وعقول ربات الحجال، لوددت أني لم أركم ولم أعرفكم.. معرفة والله جرّت ندمًا، وأعقبت سدمًا، قاتلكم الله! لقد ملأتم قلبي قيحًا، وشحتتم صدري غيظًا، وجرعتموني نغب التهمام

أنفاساً، وأفسدتم علي رأيي بالعصيان والخذلان، حتى لقد قالت قریش: إن ابن أبي طالب رجل شجاع ولكن لا علم له بالحرب، لله أبوهم! وهل أحد منهم أشد لها مراساً، وأقدم فيها مقاماً مني! لقد نهضت فيها وما بلغت العشرين، وهأنذا قد ذرقت على الستين! ولكن لا رأي لمن لا يطاع!«.

«ای کسانی که شبیه مردان هستيد ولی در حقیقت مرد نیستيد و خیال بچه‌گانه در سر می‌پرورانيد و عقل و خردتان چون عقل و خرد زنان است. دوست داشتم شما را نمی‌دیدم و شما را نمی‌شناختم ... شناختی که باعث پشیمانی گردید و غم و اندوه به دنبال داشت، خداوند شما را نابود کند! دلم را آکنده از غم و اندوه کردید، بدگمانم کردید و با نافرمانی فکرم را تباه نمودید، تا اینکه قریش گفت: پسر ابی طالب مرد دلیری است ولی به فنون جنگ آشنایی ندارد، خدا پدرشان را بیامرزد. آیا هیچ کدامشان، در جنگ از من پیش‌قدم‌تر بوده است. هنوز به بیست سالگی نرسیده بودم که در جنگ مشارکت کردم و به آن پرداختم و با آن مشغول بوده‌ام و اکنون به شصت سالگی رسیده‌ام. ولی کسی که از او اطاعت نمی‌شود فکر و رأیش بی‌فایده است!«^۱.

(۲/۷۴ و بعد از آن.

سوز و گداز آن مرد بزرگ است که اینها را به یاری خود و یاری حق فرا می خواند، انسان را به گریه می اندازد. ولی افسوس ... که پیشگامان نیک گذشته اند، و این بی فضیلت ها جای آن را گرفته اند؟

۷- در نهج البلاغه تحت این عنوان که «و علی علیه السلام در مذمت یارانش می گوید»، آمده است: «کم أداریکم کما تداری البکار العمدة، والثیاب المتداعية، کلما حیصت من جانب تهتکت من آخر، کلما أطلّ علیکم منسر من مناسر أهل الشام، أغلق کل رجل منکم بابہ، وانحجر انجحار الضبّة فی جحرها، والضبع فی وجارها. الذلیل واللّه من نصرتموه، ومن رمی بکم فقد رمی بأفوق ناصل.

إنکم واللّه لکثیر فی الباحات، قليل تحت الرايات، وإنی لعالم بما یصلحکم، ویقیم أودکم، ولكنی واللّه لا أری إصلاحکم بإفساد نفسی.

أضرع اللّه خدودکم، وأتعس جدودکم! لا تعرفون الحق کمعرفتکم الباطل، ولا تبطلون الباطل کإبطالکم الحق.

چقدر شما را می چرخانم و برابر می کنم چنان که نخریس قرقره را می چرخاند و لباسهای کهنه را جمع می کند، که از هر طرفی جمع شوند، از طرف دیگر پاره می شوند. هر وقت دسته و

لشکری از اهل شام به سوی شما می آیند، هر یک از شما در خانه اش را می بندد و چون سوسمار در سوراخش پنهان می گردد و مانند گفتار در لانه اش مخفی می شود. سوگند به خدا! که خوار و شکست خورده کسی است که شما او را یاری می کنید، و هر کس از شما به عنوان تیر استفاده کند از تیری بی پیکان استفاده کرده است.

سوگند به خدا! که در میدان ها زیاد هستید و زیر پرچم ها اندک، و من می دانم که چه چیزی شما را درست می کند و انحراف و کژی شما را راست می گرداند. ولی سوگند به خدا! نمی خواهم شما را به بهای خراب کردن خود، اصلاح کنم.

خداوند خوار و بدبختان کند! چنان که باطل را می شناسید، حق را نمی دانید، و چنان که حق را باطل می سازید و تباه می کنید، باطل را نابود نمی کنید!.

آیا چنین مذمتی دیده اید؟! آیا شنیده اید که همراهان و یاران کسی تا این حد او را رها کنند؟!.

اگر کسانی که با علی علیه السلام بوده اند چنین کسانی هستند پس چگونه ما می توانیم به راستگویی و دانش آنها اعتماد کنیم و یا ...!

اگر حال پیشینیان شیعه چنین باشد، آیندگانشان چگونه خواهند بود؟ آیا می‌توان گفت که بعدی‌ها از آنانی که اول بوده‌اند بهترند؟ برادر! در این کلام تأمل کن، چون که این کلام امامی منصف و پرهیزگار است.

۸- و همچنین در نهج البلاغه آمده است:

«هنگامی که به امام عَلَيْهِ السَّلَام خبر رسید که یاران معاویه بر شهر انبار هجوم آورده‌اند، خودش پیاده حرکت کرد تا اینکه به نخيله رسید و آن جا مردم به او رسیدند و گفتند: ای امیرالمؤمنین! ما به جای تو به مقابله آنها می‌رویم، امام عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: «والله ما تكفوني أنفسكم، فكيف تكفوني غيركم! إن كانت الرعايا قبلي لشكو حيف رعاتها، فإني اليوم أشكو حيف رعيتي، كأني المقود وهم القادة، أو الموزوع وهم الوزعة».

شما نمی‌توانید مرا از شر خودتان حفاظت کنید، چگونه از شر دیگران از من حمایت می‌کنید! اگر قبل از من رعیت‌ها از ستم زمامدارشان شکایت می‌کردند، امروز من از ستم رعیت خود شکایت می‌کنم. گویا آنها فرمانده هستند و من فرمانبردار، و یا من دسته هستم و آنها تقسیم‌کننده دسته^۱.

۹- و در مورد شانه خالی کردن آنها از رفتن به جنگ و جهاد می‌فرماید: «أيها الناس! إنه لم يزل أمري معكم على ما أحب، حتى نهكتكم الحرب، وقد والله أخذت منكم وتركت، وهي لعدوكم أنهلك».

لقد كنت أمس أميراً فأصبحت اليوم مأموراً، وكنت أمس ناهياً فأصبحت اليوم منهيّاً، وقد أحببتكم البقاء، وليس لي أن أحلكم على ما تكرهون!«.

«ای مردم! شما با من خوب بودید تا اینکه در جنگ سستی کردید. من بعضی از شما را برای جنگ بردم و بعضی را گذاشتم، در حالی که جنگ دشمن را بیش از شما سُست کرده است. دیروز امیر بودم و امروز مأمور هستم، و دیروز دیگران را نهی می‌کردم و امروز خودم باز داشته می‌شوم. شما ماندن و نرفتن به جنگ را برگزیده‌اید و آن را دوست دارید و من حق ندارم به شما چیزی را تحمیل کنم که دوست ندارید!«^۱.

ببینید که چگونه امام علیه السلام از شانه خالی کردن و طفره رفتن آنها خشمگین و در نهایت به اوامر آنها تن در می‌دهد!

۱۰- سپس امام گذشتگان را با اینها مقایسه می‌کند و برای کسانی که از او جدا شده و به جهان آخرت رفته‌اند، تأسف می‌خورد: «ولوددت أن الله فرق بيني وبينكم، وألحقني بمن هو أحق بي منكم، قوم والله ميامين الرأي، مراجيح الحلم، مقاويل بالحق، متاريك للبغي، مضوا قدماً على الطريقة، وأوجفوا على المحجة، فظفروا بالعقبى الدائمة، والكرامة الباردة».

«به خدا سوگند! دوست دارم خداوند مرا از شما جدا کند و به کسانی ملحق سازد که از شما به من سزاوارترند. گروهی که دارای فکر و اندیشه درست بودند و حق را می‌گفتند، و آشوب و تجاوز نمی‌کردند، راه سعادت را پیمودند و رفتند، بنابراین به نعمت‌های جهان آخرت و کرامت دست یافتند»^۱.

این کسانی که فکر و رأی آنها درست بود، چه کسانی بودند؟ در این مقایسه و داوری‌های امام عليه السلام تأمل کنید که می‌فرماید: «لقد رأيت أصحاب محمد، فما أرى أحداً يشبههم منكم، كانوا يصبحون شعثاً غبراً، وقد باتوا سجداً وقياماً، يراوون بين جباههم وخدودهم، ويقفون على مثل الجمر من ذكر معادهم، كأن بين أعينهم ركب المعزى من طول سجودهم، إذا ذكر الله هملت أعينهم

حتى تبلّ جيوبهم، ومادوا كما يميد الشجر يوم الريح العاصف، خوفاً من العقاب ورجاء للثواب».

«اصحاب محمد ﷺ را دیدم، هیچ یک از شما را نمی بینم که همانند آنها باشد، آنها که شب را با نماز و عبادت می گذرانند، در حالی روز را آغاز می کردند که موهایشان ژولیده و غبارآلود بود، هرگاه ذکر قیامت به میان می آمد، گویا بر اخگر آتش قرار می گرفتند. به خاطر سجده های طولانی پیشانی هایشان سخت و کوفته شده بود. هرگاه ذکر خدا به میان می آید، اشک از چشمانشان سرازیر می شد و چنان می گریستند که گریبان هایشان خیس می شد و از ترس عذاب، و به امید پاداش چنان به خود می لرزیدند که درخت به هنگام ورزیدن باد تند به خود می لرزد»^۱.

اینها هستند اصحاب محمد ﷺ، علی رضی الله عنه هنگام مشاهده طفره رفتن توجیه ناپذیر یارانش، بلند می شود و اصحاب محمد ﷺ را یادآوری می نماید!

۱۱- امام رضی الله عنه در موضعی دیگر، با دلی آکنده از اندوه و تأسف خطاب به یارانش فرمود: «ولئن أمهل الله الظالم فلن يفوت أخذه، وهو له بالمرصاد على مجاز طريقه، وبموضع الشجا من مساع ريقه».

أما والذي نفسي بيده، ليظهرن هؤلاء القوم عليكم، ليس لأنهم أولى بالحق منكم، ولكن لإسراعهم إلى باطلهم، وإبطائكم عن حقي، ولقد أصبحت الأمم تخاف ظلم رعاتها، وأصبحت أخاف ظلم رعيتي. استنفرتكم للجهاد فلم تنفروا، وأسماعتكم فلم تسمعوا، ودعوتكم سرًّا وجهرًا فلم تستجيبوا، ونصحت لكم فلم تقبلوا. شهود كغياب، وعبيد كأرباب، أتلو عليكم الحكم فتنفرون منها، وأعظكم بالموعظة البالغة فتتفرقون عنها، وأحثكم على جهاد أهل البغي، فما آتي على آخر قولي حتى أراكم متفرقين أيادي سبأ، ترجعون إلى مجالسكم، وتتخادعون عن مواعظكم، أقومكم غدوة وترجعون إلي عشية كظهر الحنية عجز المقوم وأعضل المقوم. أيها القوم! الشاهدة أبدانهم، الغائبة عنهم عقولهم، المختلفة أهواؤهم، المبتلى بهم أمراؤهم، صاحبكم يطيع الله وأنتم تعصونه، وصاحب أهل الشام يعصي الله وهم يطيعونه، لوددت والله أن معاوية صارفني بكم صرف الدينار بالدرهم، فأخذ مني عشرة منكم وأعطاني رجلًا منهم! يا أهل الكوفة! منيت منكم بثلاث واثنتين، صمّ ذوو أسماع، وبكم ذوو كلام، وعمي ذوو أبصار، لا أحرار صدق عند اللقاء، ولا إخوان ثقة عند البلاء. تربت أيديكم، يا أشباه الإبل غاب عنها رعاتها! كلما جمعت من جانب تفرقت من آخر.

والله لكأني بكم -فيما إخالكم- أن لو حمس الوغى، وحمي الضراب، قد انفرجتم عن ابن أبي طالب انفراج المرأة عن قُبُلها، وإني لعلی بينة من ربي، ومنهاج من نبيي، وإني لعلی الطريق الواضح ألقطه لقطاً».

«خداوند به ستمگر مهلت می دهد اما روزی او را خواهد گرفت و خدا در کمین ستمگر است. اما سوگند به کسی که جانم در دست اوست! این قوم بر شما غالب می شوند، نه به خاطر اینکه آنها از شما به حق سزاوارترند، بلکه به خاطر اینکه آنان به سوی باطل خود شتابان می آیند، و شما در رفتن به سوی حق خود کندی می کنید. همواره ملت ها از ستم زمامداران شان می ترسیده اند، و من از ستم رعیت خود می ترسم».

از شما خواستم که به جهاد بروید، شما نفرتید. شما را نصیحت کردم، اما نشنیدید. نهانی و آشکارا شما را دعوت نمودم، اما نپذیرفتید. شما را نصیحت کردم، ولی قبول نکردید.

حاضرانی چون غایبان، و بردگانی چون ارباب می باشید. حکمت برای شما می گویم، از آن می گریزید. موعظه ایراد می کنم، شما متفرق می شوید. شما را به جهاد با شورشیان تشویق می کنم، اما هنوز حرفم تمام نشده که می بینم پراکنده شده اید. به مجالس

خود باز می‌گردید و موعظه نمی‌پذیرید. صبح شما را به راه می‌آورم، شب در حالی پیش من می‌آیید که چون کمان خمیده و کجی شده‌اید که راست‌کننده را درمانده کرده و راست‌شونده را عاجز کرده است.

ای قوم! ای کسانی که چشم شما حاضر است و عقل و خردتان غایب است! ای آنان که خواسته‌ها و امیال مختلفی دارید! و فرماندهانتان با شما گرفتارند! امیر شما از خدا اطاعت می‌کند و شما از او نافرمانی می‌کنید. و امیر اهل شام از خدا نافرمانی می‌کند و آنها از او اطاعت می‌نمایند. سوگند به خدا! دوست دارم معاویه شما را چنان که دینار با درهم معامله می‌شود، با من معامله می‌کرد: ده تا از شما را از من می‌گرفت و یک نفر از آنها را به من می‌داد. ای اهل کوفه! از سوی شما به پنج مصیبت گرفتارم: گوش دارید، اما کر هستید. لال هستید، اما سخن می‌گویید. کور هستید، اما چشم دارید. نه به هنگام رویارویی آزاد مردانی صادق هستید و نه به هنگام بلا می‌توان بر شما اعتماد کرد.

خوار باشید ای کسانی که همانند شتران بی‌ساریان رها شده‌اید، که از هر سوی جمع‌آوری شوید، از سوی دیگر متفرق می‌شوید. سوگند به خدا! وقتی درباره شما فکر می‌کنم، گویا شما را می‌بینم

که اگر جنگ و کارزار شدت بگیرد، شما از علی بن ابی طالب جدا خواهید شد، حال آن که من بر دلیل روشنی از سوی پروردگار هستم و بر شیوه پیامبر ﷺ و شاهراه روشن هستم»^۱.

آیا این کلام به شرح و توضیح نیاز دارد، یا اینکه در بیان وضعیت امام و یارانش کاملاً گویاست؟! یاران امام کجا و اصحاب پیامبر ﷺ کجا!

۱۲- امام ﷺ همچنین در مذمت یارانش می فرماید: «أحمد الله على ما قضى من أمر، وقدر من فعل، وعلى ابتلائي بكم أيتها الفرقة التي إذا أمرت لم تطع، وإذا دعوت لم تجب».

إن أهملتم خضتم، وإن حوربتم خرتم، وإن اجتمع الناس على إمام طعنتم، وإن أجتتم إلى مشافة نكصتم.

لا أبا لغيركم! ما تنتظرون بنصركم، والجهاد على حقكم! الموت أو الذل لكم، فوالله لئن جاء يومي وليأتيني، ليفرقن بيني وبينكم، وأنا بصحبتيكم قال، وبكم غير كثير.

لله أنتم، أما دين يجمعكم، ولا حمية تشحذكم، أو ليس عجبا أن معاوية يدعو الجفافة الطعام، فيتبعونه على غير معونة ولا عطاء، وأنا أدعوكم - وأنتم تريكة الإسلام وبقية الناس - إلى المعونة أو طائفة من العطاء، فتتفرقون عني وتختلفون عليّ.

إنه لا يخرج إليكم من أمري رضىً ترضونه، ولا سخط فتجتمعون عليه، وإن أحب ما أنا لاقٍ إلي الموت.

قد درستم کتاب، وفاتحتکم الحجاج، وعرفتم ما أنكرتم، وسوغتم ما مجبتم، لو كان الأعمى ينحط أو النائم يستيقظ!.

«خدا را بر آنچه مقدر نموده و بر اینکه مرا با شما آزمایش نموده، ستایش می‌نمایم که اگر فرمانتان دهم، اطاعت نمی‌کنید و اگر شما را فرا بخوانم، اجابت نمی‌کنید.

اگر به خود واگذاشته شوید، فرد می‌روید، و مشغول می‌شوید و اگر با شما جنگ شود، به زمین می‌افتید و حرکت نمی‌کنید. اگر مردم بر امامی اتفاق کنند، شما اعتراض می‌کنید و اگر از شما نظری خواسته شود، خود را کنار می‌کشید.

برای حق خود جهاد نمی‌کنید، مرگ و ذلت بهره‌شماست. به خدا سوگند! که هر روز مرگ من بیاید - که خواهد آمد - از شما جدا می‌شوم و فقط اندک زمانی با شما خواهم بود.

شما را به خدا سوگند! آیا دینی نیست که شما را گردهم آورد، و غیرتی نیست که شما را تحریک کند؟ آیا جای تعجب نیست که معاویه، جفاکاران بی‌نام و نشان را فرا می‌خواند و آنها بدون آن که کمک و بخششی دریافت نمایند، او را یاری می‌کنند و من شما را - که باقی مانده مردم بر اسلام هستید - فرا می‌خوانم در حالی

که شما را کمک می‌کنم و چیزی به شما می‌دهم، اما شما از من متفرق می‌شوید و با من اختلاف می‌کنید؟!

فرمان مرا نمی‌پسندید و نه ناخشنود می‌شوید که بر ناخشنودی گردهم بیایید، و من دوستدارم که مرگ را ملاقات کنم. کتاب - قرآن - را به شما آموختم و حجت را بر شما تمام کردم، آنچه را که نمی‌دانستید، به شما آموختم و آنچه ناگوارا بود، برایتان گوارا شد. ولی اگر کور پایین می‌آمد و یا فرد خواب بیدار می‌شد!'.^۱

۱۳- و در جای دیگری می‌فرماید: «أيها الناس المجتمععة أبدانهم، المختلفة أهواؤهم، كلامكم يوهي الصمّ الصلاب، وفعلكم يطمع فيكم الأعداء.

تقولون في المجالس كيت وكيت، فإذا جاء القتال قلتم: حيدي حياء!

ما عزّت دعوة من دعاكم، ولا استراح قلب من قاساكم، أعاليل بأضاليل، دفاع ذي الدّين المطول.

لا يمنع الضيم الذليل، ولا يدرك الحق إلا بالجد.

أي دار بعد داركم تمنعون، ومع أيّ إمام بعدي تقاتلون، المغرور والله من غررتموه، ومن فاز بكم فقد فاز والله بالسهم الأخب، ومن

(۱۰۷/۶۷) (۱۸۱).

رمی بکم فقد رمی بأفوق ناصل.
أصبحت والله لا أصدّق قولکم، ولا أطمع في نصرکم، ولا
أوعد العدو بکم.

ما بالکم؟ ما دواؤکم؟ ما طبّکم؟ القوم رجال أمثالکم.
أقولاً بغير علم، وغفلة من غير ورع، وطمعاً في غير حق؟!
«ای مردمانی که جسم و بدن‌هایتان گردهم آمده، اما
خواسته‌هایتان مختلف است! سخن شما سنگ سخت را متلاشی
می‌کند ولی کردارتان باعث می‌شود که دشمن به شما چشم طمع
بدوزد.

در مجالس می‌گویید که چنین و چنان می‌کنیم ولی وقتی زمان
جنگ و زمان نبرد فرا می‌رسد، می‌گویید: برگردیم که بی‌طرف
هستیم.

هر کس شما را فراخواند، موفق نخواهد شد، و هر کس به
بلای شما گرفتار شود، همواره قلبش مشغول خواهد بود، ولی
راحت نمی‌شود. بیماری شما انحراف و اشتباه است. خوار از ستم
در امان نخواهد بود، و حق را جز با تلاش نمی‌توان یافت.

اگر از دیار خودتان دفاع نمی‌کنید، از کدام دیار دفاع خواهید
کرد؟! و بعد از من، در کنار کلام امام خواهید جنگید؟! به خدا
سوگند! فریب خورده کسی است که شما او را فریب داده‌اید و

هر کس شما را به دست آورد، به خدا! سوگند که تیر بی پیکانی به دست آورده است و هر کس شما را به سوی دشمن پرتاب کرد به راستی که تیری پرتاب کرده که پیکان ندارد.

به خدا سوگند! که دیگر سخن شما را تصدیق نمی‌کنم و به کمک و یاری شما امید ندارم و دشمن را بوسیله شما تهدید نمی‌کنم.

شما را چه شده؟ دوا و داروی چیست؟ آن قوم مردانی مثل شما هستند.

بدون آگاهی حرف می‌زنید. غافل هستید و پرهیزگاری ندارید و به آنچه حق نیست، طمع می‌ورزید؟!^۱

آیا علی علیه السلام به چنین افرادی اعتماد می‌کند تا دانشی یا حدیثی و یا چیز دیگری را به آنها بیاموزد؟ آیا درست است که انسان به متسبب بودن به چنین کسانی افتخار کند؟! و کسانی را ترک کند که خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام آنها را پاک دانسته و ستوده‌اند؟

۱۴- امام علیه السلام در جای دیگری به پا می‌خیزد و از یارانش می‌خواهد تا برای جنگ با اهل شام حرکت کنند و چنین می‌فرماید: «أفّ لكم، لقد سئمت عتابکم، أرضیتم بالحياة الدنيا من

الآخرة عوضاً، وبالدّلّ من العزّ خلفاً، إذا دعوتكم إلى جهاد عدوكم دارت أعينكم، كأنكم من الموت في غمرة، ومن الدهول في سكرة. يرتج عليكم حوارى فتعمهون، فكأن قلوبكم مألوسة، فأنتم لا تعقلون، ما أنتم لي بثقة سجيى الليالى، وما أنتم بركن يمال بكم، ولا زوافر عزّ يفتقر إليكم، ما أنتم إلا كإبل ضلّ رعاتها، فكلما جمعت من جانب انتشرت من آخر.

لبئس لعمر الله سعر نار الحرب أنتم! تُكادون ولا تكيدون، وتُنقص أطرافكم فلا تمتعضون، لا ينام عنكم وأنتم في غفلة ساهون، غلب والله المتخاذلون!

وأيم الله! إني لأظن بكم أن لو حمس الوغى، واستحرّ الموت، قد انفرجتم عن ابن أبي طالب انفراج الرأس.

والله إن امرءاً يَمَكِّنْ عدوه من نفسه، يعرق لحمه وينهش عظمه، ويفري جلده، لعظيم عجزه، ضعيف ما ضمّت عليه جوانح صدره.

أنت فكن ذاك إن شئت، فأما أنا فوالله دون أن أعطي ذلك ضرب بالمشرفية تطير منه فراش الهام، وتطيح السواعد والأقدام، ويفعل الله بعد ذلك ما يشاء.

أيها الناس! إن لي عليكم حقاً، ولكم علي حق، فأما حقكم علي فالنصيحة لكم، وتوفير فيئكم عليكم؛ وتعليمكم كيلا تجهلوا، وتأديبكم كيما تعلموا، وأما حقي عليكم، فالوفاء بالبيعة، والنصيحة في المشهد والمغيب، والإجابة حين أدعوكم، والطاعة حين آمركم.

«وای بر شما! از شما خسته شدم. آیا دنیا را بر آخرت ترجیح می‌دهید و می‌خواهید به جای عزّت، ذلّت شما را فرا بگیرد؟! هرگاه شما را به جهاد با دشمنان فرا می‌خوانم، چشم‌هایتان به این سو و آن سو می‌رود، گویا در آستانه مرگ هستید. با شما گفتگو می‌کنم، گیج می‌شوید و گویا دیوانه شده‌اید و چیزی نمی‌فهمید. شما مورد اعتماد من نیستید، تا در هنگام اضطراب به شما روی آورم و نه ستون‌های قدرت هستید که به شما نیاز پیدا شود. شما چون شترانی هستید که سارباران آن‌ها را گم کرده است، از هر سو که جمع شوند، از سویی دیگر پراکنده می‌گردند. بدترین هیزم آتش جنگ شما هستید، علیه شما توطئه می‌شود و شما چاره‌ای نمی‌اندیشید. به شما حمله می‌شود، اما عصبانی نمی‌شوید. دشمن نمی‌خواهد و می‌خواهد به شما ضربه بزند، اما شما در کمال بی‌خبری به سر می‌برید و در خواب خوش هستید. به خدا سوگند! که شکست‌خوردگان پیروز شدند. به خدا سوگند! گمان من درباره شما این است که اگر جنگ شدّت بگیرد شما از فرزند ابوطالب جدا خواهید شد. به خدا سوگند کسی که به دشمن اجازه می‌دهد که گوشت او را بدرد، استخوانش را بشکند و پوستش او را بکند، بسیار ناتوان و ترسو است.

تو اگر می‌خواهی چنین کسی باش، اما من به خدا سوگند! که چنین اجازه‌ای به دشمن نمی‌دهم و با شمشیر، سرش را از تن جدا می‌کنم و پاها و دست‌هایش را قطع می‌کنم و بعد خدا هرچه بخواهد می‌کند. ای مردم! من بر شما حقی دارم و شما بر من حقی دارید: حق من بر شما این است که خیرخواه‌تان باشم و شما را نصیحت کنم و سهمیه غنیمت را بین شما عادلانه تقسیم کنم و به شما بیاموزم تا نادان نمانید و به شما ادب یاد بدهم، اما حق من بر شما این است که به بیعت خود وفادار باشید و در حضور و در پشت سر، خیرخواهم باشید. هرگاه شما را خواستم، اجابت کنید و هرگاه شما را فرمان دادم، پیروی نمایید»^۱.

همه این خطبه‌ها را امام در مذمت یارانش ایراد کرده است. پس آیا کسانی که این رهبر بزرگ آنها را مذمت می‌کند، برای رساندن قرآن و سنت و علم به دیگران بیشتر مورد اطمینان هستند، یا کسانی که امام آنها را ستایش نموده و آرزو نموده که ای کاش با آنها می‌بود؟ علم، دین را از کجا باید فراگرفت؟ از کسانی که مذمت شده‌اند، یا از کسانی که ستایش شده‌اند؟ پس ای شیعیان! کمی انصاف داشته باشید و کمی تأمل کنید و بیندیشید.

قرآن و سنت از دیدگاه امام علی علیه السلام

شیعه در مورد قرآن و سنت دیدگاهی کاملاً مخالف با دیدگاه اهل سنت دارد، کتابهای قدیمی شیعه می‌گویند که قرآن تحریف شده و کم گردیده است. این دیدگاه از زمان علی قمی و کلینی مطرح بوده که تا به حال مطرح است، و در تفسیر قمی و الکافی و بحارالانوار و غیره بیان شده که قرآن تحریف شده است. و همچنین در مورد سنت دیدگاهی مخالف با اهل سنت دیگر دارند. آنها نمی‌پذیرند که مراد از آنچه در حدیث «ترکت فیکم...» آمده، سنت است. بلکه می‌گویند: منظور فقط عترت است. و اینک ما کلام امام را در مورد کتاب و سنت بررسی می‌کنیم تا ببینیم که موضع امام علیه السلام در اقبال این دو منبع چگونه بوده است.

الف- قرآن کریم از دیدگاه امام علی علیه السلام

۱- امام علیه السلام در یکی از خطبه‌هایش می‌فرماید: «وإنَّ القرآنَ ظاهرهَ انیق، وباطنه عمیق، لا تفنی عجائبه، ولا تنقضی غرائبہ، ولا تکشف الظلمات إلاَّ به». «ظاهر قرآن دلکش و زیباست، باطن و درون آن عمیق و ژرف است، شگفتی‌های آن به پایان نمی‌رسد و تاریکی‌ها را جز با آن نمی‌توان زدود»^۱.

(۱۸) ۲۸۸/۱۰.

این توصیفی که ایشان از قرآن می‌نماید، نشانگر آن است که امام علیه السلام کاملاً به قرآن ایمان دارد، به قرآنی غیر از این قرآن قائل نیست و قرآن همیشگی همین است که تغییر نمی‌یابد.

۲- و در نهج البلاغه آمده است:

ایشان قبل از وفات، چنین وصیت فرمود: «وصیتی لکم ألا تشرکوا بالله شیئاً، ومحمد صلی الله علیه و آله و سلم؛ فلا تضیعوا سنته، أقیموا هذین العمودین، وأوقدوا هذین المصباحین، وخلاکم ذمّاً!».

«وصیت من به شما این است که چیزی را با خدا شریک نکنید و سنت محمد صلی الله علیه و آله و سلم را ضایع نکنید، این دو پایه مهم را برپا دارید، این دو چراغ را برافروزید و دوری کردن شما از این دو، بدبختی است!».

این آخرین سخن اوست که در آن، یاران و مؤمنان را به سه چیز وصیت می‌کند:

شرک‌نورزیدن به خدا، ضایع نکردن سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، و کتاب و سنت را دو پایه و دو چراغ دین‌نامیدن. پس علی ادعا نکرده که قرآن دیگری هم وجود دارد و از کسی نخواست که به دوازده امام اقتدا نمایید و از آنها پیروی کند، بلکه او هدایت را فقط در این دو

چراغ منحصر دانسته و در آستانه مرگ به این مهم اقرار نموده است و به مهم‌ترین چیزها توصیه کرده و توصیه خود را در تمسک به این دو چراغ هدایت منحصر نموده است.

۳- و در جای دیگر فرموده است: «فالقرآن آمر زاجر، وصامت ناطق، حجة الله على خلقه، أخذ عليه ميثاقهم، وارتهن عليهم أنفسهم، أتم نوره، وأكرم به دينه، وقبض نبيه ص وقد فرغ إلى الخلق من أحكام الهدى به».

قرآن امرکننده و بازدارنده است، خاموش گویاست، حجت خدا بر خلق خداست و خدا از مردم بر آن عهد گرفته و بدان پای‌بند ساخته است. خداوند نورش را کامل نموده و با قرآن، دینش را اکرام کرده است و در حالی که همه احکام هدایت را در قرآن گرد آورد، پیامبرش را از به سوی خود بازگرداند.^۱

در این سخن عظیم تأمل کنید: پیامبر ﷺ بعد از آن که همه احکام اسلام در قرآن جمع‌آوری شده بود، وفات نمود پس قرآن قانون کاملی است و بعد از او کسی نمی‌تواند آیین و قانون وضع کند.

۴- امام علی علیه السلام در بیانی دیگر قرآن را چنین توصیف می‌نماید: «فإن الله سبحانه لم يعظ أحداً بمثل هذا القرآن، فإنه حبل

الله المتين، وسببه الأمين، وفيه ربيع القلب، وينابيع العلم، وما للقلب جلاء غيره، مع أنه قد ذهب المتذكرون، وبقي الناسون أو المتناسون، فإذا رأيتم خيرًا فأعينوا عليه، وإذا رأيتم شرًا فاذهبوا عنه، فإن رسول الله ﷺ كان يقول: يا ابن آدم! اعمل الخير ودع الشر، فإذا أنت جواد قاصد».

خداوند هیچ کسی را با چیزی مثل این قرآن پند نداده است، قرآن ریسمان محکم خداست و بهار دلها و سرچشمه دانش است، و جز آن هیچ چیزی قلب را روشن نمی‌کند. پندپذیران رفته‌اند و فراموشکاران مانده‌اند، پس هرگاه خیری دیدید مردم را در آن یاری کنید و اگر شری دیدید، از آن دور شوید. چون که پیامبر ﷺ می‌گفت: ای فرزند آدم! نیکی کن و کار بد را رها کن، آنگاه می‌بینی که تو بخشنده و درستکار هستی»^۱.

و در این سخن او بیندیش که فرمود: «واعلموا أن هذا القرآن هو الناصح الذي لا يغش، والهادي الذي لا يضل، والمحدث الذي لا يكذب، وما جالس هذا القرآن أحد إلا قام عنه بزيادة أو نقصان، زيادة في هدى، أو نقصان من عمى».

واعلموا أنه ليس على أحد بعد القرآن من فاقة، ولا لأحد قبل القرآن من غنى، فاستشفوه من أدوائكم، واستعينوا به على لأوائكم،

فإن فيه شفاءً من أكبر الداء، وهو الكفر والنفاق، والغبي والضلال، فاسألوا الله به، وتوجهوا إليه بحبه، ولا تسألوا به خلقه، إنه ما توجه العباد إلى الله تعالى بمثله.

واعلموا أنه شافع مشفع، وقائل مصدق، وأنه من شفع له القرآن يوم القيامة شفع فيه، ومن محل به القرآن يوم القيامة صدق عليه؛ فإنه ينادي مناد يوم القيامة: ألا إن كل حارث مبتلى في حرثه وعاقبة عمله، غير حرثة القرآن.

فكونوا من حرثه وأتباعه، واستدلوه على ربكم، واستنصحوه على أنفسكم، واتهموا عليه آرائكم، واستغشوا فيه أهواءكم».

«و بدان! که این قرآن اندرزگویی است که فریب نمی‌دهد. راهنمایی است که انسان را گمراه نمی‌کند. گوینده‌ای است که دروغ نمی‌گوید. هر کس با این قرآن همنشینی کند، در حالی بلند می‌شود که یا به او افزوده شده یا از او کاسته شده است: یا به هدایتش افزوده شده و یا از نابینایی‌اش کم شده است.

و بدانید هر کس که قرآن را داشته باشد، فقیر نیست و هر کس که قرآن را نداشته باشد، توانگر نیست. پس بیماری‌هایتان را با آن شفا بخشید و برای رفع بدبختی‌ها از آن کمک بگیرید، زیرا قرآن از بزرگترین بیماری که کفر و نفاق و گمراهی است، نجات می‌دهد و شفا می‌بخشد. پس با آن از خدا بخواهید و با دوستی آن

به خدا روی آورید. و قرآن را وسیله‌ای برای خواستن از مردم قرار ندهید، و چیزی مانند قرآن وجود ندارد که بندگان با آن به خدا روی آورند.

و بدانید که قرآن شفاعت می‌کند و شفاعت آن پذیرفته می‌شود: هر کس که قرآن برایش شفاعت کند، شفاعتش پذیرفته می‌گردد، و هر کس که با مشغول شدن به قرآن بی‌کار مانده، قرآن روز قیامت او را تأیید می‌کند. زیرا در روز قیامت ندا دهنده‌ای ندا می‌دهد: هان! آگاه باشید که هر کس زراعت نموده و زمینی را کاشته است، در مورد زراعت و سرانجام کارش گرفتار خواهد شد به جز کاوشگران قرآن. پس از پیروان قرآن باشید و آن را به عنوان دلیلی به پروردگارتان ارائه دهید و با آن خودتان را نصیحت کنید، و دیدگاه‌های خود را به آن عرضه دارید»^۱.

آیا امکان دارد که این امام یا یکی از فرزندان، کوچکترین سخنی درباره تحریف قرآن و یا کم و اضافه شدن آن بگویند؟ آیا چنین چیزی معقول است؟ آیا وقت آن فرا نرسیده که به روایت‌هایی که دم از تحریف قرآن می‌زنند نگاهی دوباره بیندازیم

---

(۱۷۷) ۱۸/۱۰۰.

و از تحریف و قائلان به آن اظهار بیزارى نماییم و به چشمه زلالی که علی و فرزندان او از آن استفاده می کردند، برگردیم؟

۵- امام علیه السلام در بیانی دیگر می فرماید: «ولکم علینا بکتاب الله تعالی وسنة رسوله صلی الله علیه و آله و سلم والقیام بحقه، والنخش لسته». «ما باید کتاب خدا و سنت پیامبرش را در میان شما زنده کنیم و حق آن را بجا آوریم»^۱.
و باز یارانش را توصیه نموده و می فرماید: «وعلیکم بکتاب الله، فإنه الحبل المتین، والنور المبین، والشفاء النافع، والری النافع، والعصمة للمتمسک، والنجاة للمتعلق، لا یعوجّ فیکام، ولا یزیغ فیستعتب، ولا یخلقه کثرة الرد، وولوج السمع، من قال به صدق، ومن عمل به سبق».

«به کتاب خدا تمسک بجوید، زیرا آن ریسمان محکم الهی، نور آشکار، شفادهنده ای سودمند و نوشیدنی گواراست. هر کس بدان تمسک بجوید، مصون خواهد بود و هر کس بدان چنگ زند، نجات می یابد. کج نمی شود تا به راست گشتن نیاز داشته باشد. منحرف نمی شود تا به راه آورده شود. هر چند تکرار شود، کهنه نمی گردد. هر کس با زبان آن سخن بگوید، راست گفته، و هر کس بدان عمل کند، پیشی گرفته است»^۲.

(۱) ۱۷۰/۲۵۹/۹

(۲) ۲۰۳/۹(۱۵۶).

بر شماسست که همواره بدان پایبند باشید.

به راستی که این وصیتی گرانبهاست. پس آیا مخالفان، آن را می فهمند؟

۶- وقتی که خوارج به امام علیه السلام اعتراض کردند که چرا به جای قرآن افراد را حکم قرار داده است، خطاب به آنها فرمودند: «إِنَّا لَمْ نَحْكَمْ الرِّجَالَ، وَإِنَّمَا حَكَمْنَا الْقُرْآنَ، هَذَا الْقُرْآنُ إِنَّمَا هُوَ خُطُّ مَسْطُورٍ بَيْنَ الدَّفَتَيْنِ، لَا يَنْطِقُ بِلِسَانٍ، وَلَا بَدَلُ لَهُ مِنْ تَرْجَمَانٍ، وَإِنَّمَا يَنْطِقُ عَنْهُ الرِّجَالُ، وَلَمَّا دَعَانَا الْقَوْمَ إِلَى أَنْ نَحْكُمَ بَيْنَنَا الْقُرْآنَ، لَمْ نَكُنِ الْفَرِيقَ الْمُتَوَلِّينَ عَنْ كِتَابِ اللَّهِ تعالى، وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: ﴿فَإِنْ تَنَزَّعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾. (النساء: ۵۹)، فردّه إلى الله أن نحكم بكتابه، وردّه إلى الرسول أن نأخذ بسنته، فإذا حكم بالصدق في كتاب الله، فنحن أحق الناس به، وإن حكم بسنة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فنحن أحق الناس وأولاهم بها».

«ما افراد را داور و حَكَم قرار ندادیم، بلکه قرآن را حَكَم و داور قرار دادیم، این قرآن در مصحفها و اوراق نوشته شده است، سخن نمی گوید و باید کسی آن را بیان کند و افراد از آن سخن بگویند. وقتی آنها از ما خواستند تا قرآن را میان همدیگر داور قرار دهیم، نخواستیم آن گروهی باشیم که از کتاب خدا روی

برمی گردانند، خداوند متعال نیز می فرماید: ﴿فَإِنْ تَنَزَّعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾. (النساء: ۵۹). «و هرگاه در چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا (با عرضه به قرآن) و پیامبر (با رجوع به سنت نبوی) بازگردانید (و از آنها داوری بطلبید)».

برگرداندن آن به خدا یعنی اینکه کتاب او را داور و حکم قرار دهیم و ما از همه مردم به آن سزاوارتریم و اگر به سنت پیامبر حکم شود، ما از همه مردم به آن سزاوارتر و شایسته تریم هستیم^۱.

در اینجا امر شده که همه مسایل فقط به کتاب و سنت برگردانده شوند، نه اینکه افراد - هر کسی که باشند - حاکم قرار داده شوند؛ و فقط باید قرآن و سنت را داور و حکم قرار داد و به آن مراجعه کرد، چون تنها منبع شریعت فقط قرآن و سنت می باشند. علی نفرمود که من حق تشریع و قانون گذاری دارم و آنچه من انجام داده ام دلیلی است که جایز نیست کسی از آن فراتر برود، بلکه علی هرکاری می کرد با استناد به قرآن و سنت آن را انجام می داد. سپس بنگرید که می فرماید: «ما به آن سزاوارتریم...»

پس او علیه السلام خودش را در جای پیامبر صلی الله علیه و آله قرار نمی‌دهد و بلکه او مثل هر مسلمان دیگری می‌کوشد تا از پیامبر صلی الله علیه و آله پیروی نماید.

۷- و می‌فرماید: «فی القرآن نبأ ما قبلکم، و خبر ما بعدکم، و حکم ما بینکم». «در قرآن خبر پیشینیان و کسانی که بعد از شما می‌آیند و حکم آنچه در میان شماست، ذکر شده است»^۱.

سنت نبوی از دیدگاه امام علیه السلام

آنچه گفته شد درباره کتاب - قرآن - بود و اینک پاره‌ای از گفته‌های امام علی علیه السلام را در مورد سنت نیز به شما ارائه می‌کنم:

۱- وقتی امام علیه السلام عبدالله بن عباس را برای گفتگو با خوارج فرستاد، به او چنین توصیه نمود: «لا تخصمهم بالقرآن، فإن القرآن حمال ذو وجوه، تقول ویقولون... ولكن حاججهم بالسنة، فإنهم لن یجدوا عنها محیصاً».

«با آنها بوسیله قرآن مجادله مکن، زیرا از قرآن می‌توان برداشت‌های مختلفی کرد، تو چیزی می‌گویی و آنها جوابی می‌دهند... بلکه با سنت با آنان مجادله کن زیرا آنها پاسخی برای آن نخواهند داشت»^۲.

(۱) ۲۲۰/۱۹۳.

(۲) ۷۱/۱۸۷.

چرا ابن عباس بوسیله سنت با آنها مجادله می‌کند؟ و معنی سنت - در مقابل قرآن - در اینجا چیست؟

آیا معنی اش این نیست که امام علیه السلام، سنت پیامبر صلی الله علیه و آله را منبعی برای مراجعه به حساب می‌آورد و می‌گوید که باید آن را داور قرار دهیم؟ و می‌گوید: سنت است که شک شکاکان در قرآن را می‌زداید.

۲- و چنین نصیحت و ارشاد می‌کند: «فتأس بنبيك الأطيب الأظهر صلی الله علیه و آله، فإن فيه أسوة لمن تأسى، وعزاء لمن تعزى، وأحب العباد إلى الله المتأسي بنبيه، والمقتصر لأثره، قضم الدنيا قضمًا، ولم يعرها طرفًا، أهضم أهل الدنيا كشحًا، وأخصهم من الدنيا بطنًا، عرضت عليه الدنيا فأبى أن يقبلها، وعلم أن الله تعالى أبغض شيئًا فأبغضه، وحقر شيئًا فحقره، وصغر شيئًا فصغره.

ولو لم يكن فينا إلا حبنا ما أبغض الله ورسوله، وتعظيمنا ما صغر الله ورسوله؛ لكفى به شقاءً لله تعالى، ومحادّة عن أمر الله تعالى! ولقد كان صلی الله علیه و آله يأكل على الأرض، ويجلس جلسة العبد، ويخصف بيده نعله، ويرقع بيده ثوبه، ويركب الحمار العاري، ويردف خلفه، ويكون السر على باب بيته، فتكون فيه التصاوير فيقول: يا فلانة - إحدى أزواجه - غيبيه عني، فإني إذا نظرت إليه ذكرت الدنيا وزخارفها، فأعرض عن الدنيا بقلبه، وأمات ذكرها من نفسه، وأحب

أن تغیب زینتها عن عینیه، لکیلا یتخذ منها ریاثاً، ولا یمتقدها قراراً، ولا یرجو فیها مقاماً، فأخرجها من النفس، وأشخصها عن القلب، وغیّیها عن البصر».

«پیامبر پاک خود را ﷺ الگو قرار بده، زیرا او بهترین الگوست، و پسندیده‌ترین بنده نزد خداوند کسی است که پیامبر را الگوی خویش قرار داده است و به او اقتدا می‌نماید. به دنیا آمد ولی به آن چشم ندوخت، از همه اهل دنیا نسبت به دنیا متنفرتر بود و از همه اهل دنیا شکم او از دنیا خالی‌تر بود، دنیا به او عرضه شد اما او آن را نپذیرفت و دانست که خداوند دنیا را مبعوض داشته، پس او نیز آن را ناپسند شمرد و چیزی را که خدا حقیر دانسته بود، حقیر دانست و چیزی را که خدا ناچیز دانسته بود، ناچیز دانست.

اگر ما هیچ کار ناپسندی نکنیم جز اینکه چیزی را دوست بداریم که خدا و پیامبرش آن را ناپسند داشته‌اند و چیزی را بزرگ بداریم که خدا و پیامبرش آن را ناچیز دانسته‌اند، همین برای بدبختی ما و مخالفت ما با فرمان خدا کافی است. پیامبر گرامی ﷺ روی زمین می‌نشست و غذا می‌خورد، چون بنده می‌نشست، لباسهایش را خودش وصله می‌زد، برخی اوقات بدون پالان سوار

مرکب می‌شد و کسی را پشت سر خود سوار می‌کرد، روزی پرده‌ای بر در خانه‌اش آویزان بود که عکس داشت، فرمودند: ای فلانی - یکی از همسرانش - این پرده را از نگاه من دور کن، چون وقتی به این پرده نگاه می‌کنم دنیا و فریندگی‌های آن به یادم می‌آید. پس او از ته قلب از دنیا روی‌گرداند و دوست داشت که زیبایی دنیا از نگاه او پنهان شود تا لوازم و اسبابی از آن را فرا نگیرد و درباره دنیا به این باور نرسد که در آن ماندگار خواهد ماند. و به آن امید نبندد، بنابراین محبت دنیا را از وجودش دور کرد و آن را از قلبش بیرون آورد و دنیا را از دید خود پنهان نمود»^۱.

این وصیتی است برای چنگ‌زدن به سنت و مداومت بر آن و توصیه‌ایست به اینکه فقط باید از پیامبر ﷺ پیروی نمود و هیچ کسی در این مقام با ایشان ﷺ مشارکت ندارد و مقتدا تنها اوست!

۳- امام ﷺ بعد از آنکه به خلافت رسید، در نامه‌ای به مالک اشتر النخعی چنین نوشت که آن را برای ذکر می‌کنم، امید است در آن تدبیر کنی و آنرا در جای خود بگذاری، زیرا او ﷺ حاکم

زمان و امير تمامى شهرها بود: «ولا تنقض سنة صالحة عمل بها صدور هذه الأمة، واجتمعت بها الألفة، وصلحت عليها الرعية. ولا تحدثن سنة تضر بشيء من ماضي تلك السنن، فيكون الأجر لمن سنها، والوزر عليك مما نقضت منها، وأكثر مدارس العلماء، ومناقشة الحكماء، في تثبيت ما صلح عليه أمر بلادك، وإقامة ما استقام به الناس قبلك..

ثم اعرف لكل امرئ منهم ما أبلى، ولا تضمن بلاء امرئ إلى غيره، ولا تقصرن به دون غاية بلائه، ولا يدعونك شرف امرئ إلى أن تعظم من بلائه ما كان صغيراً، ولا ضعة امرئ إلى أن تستصغر من بلائه ما كان عظيمًا، واردد إلى الله ورسوله ما يضلحك من الخطوب، ويشته عليك من الأمور، فقد قال الله سبحانه لقوم أحب إرشادهم: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾. (النساء: ٥٩). فالرد إلى الله الأخذ بحكم كتابه، والرد إلى الرسول الأخذ بسنته الجامعة غير المفرقة.

والواجب عليك أن تتذكر ما مضى لمن تقدّمك، من حكومة عادلة، أو سنة فاضلة، أو أثر عن نبينا ﷺ، أو فريضة في كتاب الله، فتقتدي بما شاهدت مما عملنا به فيها، وتجتهد لنفسك في اتباع ما

عهدت إليك في عهدي هذا، واستوثقت به من الحجة لنفسی عليك، لكيلا تكون لك علة عند تسرع نفسك إلى هواها».

«و سنت نیکویی را که گذشتگان این امت به آن عمل نمودند و سبب اُلفت گردید و بوسیله آن رعیت اصلاح شد، هرگز نقض مکن.

و سنتی تازه که به آن سنت‌های گذشته زیان وارد می‌کند، ایجاد مکن. زیرا گناه نقض سنت برگردن تو خواهد بود و پاداش را کسی می‌برد که سنت را پایه‌گذاری کرده است. برای سامان‌دادن به امور سرزمین خود و برپاداشتن آنچه بوسیله آن پیشینیان به صلاح رسیده‌اند، زیاد با علما مسائل را بررسی کن و با حکما مباحثه کن. سپس باید بدانی که مشکل و گرفتاری هر کس چیست و گرفتاری او را به گردن کسی دیگر نیندازی، و نباید جایگاه و شرافت کسی باعث شود تا گرفتاری کوچک او برایت بزرگ جلوه کند و همچنین نباید پایین‌بودن مقام کسی سبب شود تا بلا و گرفتاری بزرگ او را کوچک بشماری، امور مشتبّه و مشکل را به خدا و پیامبرش برگردان، چون خداوند می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ ۖ﴾ (النساء: ۵۹).

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اطاعت کنید خدا را! و اطاعت کنید پیامبر خدا و اولو الامر (حکما و علما) را! و هرگاه در چیزی نزاع داشتید، و هرگاه در چیزی نزاع داشتید، آن را به خدا (با عرضه به قرآن) و پیامبر (با رجوع به سنت نبوی) بازگردانید (و از آنها داوری بطلبید)».

برگرداندن به خدا تمسک به کتاب خداست و برگرداندن به پیامبر ﷺ تمسک به سنت اوست که باعث وحدت و مانع تفرقه است.

باید حکومت عادلانه، سنت خوب پیشینیان و احادیث پیامبر ﷺ و فرایض قرآن را به یادآوری و به آنچه مشاهده نموده‌ای که ما بدان عمل کرده‌ایم، اقتدا کنی و بکوشی تا از آنچه تو را بدان متعهد نموده‌ام و بر تو اتمام حجت کرده‌ام که اگر به سوی خواسته‌های نفس خود شتافتی دست‌آویزی داشته نباشی، پیروی کن^۱.

رهنمودهای نامه امام

الف- سنت ... را نقض مکن. سنت یعنی راه و روش، پس او عامل و فرماندار خود را توصیه می‌کند که سنت نیکویی را که

(۱) ۴۷/۱۷ و بعد از آن.

خلفای پیش از او بر آن بوده‌اند، نقض نکند. پس خروج از سنت‌هایی که خلفا در آن زمان بدان عمل کرده‌اند، جایز نیست.

ب- امام نفرمود که مهمترین مسئله عترة است، با اینکه به آیه استدلال کرد و به این استدلال نیاز داشت.

ج- تمامی امور را به دو مصدر بزرگ برگرداند: قرآن و سنت.

د- در بند اخیر کارهای خود را با خلفای گذشته به هم ربط داد و فرمود: «آنچه ما به آن عمل نمودیم...».

دعا از دیدگاه امام علی علیه السلام

دعا عبادتی است که انجام دادن آن برای غیر خدا جایز نیست، و توسّل نامشروع در دعا، رفتن به قبرها برای دعا و تبرک جستن از آن جایز نمی‌باشد. بدیهی است که افرادی به قبرهای ائمه می‌روند تا آنجا دعا کنند و از ائمه بخواهند که زیان را از آنان دور نمایند، به فریاد مصیبت‌زده‌ها برسند و نیازها را برآورده سازند. اینها کارهایی هستند که شیعه از طریق انجام آن، با ائمه اهل بیت مخالفت نموده‌اند، و اینک به دیدگاه امام علیه السلام در این مورد توجه کنید:

۱- امام علی علیه السلام فرمودند: «إِذَا كَانَتْ لَكَ إِلَى اللَّهِ سَبْحَانَةٌ حَاجَةٌ، فَابْدَأْ بِمَسْأَلَةِ الصَّلَاةِ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ سَلْ حَاجَتَكَ، فَإِنَّ اللَّهَ أَكْرَمُ مَنْ أَنْ يَسْأَلَ حَاجَتَيْنِ، فَيَقْضِي إِحْدَاهُمَا وَيَمْنَعُ الْأُخْرَى».

«هرگاه خواستی حاجتی از خدا بخواهی، ابتدا بر پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود بفرست سپس حاجت خود را بخواه. زیرا خداوند بسی بزرگوارتر از آن است که دو حاجت از او خواسته شود و او یکی را برآورده سازد و دیگری را برآورده نکند»^۱.

امام علی علیه السلام کسی را که حاجتی دارد اینگونه راهنمایی می‌کند که ابتدا بر پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود بفرستد، سفارش نمی‌کند که به قبر پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و یا به قبرهای انبیاء و اولیاء پناه ببرد.

(۱۹/۲۷۹) (۳۶۷).

۲- و در وصیت خود به امام حسن علیه السلام فرمودند: «واعلم أن الذي بيده خزائن السموات والأرض قد أذن لك في الدعاء، وتكفل لك بالإجابة، وأمرک أن تسأله ليعطيك، وتسترحمه ليرحمك، ولم يجعل بينه وبينك من يحجبك عنه، ولم يلجئك إلى من يشفع لك إليه.

ولم يمنعك إن أسأت من التوبة، ولم يعاجلك بالنقمة، ولم يفضحك إن تعرضت للفضيحة، ولم يشدد عليك في قبول الإنابة، ولم يناقشك بالجريرة، ولم يؤيسك من الرحمة، بل جعل نزوعك عن الذنب حسنة، وحسب سيئتك واحدة، وحسب حسنتك عشرة، وفتح لك باب المتاب، وباب الاستعتاب، فإذا ناديته سمع نداك، وإذا ناجيته علم نجواك، فأفضيت إليه بمحاجتك، وأبشثته ذات نفسك، وشكوت إليه همومك، واستكشفته كربك، وسألته من خزائن رحمته ما لا يقدر على إعطائه غيره؛ من طول الأعمار، وصحة الأبدان، وسعة الأرزاق».

«بدان! کسی که گنجینه‌های آسمان و زمین در دست اوست به تو اجازه داده تا او را بخوانی و تضمین نموده که دعایت را اجابت کند، تو را امر کرده که از او بخواهی تا عطا کند، از او طلب مرحمت کنی تا بر تو رحم نماید، در میان خودش و بنده چیزی قرار نداده که میان خدا و بنده‌اش مانع شود و تو را مجبور نساخته که به نزد کسی بروی تا برای تو پیش خدا شفاعت کند.

اگر گناه کردی، در توبه را برایت باز گذاشته، و بلافاصله تو را به سبب گناه عذاب نمی‌دهد. اگر در معرض رسوایی قرار بگیری،

تو را رسوا نمی‌کند، و در پذیرفتن توبه سختگیری نمی‌کند، و به علت گناه با تو مناقشه نمی‌نماید، و تو را از رحمت خود ناامید نمی‌کند، بلکه دست‌کشیدن از گناه را نیکی نامیده، هر گناهت را یکی، هر نیکی‌ات را ده برابر به حساب می‌آورد. دروازه توبه را به رویت گشوده است، پس هرگاه او را صدا بزنی، صدایت را می‌شنود هرگاه با او مناجات نمایی، راز و نجوایت را می‌شنود. پس نیاز خود را با او در میان گذار، و از مشکلات و ناراحتی‌هایت نزد او شکایت کن، و از او بخواه که مشکلات و ناراحتی‌هایت را دور سازد. از گنجینه‌های رحمت او بخواه، که کسی جز او توان دادن آن را ندارد: رحمت‌هایی چون طول عمر و سلامتی و روزی فراوان^۱.

به کلام امام بنگرید و توجه کنید که می‌فرماید: «و در میان خودش و بنده چیزی قرار نداده که میان خدا و بنده‌اش مانع شود و تو را مجبور نساخته تا نزد کسی بروی که برای تو پیش خدا شفاعت کند...» معنی این کلام چیست؟ آیا معنی‌اش این نیست که به هنگام خواستن و دعاکردن، چیزی و یا کسی را میان خود و خدا واسطه قرار ندهید و واسطه‌ها را دور بیندازید؟

سپس بنگريد كه مى فرمايد: «به تو اجازه داده ...»
 پس خداوند به مردم فرمان داده تا از او بخواهند، و میان خود
 و بنده اش هیچ واسطه ای قرار نداده است.

۳- امام عليه السلام در نماز استسقاء - طلب باران - چنین دعا مى کند:
 «اللهم قد انصاحت جبالنا، واغبرت أرضنا، وهامت دوابنا، وتحيرت
 في مراتبها، وعجت عجيج الثكالى على أولادها، وملت التردد في
 مراتعها، والحنين إلى مواردها!
 اللهم فارحم أنين الآنة وحنين الحانة.
 اللهم فارحم حيرتها في مذهبها، وأنينها في موالجهها.
 اللهم خرجنا إليك حين اعتكرت علينا حداير السنين،
 واختلفتنا مخايل الجود، فكنت الرجاء للمبتئس، والبلاغ للملتمس.
 ندعوك حين قنط الأنام، ومنع الغمام، وهلك السّوام، ألا
 تؤاخذنا بأعمالنا، ولا تؤاخذنا بذنوبنا، وانشر علينا رحمتك بالسحاب
 المنبثق، والربيع المغدق، والتّبات المونق، سحاً وابلًا، تحيي به ما قد
 مات، وترد به ما قد فات.

اللهم سقيا منك محيية مروية، تامّة عامّة، طيبة مباركة، هنيئة
 مريئة مريعة، زاكيًا نبتها، ثامراً فرعها، ناضراً ورقها، تنعش بها
 الضعيف من عبادك، وتحيي بها الميت من بلادك.

اللهم سقيا منك تعشب بها بجادنا، وتجري بها وهادنا، ويخصب
 بها جنابنا، وتقبل بها ثمارنا، وتعيش بها مواشينا، وتندى بها

أقاصینا، وتستعین بها ضواحینا، من بركاتك الواسعة، وعطایك الجزيلة، على بریتك المرملة، ووحشك المهملة، وأنزل علينا سماء مخصلة، مدرارًا هاطلة، يدافع الودق منها الودق، ويحفر القطر منها القطر، غير خلب برقها، ولا جهام عارضها، ولا قرع ربابها، وشفان ذهابها، حتى یخصب لإمراعها المجدبون، ويحيا ببركتها المستتون، فإنك تنزل الغيث من بعد ما قنطوا، وتنشر رحمتك، وأنت الولي الحمید».

«بار خدایا! کوه‌ها و سرزمین ما خود خشک شده‌اند. چهارپایان ما هلاک و از خود بی‌خود شده‌اند و در محل خوابشان حیران‌اند و چون زنان فرزند مرده فریاد برمی‌آورند و از رفت و آمد به چراگاه‌ها و شوق آبشخورهایشان خسته شده‌اند. بار خدایا! فریاد فریادخواه و آرزوی مشتاق را برآورده ساز. بار خدایا! رحم کن، زیرا این حیوانات نمی‌دانند به کجا بروند. بار خدایا! صفا و خرمی سالها بر ما تیره شد و به قحطی گرایید و ما به سوی تو بیرون آمده‌ایم، تو امید ما هستی و تو به فریاد درماندگان می‌رسی. تو را به فریاد می‌خوانیم در وقتی که مردم ناامید شده‌اند، باران بند آمده و چهار پایان هلاک شده‌اند. از تو می‌خواهیم که ما را به سبب کارها و گناهانمان مواخذه نکنی. بار خدایا! رحمت خویش را با ابر باران‌زا و بهار زیبا و گیاهان و باران سیل‌آسا بر ما بگستران، و با آن، آنچه را که پژمرده شده، زنده گردان و آنچه را که از دست رفته، برگردان.

بارخدایا! بارانی از تو می‌خواهیم که [زمین] مرده را زنده کند و همه را سیراب نماید، کامل و فراگیر و خجسته و با برکت باشد، گیاهان را سرسبز و خرّم گرداند و بندگان ضعیف از آن قوت بگیرند و سرزمین‌های پژمرده‌ات با آن زنده شوند.

بارخدایا! بارانی از تو می‌خواهیم که چراگاه‌هایمان با آن سرسبز شوند، آب دره‌ها جاری گردد، اطراف ما سرسبز شود، چهارپایان ما با آن زنده گردند، جاه‌های دوردست از خشکی نجات یابند و اطرافیان ما از آن کمک بگیرند. خدایا! از تو می‌خواهیم که برکات گسترده و بخشش‌های فراوانت را بر بندگان و چهارپایان قحطی‌زده، نازل کنی. بارخدایا! بارانی فراوان و پی‌درپی از آسمان بر ما بباران، آسمان را بر ما بارانی کن، تا به رعد و برق بدون بارش اکتفا ننماید و رویش را به ما ترش کند و از باران خودداری نرزد، تا بوسیله آن قحطی‌زدگان سرسبز و آباد شوند. بارخدایا! بعد از آن که همه ناامید شده‌اند، تو باران را نازل می‌کنی و رحمت خویش را می‌گسترانی و تو کارساز ستوده‌ای»^۱.

این خطبه طلب باران و در آن ذکری از توسل و طلب شفاعت و خواستن از سایر مخلوقات به میان نیامده است.

۴- و در خطبه‌ای دیگر می‌فرماید: «إن أفضل ما توسّل به المتوسّلون إلى الله الإيمان به وبرسوله، والجهاد في سبيله، فإنه ذروة الإسلام، وكلمة الإخلاص فإنها الفطرة، وإقام الصلاة فإنها الملة، وإيتاء الزكاة فإنها فريضة واجبة، وصوم شهر رمضان فإنه جنة من العقاب، وحج البيت واعتماره فإنهما ينفيان الفقر ويرحضان الذنب، وصلة الرحم فإنها مثرة في المال، ومنسأة في الأجل، وصدقة السر فإنها تكفر الخطيئة، وصدقة العلانية فإنها تدفع ميتة السوء، وصنائع المعروف فإنها تقي مصارع الهوان.

أفيضوا في ذكر الله فإنه أحسن الذكر، وارغبوا فيما وعد المتقين فإن وعده أصدق الوعد، واقتدوا بهدي نبيكم فإنه أفضل الهدي، واستنوا بسنته فإنها أهدى السنن، وتعلموا القرآن فإنه أحسن الحديث، وتفقهوا فيه فإنه ربيع القلوب، واستشفوا بنوره فإنه شفاء الصدور، وأحسنوا تلاوته فإنه أنفع القصص، وإن العالم العامل بغير علمه، كالجاهل الخائر الذي لا يستفيق من جهله، بل الحجة عليه أعظم، والحسرة له ألزم، وهو عند الله ألوم».

«بهترین چیزهایی که توسّل کنندگان آن را وسیله تقرّب به خدا قرار داده‌اند و با آن توسّل نموده‌اند، ایمان به خدا و پیامبرش و جهاد در راه خداست، زیرا جهاد قلّه اسلام است. و توسّل به کلمه اخلاص است، زیرا اخلاص فطرت است. و برپاداشتن نماز و دادن زکات است، زیرا این دو فريضه‌ای واجب‌اند. و روزه‌گرفتن

ماه رمضان است که سپری در برابر عذاب است. و سفر خانه خدا و به عمره رفتن است که فقر و گناه را دور می‌نمایند و به جا آوردن صله رحم است که باعث فزونی مال می‌شود و عمر را طولانی می‌کند. و صدقه به صورت پنهانی است که گناه را می‌زداید. و صدقه به صورت علنی است که مرگ بد را دور می‌سازد، و توسل به کارهای خوب است که ذلت را از انسان دور می‌کند.

به ذکر خدا مشغول شوید زیرا بهترین ذکر، یاد اوست. به آنچه پرهیزگاران وعده داده شده‌اند، روی آورید، زیرا وعده الهی راست‌ترین وعده است. به رهنمود پیامبرتان اقتدا کنید، زیرا رهنمود او بهترین رهنمود است و از سنت و شیوه‌ای او پیروی کنید که بهترین سنت و روش است. قرآن را بیاموزید که بهترین کلام است. مسائل دین را یاد بگیرید که بهار دل‌هاست و با نور آن طلب شفا کنید، زیرا قرآن شفادهنده دل‌هاست و قرآن را خوب تلاوت کنید، چون مفیدترین داستان‌هاست. عالمی که به علم خود عمل نمی‌کند همانند جاهل سرگردانی است که از جهالت خود بیرون نمی‌آید، بلکه حجت برای عالم بزرگ‌تر و بیشتر است و بیشتر دچار حسرت می‌شود و خداوند او را بیشتر سرزنش خواهد کرد^۱.

---

(۱۰۹) ۲۲۱/۷۱۰.

نگاه کنید که امام چه می‌فرماید: «بهترین چیزی که توسل‌کنندگان بدان توسل جسته‌اند...».

و ما می‌گوییم به فرض اینکه توسل کردن به افراد جایز باشد، آیا مؤمن نباید به دنبال کمال و بهترین‌ها باشد و بهترین و درست‌ترین و کامل‌ترین دعا را بنماید؟

این یکی از خطبه‌های جامعی است که امام علیه السلام در آن به ایمان و جهاد و نماز و زکات فرمان داده است، اما از خمس یادی نکرده است!!

و فقط سنت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم را بیان نموده، نه چیزی دیگر را.

۵- و در بیانی دیگر در مورد پروردگارمان می‌فرماید: «فاستفتحوه واستنجدوه، واطلبوا إلیه واستمنحوه، فما قطعکم عنه حجاب، ولا أغلق عنکم دونه باب».

«از او طلب کمک کنید و از او عاجزانه یاری بخواهید، هیچ مانعی شما را از او باز نمی‌دارد و او در رحمت خود را به سوی شما نبسته است»^۱.

آیا بعد از این سخنان امام علیه السلام نیازی به توضیح بیشتر می‌ماند؟!

عبادات از دیدگاه امام علی علیه السلام

شیعه در مورد بعضی از عبادت مانند قربانی کردن در عید، نماز سر وقت و زکات با عموم مسلمین مخالفت نموده‌اند، و ما اینک گفته‌های امام علیه السلام را در مورد این امور بیان می‌داریم:

۱- امام علیه السلام در یکی از خطبه‌هایش در مورد روز عید و کیفیت قربانی می‌فرماید: «ومن تمام الأضحية استشراف أذنها، وسلامة عينها، فإذا سلمت الأذن والعين سلمت الأضحية وتمت، ولو كانت عضباء القرن تجرّ رجلها إلى المنسك».

«به گوش و چشم قربانی نگاه کنید تا سالم باشد، پس وقتی گوش و چشم سالم بودند، قربانی سالم و کامل است، و اگر شاخ آن شکسته بود، نمی‌توان آن را قربانی کرد»^۱.

پس سخن از قربانی کردن در روز عید است. و حیوانی که در حج ذبح می‌شود اضحیه - قربانی - نامیده نمی‌شود، بلکه به آن «هَدی» می‌گویند.

۲- نماز:

شیعیان نمازهای روزانه را در سه وقت ادا می‌کنند و در یک نوبت، دو نماز را یک جا می‌خوانند. اما بنگریم که امام علیه السلام در این

مورد چه می‌فرماید: در نامه‌ای که به فرمانداران شهرها در مورد نماز می‌نویسد، می‌فرماید: «أما بعد فصلوا بالناس الظهر حتى تفيء الشمس مثل مريض العنز، وصلوا بهم العصر والشمس بيضاء حية في عضو من النهار حين يسار فيها فرسخان، وصلوا بهم المغرب حين يفطر الصائم، ويدفع الحاج إلى منى، وصلوا بهم العشاء حين يتوارى الشفق إلى ثلث الليل، وصلوا بهم الغداة والرجل يعرف وجه صاحبه، وصلوا بهم صلاة أضعفهم، ولا تكونوا فتانين».

«وقتی خورشید از وسط آسمان مایل گشت، نماز ظهر را بخوانید. و نماز عصر را وقتی که خورشید سفید و نورانی است و می‌توان تا قبل از غروب دو فرسخ راه را طی کرد، بخوانید. و مغرب را زمانی بخوانید که روزه‌دار افطار می‌کند و حاجی از عرفه راهی منی می‌شود. و از زمانی که سرخی غروب پنهان می‌شود تا سپری‌شدن یک سوم شب، نماز عشا را بخوانید. و نماز صبح را هنگامی بخوانید که هر فرد چهره همراهش را می‌شناسد. وقتی با مردم نماز می‌خوانید و امام آنها هستید، ناتوان‌ترین آنها را در نظر بگیرید و مردم را به فتنه مبتلا نکنید»^۱.

این نامه بسیار مهمی است، زیرا امام علیه السلام این نامه را به همه شهرهایی که زیردست او بودند، فرستاد. بنابراین خیلی مهم است

و اهمیت دیگر آن این است که مهم‌ترین عبادت در اسلام را که نماز است، توضیح می‌دهد و می‌فرماید:

أ- نماز ظهر بعد از زوال آفتاب است. و سپس فرمود: وقت نماز عصر از زمانی که خورشید روشن و نورانی است تا قبل از غروب. اگر این دو نماز یک جا خوانده، می‌شدند و می‌توانستیم آنها را با هم جمع کنیم موقع ادای هر کدام را جداگانه مشخص نمی‌کرد، ولی چون زمان هر یک با دیگری فرق می‌کند، وقت هر نماز را جداگانه مشخص نموده است.

ب- سپس فرمودند: وقت نماز مغرب «زمانی است که روزه‌دار افطار می‌کند و حاجی به منی برمی‌گردد» و این کارها به هنگام غروب خورشید انجام می‌شوند. سپس وقت نماز عشاء را بعد از مغرب تعیین فرمود. وقت مغرب از غروب تا زمانی است که شفق و سرخی غروب پنهان می‌شود، آنگاه وقت نماز عشاء شروع می‌شود و تا یک سوّم شب ادامه دارد. سنت و روش نماز در دوران اصحاب همین گونه بوده است و امام بر نماز جماعت و وجود یک پیشنماز و وجود جماعتی به عنوان مقتدی، تأکید می‌کند.

ج- این نامه امیرالمؤمنین و حاکم دولت اسلامی است که آن را به همه شهرهایی می‌فرستد که تحت امر او می‌باشند، پس جایز

نیست مردم برخلاف حق و برخلاف کتاب و سنت، به انجام عبادت پردازند.

نمی‌خواهیم به قضایای فقهی و اختلاف فقهاء در این موارد پردازیم، ولی آنچه برای ما مهم است، اینکه امام برای نماز، پنج وقت تعیین کرده است و نه سه وقت.

و در نامه که به الحارث المدانی نوشت در مورد جمعه می‌فرماید: «ولا تسافر في يوم الجمعة حتى تشهد الصلاة، إلا فاصلاً في سبيل الله، أو في أمر تعذر به، وأطع الله في جمل أمورك، فإن طاعة الله فاضلة على ما سواها، وخادع نفسك في العبادة وارفق بها ولا تقهرها، وخذ عفوها ونشاطها، إلا ما كان مكتوباً عليك من الفريضة، فإنه لا بد من قضائها، وتعاهدها عند محلّها».

«در روز جمعه به سفر نرو تا در نماز حضور یابی، مگر آن که برای جهاد در راه خدا بروی و یا به کاری بروی که چاره‌ای جز رفتن نیست. در همه کارهایت از خدا اطاعت کن، زیرا اطاعت از خدا بر همه چیز مقدم است و در عبادت، بر خودت سخت مگیر: وقتی سرحال هستی به عبادت پرداز، مگر عبادت واجب که آن را در هر حال باید سر وقتش انجام داد».^۱

(۱) ۴۲/۱۸ (۹۶).

این بخشی از سخنان امام علیه السلام در مورد نماز و اهمیت روز جمعه بود.

۳- زکات:

شیعیان برای اهل بیت خمس می گیرند و زکات اموالشان را نمی پردازند، با اینکه چندین بار در قرآن به ادای زکات امر شده است، حال ببینیم که صاحب نهج البلاغه در این باره چه می فرماید:

الف- امام علی به یکی از کسانی که مسئول جمع آوری زکات بود، چنین توصیه فرمودند: «انطلق علی تقوی الله وحده لا شریک له، ولا تروعن مسلماً، ولا تحتازن علیه کارها، ولا تأخذن منه أكثر من حق الله في ماله، فإذا قدمت علی الحي فانزل بمائهم من غیر أن تخالط أبیاتهم، ثم امض إلیهم بالسکينة والوقار، حتی تقوم بینهم فتسلم علیهم.

ولا تخدج بالتحية لهم، ثم تقول: عباد الله! أرسلني لكم ولي الله وخليفته، لآخذ منكم حق الله في أموالكم، فهل لله في أموالكم من حق فتؤدوه إلى وليه!

فإن قال قائل: لا، فلا تراجع، وإن أنعم لك منعم فانطلق معه من غیر أن تخيفه أو توعده، أو تعسفه أو ترهقه، فخذ ما أعطاك من ذهب أو فضة، فإن كان له ماشية أو إبل فلا تدخلها إلا بإذنه، فإن أكثرها له، فإذا أتيتها فلا تدخل عليها دخول متسلط عليه، ولا

عنیف به.

ولا تنفرن بهیمة ولا تفزعنّها، ولا تسوئن صاحبها فیها.
واصدع المال صدعین ثم خیره، فإذا اختار فلا تعرضنّ لما اختاره،
فلا تزال كذلك حتی یبقی ما فیہ وفاء لحقّ الله فی ماله، فاقبض حقّ
الله منه».

«با رعایت تقوای خدای یگانه که شریکی ندارد، برو. هرگز
مسلمانی را نترسان و به زور از او چیزی مستان و از حقی که خدا
در مال او مقرر داشته، بیشتر از او مگیر. هرگاه خواستی به محله‌ای
بروی، در محل آب آنها فرود بیا، بدون آن که با آنها آمیخته شوی،
سپس با آرامش و وقار به سوی آنها برو تا اینکه در میانشان
بایستی و بر آنها سلام کنی.

از سلام نکردن پرهیز و بعد از سلام، بلافاصله بگو: ای بندگان
خدا! خلیفه مرا به سوی شما فرستاده است تا حقی که خدا در
مال‌هایتان قرار داده، بگیرم. پس اگر خدا حقی در مال‌هایتان دارد
آن را به من بدهید.

اگر کسی گفت: نه، دوباره به او مراجعه نکن. اگر ثروتمندی
به تو اعلام کرد همراه او برو بدون آن که او را بترسانی یا تهدید
کنی، پس هر چقدر از طلا یا نقره که به تو داد آن را بگیر. و اگر
چهارپا یا شتر داشت، بدون اجازه‌اش وارد گله چهارپایانش مشو،

زیرا بیشترشان از آن خود او هستند. پس وقتی کنار آنها آمد، چنان بر آن وارد نشو که گویا بر آنها مسلط هستی و یا می‌خواهی به زور و با سختی بگیری.

هیچ حیوانی را فراری مده و با اذیت‌کردن آن، صاحبش را ناراحت مکن.

و مال را به دو قسمت تقسیم کن و سپس به صاحب آن اجازه بده تا انتخاب کند و هر آنچه انتخاب کرد، آن را بگیر و همچنان ادامه بده تا اینکه حق خداوند از مال او کاملاً گرفته می‌شود و آنگاه آن را با خود بیاور.^۱

این نامه امام علیه السلام در مورد زکات است که صدقات نیز نامیده می‌شود و در آن هیچ ذکری از خُمس به میان نیامده است!

ب- امام علیه السلام در جایی دیگر در مورد زکات دام می‌فرماید: «إن الرجل إذا كان الدين الظنون - هل يقضى أم لا؟ - يجب عليه أن يزكّيه لما مضى إذا قبضه».

«هرکس دام داشت باید زکات سالهایی را که بر آن گذشته است بپردازد».^۲

(۱) ۱۵۱/۱۵۰ (۲۵).

(۲) ۱۱۲/۱۹۰ (۲۶۳).

امام نفرموده: هر کس دام داشت باید خمس آن را بپردازد، بلکه فرمود: زکات آن را بپردازد. و تنها این کلمه در ادبیات امام علیه السلام جای دارد که کلمه‌ایست قرآنی و شرعی، و کلمه‌ایست که پیامبر آن را ذکر نموده است.

ج- امام علیه السلام در جای دیگر می‌فرماید: «سوسوا إيمانكم بالصدقة، وحصّنوا أموالكم بالزكاة، وادفعوا أمواج البلاء بالدعاء». «ایمان‌تان را با صدقه سامان دهید، و اموال‌تان را با پرداخت زکات، محکم و استوار گردانید، و امواج سهمگین بلا را، با دعا دفع کنید»^۱.

همچنین می‌توانید به کلام او در نهج البلاغه، ۳۰۲/۱۰ (۱۹۲) مراجعه کنید که در آن جا به پایبندی بر نماز و پرداختن زکات امر نموده است.

(۱۸۰/۳۴۵) (۱۴۲).

چند موضوع پراکنده از دیدگاه امام علی علیه السلام

این آخرین بخش این کتاب است که در آن امور متفرق و گوناگونی ارائه می‌شود:

۱- با مرگ پیامبر، وحی و خبر آسمانی قطع گردیده است: ما معتقدیم که پیام‌آوران وحی و نبوت که رسالت الهی را از آسمان بر انبیاء نازل می‌کردند با وفات پیامبر صلی الله علیه و آله دیگر آمدن آنها به زمین قطع گردیده و تمام شده است، اما شیعه و یا بسیاری از آنها معتقدند که بعد از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله جبرئیل برای دلجویی دادن به فاطمه رضی الله عنها یا علی رضی الله عنه به زمین می‌آمده است. اما علی رضی الله عنه در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: «بأبي أنت وأمي يا رسول الله! لقد انقطع بموتك ما لم ينقطع بموت غيرك من النبوة والأنباء وأخبار السماء، خصّصت حتى صرت مسلّياً عمن سواك، وعممت حتى صار الناس فيك سواء، ولولا أنك أمرت بالصبر، ونهيت عن الجزع، لأنفدنا عليك ماء الشئون، ولكان الداء ممّاطلاً، والكمّد محالفاً، وقللاً لك! ولكنه ما لا يملك ردّه، ولا يستطيع دفعه!

بأبي أنت وأمي، اذكرنا عند ربك، واجعلنا من بالك!».

«پدر و مادرم فدایت باد، ای پیامبر خدا! اخبار آسمانی که با مرگ دیگر پیامبران قطع نگردید با مرگ تو قطع می‌گردد. مرگ تو دیگر چیزها را از یاد انسان می‌برد و این فقط ویژگی تو است

و همه مردم برای تو ناراحت‌اند، اگر به صبر و شکیبایی فرمان نمی‌دادی و از داد و فریاد و بی‌قراری نهی نمی‌نمودی، اشک چشم‌هایمان را به پایت می‌ریختیم و رنج و درد همیشگی می‌شد و اندوه و غم به خاطر تو، عزاداری اندکی است. ولی این - وفات - چیزی است که نمی‌توان آن را دور نمود و دفع کرد. پدر و مادرم فدایت باد، ما را نزد پروردگارت یاد کن و به خاطر داشته باش!»^۱.

در این خطبه، امور بسیار بزرگی نهفته است که برخی بدین قرارند:

الف - علی علیه السلام می‌فرماید: اخبار آسمان و فرشتگانی که به زمین فرستاده می‌شدند، دوباره به زمین نخواهند آمد.

ب - و مطلب دیگر در این خطبه، دیدگاه امام علیه السلام درباره بی‌قراری و داد و فریاد به هنگام مصیبت است، که هم اینک بدان می‌پردازیم:

۲- بی‌قراری در مصیبت:

شیعیان گمان می‌برند که با زدن به سر و سینه، چاک کردن گریبان، زنجیرزنی و غیره به ائمه ابراز محبت می‌کنند و این را

(۱۳/۲۴) (۲۳۰).

مشارکتی در مصیبت حسین علیه السلام می‌شمارند. امام علی به ما می‌فرماید: این کارها حتی برای از دست‌دادن بهترین و برترین انسان، یعنی محمد صلی الله علیه و آله، جایز نیست.

الف- بار می‌فرماید: «ينزل الصبر على قدر المصيبة، ومن ضرب يده على فخذه عند مصيبته حبط أجره».

«صبر به اندازه مصیبت می‌آید و هرکس به هنگام مصیبت دستش را بر ران خود بزند، اجر و پاداش او به هدر می‌رود و ضایع می‌شود»^۱.

علی علیه السلام می‌فرماید: هر کس دست خود را بر رانش «پایش» بزند اجر و پاداش او به هدر می‌رود پس کسانی که در ماه محرم قمه می‌زنند و گریبان پاره می‌کنند و با شمشیر خود را زخمی می‌کنند و ... و کارهای دیگری که باعث ناخشنودی خدا می‌گردد، انجام می‌دهند، چه توجیهی برای سخن امام علیه السلام دارند؟

ب- امام علیه السلام در مناسبتی دیگر می‌فرماید: «من أصبح على الدنيا حزينا، فقد أصبح لقضاء الله ساخطا».

و من أصبح يشكو مصيبة نزلت به، فإنما يشكو ربه.
و من أتى غنيا فتواضع له لغناه، ذهب ثلثا دينه.

(۱۸/۳۴۲) (۱۴۰).

ومن قرأ القرآن فمات فدخل النار، فهو کان ممن یتخذ آیات الله هزواً.

ومن لهج قلبه بحبّ الدنيا، التاط منها بثلاث: همّ لا یغبه، وحرص لا یترکه، وأمل لا یدرکه».

«هر کس برای دنیا اندوهگین شد، از قضا و تقدیر الهی ناخشنود است.

و هر کس از مصیبتی شکایت می‌کند که بدان گرفتار شده است، در حقیقت از پروردگارش شکایت می‌نماید.

و هر کس نزد توانگری آمد و به خاطر توانگری‌اش در برابر او کرنش و فروتنی نمود، دو سوّم دینش را از دست داده است.

و هر کس قرآن را خواند ولی وقتی فوت کرد به دوزخ رفت، از کسانی بوده که آیات خدا را مسخره می‌کنند.

و هر کس که قلبش شیفته دنیا باشد، به سه چیز گرفتار خواهد شد: اندوهی که از او جدا نمی‌شود، حرص و آزمندی که او را رها نمی‌کند و آرزویی که به آن نخواهد رسید»^۱.

شیعیان در روز عاشورا چکار می‌کنند؟! آیا آنها در مصیبتی که هزار و سیصد سال پیش رخ داده، مشارکت می‌کنند؟!

آیا عزاداری‌شان به معنی این است که از غم مصیبت حسین به پروردگارشان شکایت می‌برند؟!

ج- در نهج البلاغه آمده است: «و روایت شده که امام علیه السلام وقتی از صفین برگشت و به کوفه آمد، از کنار شبامی‌ها گذشت، گریه زنان را شنید که برای صفین کشته شده‌اند، گریه می‌کنند. در این هنگام حرب بن شرحبیل الشبامی که از سران قومش بود به سوی امام بیرون آمد. امام به او فرمود: «أغلبکم نساؤکم علی ما أسمع، ألا تنهون عن هذا الرنین!». «آیا نمی‌توانید زنان خود را ساکت کنید، آیا آنها را از این ناله و شیون نهی نمی‌کنید؟!».

حرب در کنار او علیه السلام راه می‌رفت و او سوار بود، امام به او فرمود: «ارجع! فإن مشي مثلك مع مثلي فتنة للوالي ومذلة للمؤمن». «برگرد، راه‌رفتن فردی چون تو با من باعث به فتنه مبتلاشدن حاکم و خوارشدن مؤمنان می‌گردد»^۱.

«برگرد، راه‌رفتن فردی چون تو با من باعث به فتنه مبتلاشدن حاکم و خوارشدن مؤمنان می‌گردد»^۱.
گریه حرب یک گریه عادی بود که بیانگر سختی وضعیت بود، اما امام علیه السلام حرب را از آن نهی کرد، پس نظر امام علیه السلام در مورد دیگر شیون‌های نادرست چیست؟

۳- نور پیامبران:

شیعیان معتقدند که انبیاء و اولیاء و اوصیاء از نور آفریده شده‌اند و مانند سایر انسانها، بشر نیستند. اما علی علیه السلام می‌فرماید: «ولو أراد الله أن يخلق آدم من نور يخطف الأبصار ضياؤه، ويهر العقول رواؤه، وطيب يأخذ الأنفاس عرفه؛ لفعل، ولو فعل لظلت له الأعناق خاضعة، ولخفت البلوى فيه على الملائكة، ولكن الله سبحانه يتلي خلقه ببعض ما يجهلون أصله، تمييزاً بالاختبار لهم، ونفياً للاستكبار عنهم، وإبعاداً للخيلاء منهم، فاعتبروا بما كان عن فعل الله بإبليس إذ أحبط عمله الطويل، وجهده الجهد، وكان قد عبد الله ستة آلاف سنة، لا يُدرى أمن سني الدنيا أم من سني الآخرة، عن كبر ساعة واحدة، فمن ذا بعد إبليس، يسلم على الله بمثل معصيته؟!»

کلا. ما كان الله سبحانه ليدخل الجنة بشراً بأمر أخرج به منها ملكاً، إن حكمه في أهل السماء والأرض لواحد، وما بين الله وبين أحد من خلقه هوادة في إباحة هي حرمة على العالمين».

«اگر خدا می‌خواست که آدم را از نوری بیافریند که روشنایی آن چشم‌ها را برپاید و تعریف آن عقل‌ها را مست کند و بوی خوش آن وصف‌ناپذیر باشد، چنین می‌کرد، و اگر چنین هم می‌کرد در برابر او گردن می‌نهادند، و مشکل برای فرشتگان آسان

می‌شد، ولی خداوند بندگانش را با پاره‌ای چیزها - که اصل آن را نمی‌دانند - می‌آزماید تا آنها را مشخص نماید و متکبر را از آنها جدا سازد.

از آنچه خداوند با شیطان کرد - که عمل طولانی و تلاش زیاد او را به هدر داد و ضایع نمود - عبرت بگیرید. شیطان شش هزار سال خدا را عبادت کرده بود و معلوم نیست که این شش هزار سال از سال‌های طولانی آخرت بوده‌اند یا از سال‌های دنیوی، که به خاطر یک لحظه تکبر همه این عبادت‌ها نابود شدند. پس اگر کسی گناهی چون گناه شیطان مرتکب شود، آیا از سوی خدا در امان خواهد بود؟!۱

هرگز چنین نیست. خداوند انسان با وجود ارتکاب آنچه که به سبب آن شیطان را از بهشت بیرون کرد، وارد بهشت نمی‌کند. حکم و فرمان او درباره اهل آسمان و اهل زمین یکی است. خداوند برای هیچ مخلوقی امتیاز ویژه قائل نیست تا بتواند به حریمی تجاوز کند که او، آن را برای جهانیان ممنوع قرار داده است»^۱.

۱ (۱۳/۲۳۸) ۱۳۱.

۴- در امان بودن اهل زمین:

در نهج البلاغه آمده است:

ابوجعفر محمد بن علی الباقر علیه السلام از امام علی علیه السلام حکایت نموده که فرمود: «كان في الأرض أمانان من عذاب الله، وقد رفع أحدهما، فدونكم الآخر فتمسكوا به، أما الأمان الذي رفع فهو رسول الله صلی الله علیه وآله، وأما الأمان الباقي فلاستغفار، قال الله تعالى: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾. (الأنفال: ۳۳)».

«دو چیز در زمین سبب ایمن بودن از عذاب خدا هستند، که یکی را خدا برداشته است، و یکی باقی مانده. شما ملازم آن باشید و به آن تمسک بجوئید. آن یکی که خدا برداشته، پیامبر خدا صلی الله علیه وآله است، و آن یکی که باقی مانده است، استغفار است. خداوند متعال می فرماید: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾. (الأنفال: ۳۳)».

«تا تو (ای پیامبر!) در میان آنها هستی، خداوند آنها را مجازات نخواهد کرد؛ و (نیز) تا استغفار می کنند، خدا عذابشان نمی کند».

۵- سزاوارترین مردم به پیامبران:

امام علیه السلام فرموده‌اند: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا» (آل عمران: ۶۸).

سزاوارترین مردم به پیامبران کسانی هستند که به آنچه پیامبران آورده‌اند، آگاه‌ترند، سپس این آیه را تلاوت نمود:

«سزاوارترین مردم (برای انتساب) به ابراهیم (و دین او) کسانی هستند که از او پیروی نموده‌اند و نیز این پیغمبر (محمد) و کسانی‌اند که (با او) ایمان آورده‌اند».

سپس گفت: «إِنْ وَلِيَ مُحَمَّدٌ مِنْ أَطَاعِ اللَّهَ وَإِنْ بَعْدَ لِحِمَّتِهِ، وَإِنْ عَدُوٌّ مُحَمَّدٌ مِنْ عَصَى اللَّهَ وَإِنْ قُرْبٌ قَرَابَتِهِ».

ولی و دوست محمد کسی است که از خدا پیروی نماید گرچه نسبت خویشاوندی نزدیکی به پیامبر نداشته باشد، و دشمن محمد کسی است که نافرمانی خدا را می‌کند گرچه از نظر خویشاوندی به او نزدیک باشد.^۱

۶- سازش‌کاری:

بعضی گمان می‌برند که امام علیه السلام سازش‌کار و اهل تقیه بوده

(۱۸۰/۲۵۲) (۹۲).

است، ولی علی علیه السلام قاطعانه این را نفی می نماید و به یارانش می فرماید: «فاستدركوا بقية أيامكم، واصبروا لها أنفسكم، فإنها قليل في كثير الأيام التي تكون منكم فيها الغفلة، والتشاغل عن الموعظة، ولا ترخصوا لأنفسكم؛ فتذهب بكم الرخص مذاهب الظلمة، ولا تدهنوا فيهمجم بكم الإدمان على المعصية.

عباد الله: إن أنصح الناس لنفسه أطوعهم لربه، وإن أغشهم لنفسه أعصاهم لربه، والمغبون من غبن نفسه، والمغبوط من سلم له دينه، والسعيد من وعظ بغيره، والشقي من اتخذ لهواه وغروره».

«بقیه روزهایتان را دریابید و شکیبایی ورزید، این روزها نسبت به روزهای زیادی که شما آن را با غفلت گذرانده اید و از پند و موعظه غافل بوده اید، اندک می باشند. به خودتان اجازه هر کاری را ندهید که سبب می شود به تاریکی ها بیفتید، و سازش نکنید که سازش، شما را به گناه می رساند.

بندگان خدا! خیرخواه ترین مردم برای خود آن است که بیشتر از دیگر از پروردگارش اطاعت نماید و کسی که بیش از همه نافرمانی خدا را می کند، فریبنده ترین کسی است که خود را می فریبد، و فریب خورده کسی است که خودش را تباه کند، و آن کسی سود می برد که دینش برایش سالم مانده است. خوشبخت

کسی است که از دیگران پند گیرد، و بدبخت کسی است که فریب هوی و هوس خودش را خورده است»^۱.
آیا به نظر شما علی علیه السلام چیزی می فرماید که و خودش با آن مخالفت می کند؟! هرگز چنین نیست.

۷- عمال و فرمانداران علی:

بعضی خلفای ثلاثه علیهم السلام را به انتساب عاملان و والیان ناشایست متهم می کنند. وقتی نهج البلاغه را مطالعه می کردم، دیدم که علی علیه السلام بسیاری از والیانش را مورد عیب جویی و سرزنش قرار می دهد.

الف- به عنوان مثال در نهج البلاغه آمده است:

در نامه ای که امام علیه السلام به والی اش بر هیت کمیل بن زیاد النخعی نوشت، او را سرزنش کرد که چرا دشمن را دفع نمی کند و اجازه غارت را به آن می دهد: «أما بعد: فإن تضييع المرء ما ولى، وتكلفه ما كفى؛ لعجز حاضر، ورأي متبر، وإن تعاطيك الغارة على أهل قرقيسيا، وتعطيلك مصالحك التي وليناك - ليس لها ما يمنعها، ولا يرد الجيش عنها - لرأي شعاع؛ فقد صرت جسراً لمن أراد الغارة من أعدائك على أوليائك، غير شديد المنكب، ولا مهيب الجانب،

(۶/۳۵۳ (۸۵).

ولا سادّ ثغرة، ولا كاسر لعدو شوكة، ولا مغن عن أهل مصره، ولا مجز عن أميره».

«اما بعد: انجام ندادن مسئولیت و پرداختن به آنچه که نیازی به آن نیست، درماندگی و اشتباه است. غارت و یورش تو بر قرقیسی ها و نپرداختن به کارهایی که تو را بدان گماشته ایم، ناتوانی و اشتباه است. یورش تو بر قرقیسی ها و سامان ندادن به کارهایی که تو را به آن گماشته ایم – و کسی نیست که آن را و دشمن را از آن دفع نماید – اندیشه ای نادرست و گیج کننده است. تو پلی شده ای برای دشمنانت که با عبور از تو، به دوستانت یورش می برند، دشمن از جانب تو احساس هراس نمی کند، مرزها را نبسته ای و قدرت و شکوه دشمن را نشکسته ای، برای اهالی شهر دشمن نه فایده ای داری و نه می توانی جای امیر آن را بگیری»^۱.

در اینجا امام علیه السلام خودش یکی از فرماندارانش را سرزنش می کند و به او اعتراض می نماید.

ب- امام علیه السلام بعد از اطلاع یافتن از عمارت با شکوهی که یکی از فرماندارانش برای خود خریده بود، خطاب به او فرمودند: «أطلعت الورق رءوسها، إن البناء يصف لك الغنى».

«از بالای برگها سرکشیده‌ای، ساختمان می‌گوید که تو توانگر و ثروتمند هستی»^۱.

«روایت شده که شریح بن الحارث، قاضی امیرالمؤمنین علیه السلام در زمان او خانه‌ای به هشتاد دینار خرید و این خبر به امام رسید و ایشان شریح را فراخواند و به او فرمود: «بلغني أنك ابتعت داراً بثمانين ديناراً، وكتبت لها كتاباً، وأشهدت فيه شهوداً، فقال له شريح: قد كان ذلك يا أمير المؤمنين، قال: فنظر إليه نظر الغضب، ثم قال له:

يا شريح ! أما إنه سيأتيك من لا ينظر في كتابك، ولا يسألك عن بيتك، حتى يخرجك منها شاخصاً، ويسلمك إلى قبرك خالصاً، فانظر يا شريح ! لا تكون ابتعت هذه الدار من غير مالك، أو نقدت الثمن من غير حلالك، فإذا أنت قد خسرت دار الدنيا ودار الآخرة. أما إنك لو كنت أتيتني عند شرائك ما اشتريت، لكتبت لك كتاباً على هذه النسخة، فلم ترغب في شراء هذه الدار بالدرهم فما فوق، والنسخة هذه.

هذا ما اشترى عبد ذليل، من ميت قد أزعج للرحيل، اشترى منه داراً من دار الغرور، من جانب الفانين، وخطّة الهالكين، وتجمع هذه الدار حدود أربعة: الحد الأول ينتهي إلى دواعي الآفات، والحد

(۱۹۰/۲۷۱) (۳۶۱).

الثاني ينتهي إلى دواعي المصيبات، والحد الثالث ينتهي إلى الهوى المردى، والحد الرابع ينتهي إلى الشيطان المغوي، وفيه يشرع باب هذه الدار، اشترى هذا المغترّ بالأمل، من هذا».

به من خبر رسیده که تو خانه‌ای به هشتاد دینار خریده‌ای و قراردادی برای آن نوشته‌ای و گواهانی بر آن گرفته‌ای. شریح گفت: درست است ای امیرالمؤمنین! این کار را کرده‌ام. امام علیه السلام نگاهی خشمگین به او کرد و فرمود: ای شریح! کسی به سراغ تو خواهد آمد که به قولنامه‌ات نگاه نمی‌کند و تو را از گواهانت نمی‌پرسد، تو را از آن بیرون می‌آورد و تو را، تنها به قبرت تحویل می‌دهد. شریح! نگاه کن که این خانه را با ثروت کس دیگری نخریده باشی، و نگاه کن که پول نامشروع برای خرید آن نداده باشی، چون اگر چنین باشد دنیا و آخرت را از دست داده‌ای، اگر به هنگام خرید خانه‌ات پیش من می‌آمدی، من عقدنامه‌ای با متن زیر برای تو می‌نوشتیم که تو به خریدن این خانه به یک درهم علاقه‌مند نمی‌شدی، چنین می‌نوشتیم:

این چیزی است که بنده‌ای خوار آن را از مرده‌ای خریده که می‌خواهد از دنیا رحلت کند. از او خانه‌ای از خانه‌های سرای فانی، در قسمت فناشوندگان و در بخش هلاک‌شدگان خریده

است. چهار جهت این خانه به این صورت است: جهت اول به اسباب آفت‌ها منتهی می‌گردد، و جهت دوم آن به اسباب مصیبت‌ها، جهت سوم به هوی و هوس و جهت چهارم آن به شیطان گمراه‌کننده ختم می‌شود و ورودی این خانه در همین سمت واقع شده است. خریدار که فریب آرزو را خورده است، این خانه را از این فروشنده، خریده است»^۱.

فرمانداران و عاملان امام مانند عمال دیگران، شخصیت‌های مختلفی بودند: بعضی خیلی خوب، بعضی متوسط و بعضی در سطح پایین بودند. انسان‌ها همه با هم متفاوتند: بعضی در عبادت قوی و توانمندند، اما در اداره امور ضعیف‌اند. برخی در اداره امور ضعیف و در جنگ قوی هستند. بعضی در عبادت ضعیف‌اند و در کارزار قدرتمندند و ... پس اگر در یکی از فرمانداران علی علیه السلام و یا هر خلیفه دیگری، ضعف یا سستی مشاهده شود، نمی‌توان بر علی و یا دیگران اعتراض کرد. و بلکه ما می‌گوییم: طعنه‌هایی که در این مورد به خلفا وارد است، به علی نیز کمتر از آن وارد نیست.

خاتمه

به راستی که امام علی علیه السلام به جا فرمودند: «هَلَكَ فِي رَجُلَانِ: عِبَّ غَالًا، وَبَغَضَ قَالًا».
«دو فرد در مورد من هلاک می شوند، دوستدار افراطی، و دشمن افراطی»^۱.

دوستدار افراطی همه چیز را نیکو می بیند، و دشمن افراطی همه چیز را بد می بیند، و آنچه مطلوب و شایسته است، میانه روی است. بنابراین «حَبَّ عَلِيٍّ مِنَ الْإِيمَانِ، وَبَغْضِهِ مِنَ النِّفَاقِ». «مَحَبَّتِ عَلِيٍّ از ایمان است، و بغض و کینه با علی علیه السلام نفاق است»، چنان که در صحیح مسلم آمده است. از این رو ما علی علیه السلام را تا مقام پیامبران بالا نمی بریم، و همچنین او را تا مقام فاسقان تنزل نمی دهیم. بلکه او یکی از ائمه مسلمانان است، و چهارمین صحابه برتر و یکی از ده نفری است که به بهشت مژده داده شده اند، و همین افتخار و فضیلت برای او کافی است که شوهر بانوی زنان جهان، فاطمه زهرا علیها السلام دختر پیامبر صلی الله علیه و آله باشد، ما علی را دوست داریم و می گوئیم خدا از او و از فرزندان و یارانش راضی باد و از

(۱۸۱/۲۸۲) (۱۱۳).

کسانی که در حق او غلو می‌کنند و یا حق او را به جا نمی‌آورند، متنفریم و با آنها مبارزه می‌کنیم.

خداوند به ما توفیق خیر و نیکی دهد. این بود نتیجه تلاش من که به شما ارائه نمودم، و از خواننده عزیز استدعا دارم که اگر آنچه را به او ارائه نموده‌ام، درست و مطابق با موازین عقل و منطقی یافت، مرا از دعا‌های خیر شبانه فراموش نکند، و اگر به اشتباه رفته‌ام، از خداوند آمرزش می‌طلبم و امیدوارم خوانندگان گرامی نیز برایم طلب آمرزش کنند، زیرا عمداً راه خطا را نپیموده‌ام و هر انسانی به خطا می‌رود و بهترین خطاکاران توبه‌کنندگان هستند.